

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- ED. LAUGASTE: Ilukirjanduse auhindamised käesoleva sajandi algupoolel.
- A. ASPEL: Lähtekohti Kreuzwaldi stiili iseloomustamiseks.
- A. ASPEL: Betti Alver — Tolm ja tuli.
- O. LIIV: J. Kärner — Tõusev rahvas I, II.
- D. HINT: Viis näidendit.
- P. VIRES: Valik tõlkeid prantsuse klassik
- R. PÖLDMÄE: ERM-i Aastaraamat IX—X.
- Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 3. poogen.

N° 9

27. september

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1937 ASUTATUD 1906. XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitajade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitajad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitajate lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Riiüti 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Riiüti 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool leheküljele 15 kr., veerand leheküljele 8 kr.

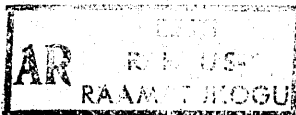
Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

SEPTEMBER 1937

NR. 9

ILUKIRJANDUSE AUHINDAMISED KÄESOLEVA SAJANDI ALGUPOOLEL.

Püüded mahajäänud eesti algupärast ilukirjandust mitmesuguste abinõudega kiiremale tõusule virgutada on tuttavad juba järelärkamisajast. Eesti Kirjameeste Seltsi ilukirjanduslikud võistlused, millest tollaegsed kirjamehed oma teostega agaralt osa võtsid, moodustavad isesuguse katse. Need võistlused ei saanud kujuneda pikaajaliseks traditsiooniks, vaid lõppesid sisetiste vastuolude tõttu karile joosnud Eesti Kirjameeste Seltsi sulgemisega 1893. aastal.

Tarve kirjandusliku keskkoha järele jäi püsima. Sellest tingitult algatati uue seltsi loomise mõte, mis teostus alles käesoleva sajandi esimesel kümnendil ¹⁾. Ametliku sanktsiooni sai uus organisatsioon Eesti Kirjanduse Seltsi nime all 1907. aastal, s. o. kolmkümmend aastat tagasi ²⁾. Seltsi eesmärgina fikseeritakse põhikirjas: kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamine, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud töö vilja rahvale kättesaadavaks tegemine.

Laiemalt kui ta vaimne eelkäija jälgib Eesti Kirjanduse Selts oma mitmekesise töö kõrval eriti ilukirjanduse edu. Vahendite hulgas, millega uus kirjanduslik organisatsioon katsub edendada luulekirjandust, ei puudu ka premeerimised. Eesti Kirjameeste Seltsi peamisiks üritusiks sel alal olid võistlused ja võistlustele järgnevad avalikud võidupeod võidukate autorite „kroonimisega“, sellest erinevalt Eesti Kirjanduse Selts juba oma algajast peale läheb eeskätt iga-aastase ilmunud ilukirjanduse auhindamisele.

Auhindamise mõte on liikvel juba enne uue organisatsiooni sündi. Eesti Kirjanduse Seltsi asutajate teisel koosolekul, 31. X

1) Fr. Tuglas, Eesti Kirjameeste Selts, lk. 298—320; A. Palm, Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932. E. Kirj. 1932.

2) Eesti Kirjanduse Seltsi põhjuskiri, lk. 3.

1905 „Vanemuises“, J. Tõnisson peab soovitavaks laiemate hulka osavõttu seltsi tööst, sest suur selts suutvat liikuma panna mõtteid, mis kogu rahvast haaraksid, tal oleks ka rohkem raha, mis võimaldaks a u h i n d a m i s t ja muud tegevust³⁾. Seltsi asutaval peakoosolekul 6. augustil 1907 seisab V. Reimani poolt esitatud mitmekesises töökavas ka ilukirjanduse edendamine (auhinnad, edasiharimis- ja reisirahad)⁴⁾. See on ka punkt, mis leiab üsna varakult teostamist.

Auhindamisel Eesti Kirjanduse Selts on kasustanud kaht moodust: võistlusauhindu ja auhindu ilmunud ilukirjanduse eest. 1911—1912 korraldati „Kalevipoja“ illustreerimise võistlus; 1910 kuulutati koos mitme teise seltsiga välja näidendite võistlus; 1911 tõlkevõistlus — ülesandeks Leo Tolstoi „Loll Ivan“. Need katsed lõpevad väheste tulemustega. On muidki võistlusauhindamise üritusi — 1916. aastal välja kuulutatud teaduslik auhinnatöö ajaloo alalt; 1914. aastal V. Reimani nimeline auhind parima töö eest eesti kultuuriloo alalt (auhind asutati V. Reimani lahkumise puhul Seltsi esimehe kohalt) —, mis rahapuudusel ja segaste olude tõttu enamasti jäävad teostamata.

Tulemusrikkamaks kujunes ilmunud ilukirjanduse auhindamine. Auhindamine toimus 1908.—1913. aastani, katkes maailmasõjaga 1914 ja katsuti tagajärjetult uuesti elustada 1915., 1916. ja 1917. aastal. Enamik nimetatud kuue aasta jooksul auhinnatud töid on loetavaina jäänud püsima tänapäevani, kuigi tippsaavutisi nende hulgas leidub ainult paar. Auhiinad olid mõeldud aasta jooksul ilmunud tervikteostele, kaasa arvatud ka varem ilmunud tööde koguväljaanded (novelli-, luuletiskogud)⁵⁾. Erandina võis kõnesse tulla ka koguteoses või albumis ilmunud üksiktöö. Nii auhinnati 1909. aastal „Noor-Eesti“ III albumis avaldatud Fr. Tuglase arvustus „Eduard Vilde ja Ernst Peterson“. Samuti võidi mõnd töödekogus ilmunud üksikteost eriti välja tõsta (T u g l a s e „Suveöö armastus“ novellikogus „Kahekesi“ 1908. aasta auhindamisel).

Töid hindas Seltsi asemikkudekogu poolt eestseisuse ettepanekul selleks valitud žürii, kes oma otsused motiveeritult esitas eestseisusele kinnitamiseks. Pärast kinnitamist eestseisuse poolt astusid otsused jõusse.

3) A. P a l m, Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932. E. Kirj. 1932, lk. 309. Sõrendus minu.

4) A. P a l m, Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932. E. Kirj. 1932, lk. 313.

5) Sellekohane otsus tehti žürii poolt 1914, kuigi juba varem oli käidud selle põhimõtte järgi.

Auhinnad olid rahalised. Raha selleks otstarbeks saadi eraisikult, rahaasutistelt, ajalehtedelt ja Seltsi enda summadest. Igal aastal kogunes teatud summa, mis järgneval aastal tuli jagamisele.

Täiesti tunnustusväärsele tööle määrati nn. auhind, teosele aga, mis tervikuna ei suutnud rahuldada, kuid mille juures mõni külg (stiil, kompositsioon, aine vm.) suutis võita tähelepanu või mis muul viisil osutas mõnevõrdset edusammu autori toodangus, määrati ergutusauhind, toetusraha või eritingimustel erakordne tasu (vt. lk. 422). Kvaliteet väljendus nimes, mitte autorile määratud rahasumma suuruses. Juhatus, et mõnel aastal antud ergutusauhind oli tunduvalt suurem teisel aastal antud auhinnast. Teoste voorusi või puudusi tõstavad esile žürii motiveeritud otsused.

Kahjuks on meil liiga vähe kirjalikke andmeid žürii poolt tehtud otsuste valmimise kohta. Žüriiliikmete omavahelised eel-läbirääkimised sündisid koduselt ja neid ei protokollitud. Eriti puuduvad andmed nende aastate kohta, millal auhindajad oma asukoha tõttu võisid sagedamini astuda isiklikku kontakti. Asju tuli ajada kirjalikult, kui mõni žüriiliige elas kaugemal, eriti välismaal (G. Suits). Üksikasjalisemalt teame žürii tegevusest ainult seda, mis kirjalikult formuleeritud otsusena kanti läbi eestseisuse koosoleku protokollist ja avaldati „Eesti Kirjanduses“.

Vaadeldgem ligemalt üksikute aastate lõikust.

1908. aasta.

Varsti pärast Seltsi ametlikku registreerimist jõuti 1908. a. ilmunud algupärase ilukirjanduse auhindamise teostamisele. 23. aprillil 1908 „Vanemuises“ peetud eestseisuse koosoleku protokollist loeme:

„Dr. O. Kallas paneb ette, et 100 rubla, mis seltsi liige hra H. Luht kirjanduslisteks auupalkadeks kinkinud, käesoleval aastal välja jagatud saaks. Auupalgad tuleks iseäranis algupäraliste ilukirjandusliste tööde eest määrata. Valiti auhinna mõistjateks K. Menning, Gustav Suits, A. Jürgenstein, ja kui G. Suits vast sellepärast valimist vastu ei peaks võtma, et tema kaugel elab, siis tema asemel hr. Kitzberg. Auuhinna mõistmise alla tulevad 1908 aasta jooksul ilmunud tööd. Komisjoni hooleks jääb ettepanekuid teha, kui mitmesse osasse kingitud sada rubla tuleb jagada. Komisjon paneb omad otsused hiljemalt februari kuu lõpuks ette.“

Auhindamise väljakuulutamist kiirendas muidugi ka asjaolu, et prov. H. Luht oli teinud selleks otstarbeks rahalise annetuse juba Seltsi esimesteks elupäevadeks ⁶⁾, seega eestseisust

6) Eestseisuse koosoleku protokoll 14. aug. 1907, § 6.

nagu tegevusele sundides. Annetusele otsustatakse mujalt lisa paluda 7). 30. sept. 1908 Seltsi sekretär võib eestseisusele teatada, et Ploompuu äri osanikud Tallinnas, Rakveres ja Narvas lisavad samaks otstarbeks kokku 50 rbl. 8). Väljastpoolt laekunule lisab ka Seltsi asemikkudekogu 14. aug. 1908 oma summadest 100 rubla 9). Nii on žüriil kasustada 250 rubla.

A. Jürgenstein teatab žürii töö tulemused eestseisusele suuliselt 27. veebr. 1909. Seejärgi osutub aasta parimaks tooteks Fr. Mihkelsoni [= Tuglas] novellikogu „Kahekesi“, eriti on välja tõstetud novell „Suveöö armastus“. Rahaliseks honorariks on määratud 100 rubla. Teisele kohale paigutatakse A. Hanseni [= Tammsaare] novell „Pikad sammud“ — auhinnaks 70 rubla. Kolmanda koha selle-aastases auhinnatabelis saab V. Grünthali [= Ridala] esikkogu „Villem Grünthali laulud“ — 30 rublaga. Eestseisus kinnitab komisjoni otsuse. Tulemused otsustatakse ajalehtedes lühidalt teatada. Pikem põhjendus, kui žürii selle peaks esitama, otsustatakse avaldada „Eesti Kirjanduses“. Kassameister võib auhinnad laureaatidele välja maksta.

Vist jäi pikem põhjendus žürii poolt tulemata, sest 1909. aasta „Eesti Kirjanduses“ seda ei leidu. 1908. aasta ilukirjanduse ülevaadet Eesti Kirjanduse Seltsi üldkoosolekul esitades ütleb žürii liige A. Jürgenstein:

Fr. Mihkelsoni novellikogu „Kahekesi“ on silmapaistev edutunnistus hoolega väljatöötatud stiili, ilusa, maheda, kõrvusilitava ja paitava eesti keele poolest, kusjuures endised puudused „ülevoolavad, aga korratumad ja järjekindlusetu tundmused, mõtte läbiviimise puudus ja nõrk ümmargune kompositsioon kas kaduma hakkavad ehk juba üsna kadunud on... „Suve öö armastus“ on aga see jutt, mis raamatule ta õige väärtuse annab. See on tõesti mahedas suveöö toonis kirjutatud, ilusasti läbiviidud õrn armulugu kahe lihtsa noore inimese vahel, kus hingeline ilmsüütus ja puhtus jämeda kire üle võidurikkalt lehvima jääb. Hingad just suveöö uimastavat lillilõhna ja näed tema mahedat nõiduvat kuupaiset, kui selle jutu oled läbi lugenud“ 10). Samuti meeldib Jürgensteinile Tammsaare „Pikkades sammudes“ viis, kuidas autor käsitleb suurt suguelt küsimust 11). Üpris tagasihoidlikult hindab A. Jürgenstein V. Ridala luuletisi. „Villem Grünthalil näib kahtlemata looduse, iseäranis mere ranna kirjelduseks annet olevat, kuid kahjuks on tema selle andega veidi edvistanud. Peale mõne üksiku laulukese ei tunne nendest üheteise alla reatud murde-sõnade kogust küll vist keegi palju lõbu, kui ta neid ridasid, sõnaraamat peos, seletama hakkab... Siiski on mõni laul hästi korda läinud ja püüdmine meie igavasse ja ühetoonilisesse salmi-möödu sisse elu tuua, kiidu väärt“ 12).

7) Eests. prot. 14. aug. 1908, § 1, p. 7.

8) Eests. prot. 30. sept. 1908, § 9.

9) E. Kirj. 1908. a. lisa, lk. 48, § 11.

10) Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat 1908, lk. 153—154.

11) Sealsamas, lk. 156.

12) Sealsamas, lk. 156—157.

Nimetamisväärsemaist töödest on kõnesoleval aastal ilmunud veel Ed. V i l d e roman „Prohvet Maltsvet“ ja M. M e t s a n u r g a jutustis „Isamaa õilmed“, mis aga auhinnatabelisse ei pääse.

1909. a a s t a.

1909. aastal eestseisus otsustab auhindamist jätkata, pannes auhindamise asja 6. veebr. 1909 peetavale asemikkudekogu koosolekule ette küsimusega, „kas selts pääle auhindade algupäralise ilukirjanduse eest ka auhindasid hääde ümberpanekute eest ei määraks“¹³⁾. Tõlgete auhindamist esialgu siiski ei tule, endise hooga läheb aga algupärandite premeerimine.

Raha preemiate jaoks on läinud aastast järel veel 50 rubla (Ploompuu äri osanikkude poolt annetatud summa). Lisa otsustatakse paluda väljastpoolt. „Et Seltsil omal palju kirjastust ees, siis loodeti, et mineva-aastasel eeskujul vast kirjanduse sõbrad nimelisi auhindasid asutavad. Samal koosolekul J. Tõnison teatab, et „Postimehe“ toimetus 150 rublalise „Postimehe“ auhinna annab“¹⁴⁾. Hiljem otsustatakse veel avalikult paluda, kas „kirjanduse armastajad veel mõnda nimelist auhinda 1909 aasta ilukirjandusele ei määraks“ või ei saadaks väiksemaid summasid suurema auhinna kogumiseks¹⁵⁾. „Päevaleht“ määrabki omalt poolt 100 rubla¹⁶⁾. Nii saadakse kokku 300 rubla.

Auhinnakomisjoni liikmeiks valib asemikkudekogu K. Menningi, A. Jürgensteini, G. E. Luiga ja Aino Kalda. Eelmise aasta koosseisust jäetakse kõrvale G. Suits, sest et ta elab Helsingis, kus temaga asjaajamine raske¹⁷⁾. Vahepeal lahkub žüriist K. Menning, kelle asemele kutsutakse K. A. Hindrey¹⁸⁾.

Auhinnatava aasta toodang ei paku hindamiseks esmajärgulist. „1909. aastal ilmunud Eesti algupäralise ilukirjanduse seas ringi vaadates ei paista midagi õige tüsedat ehk läbilöövat silma... Ootamine ühe tugeva ja iseloomulise talendi järele, kes meie ilukirjandust tuntava sammu oleks edasi nihutanud ja kõrgemale tõstnud, on ka sellel aastal asjata olnud.

Aga meie ei ole annete küllusega sellel põllul ära hellitatud.

13) Eests. prot. 28. jaan. [1909], § 3.

14) Asemikkudekogu koosoleku prot. 2. apr. 1909. EKS-i aastar. 1909, lk. 35—36.

15) Eests. prot. 25. sept. 1909; E. Kirj. 1909, lk. 448.

16) E. Kirj. 1909, lk. 448.

17) Asemikkudekogu prot. 2. apr. 1909, § 18. EKS-i aastar. 1909, lk. 36.

18) E. Kirj. 1909, lk. 91—92.

Ja kui meil ka andelist inimest leida on, siis ei ole sellel võimalust ehk püsitud oma andi hoolega välja harida...“¹⁹⁾.

Seepärast panebki asjatundjate komisjon eestseisusele ette paremaile töödele ainult *ergutusauhindu* anda, „et lootsrikkad kirjanikud vähe toetust saaksivad“²⁰⁾. Aasta produktsioonist žürii asetab esimesele kohale A. H. Tammsaare uudisjutu „Noored hinged“ — 100 rubla, teisele kohale Juhan Liivi iluväljaandes luuletistekogu — 100 rubla, kolmandale Jaan Lintropi jutukogu „Igapäevane elu“ — 50 rubla.

Kokkuleppel „Postimehe“ toimetusega, kelle auhinnast 50 rubla üle jääb, määrab komisjon selle Fr. Tuglasele „erakordseks tasuks“... tema arvustuse eest „Ed. Vilde ja Ernst Petersoni üle, mis „Noor-Eesti III“ sees ilmunud. See ilukirjandusline arvustus on auhinda väärt, sest et see ilukirjanduse edendamiseks meil mitte mõjuta ei ole.“ Ettepanekud kiidetakse eestseisuse poolt heaks²¹⁾.

Komisjoni üksikasjalisemad motiivid ilmuvad „Eesti Kirjanduses“. Sealt selgub, miks Tammsaare „Noored hinged“ on paigutatud esimesele kohale:

„Ehk küll jutt „Pikkadest sammudest“ palju edasi ei vii, siiski on tema hoolega käsitatud stiili ja oma hingeteaduslise peensusega ometigi kõige parem töö läinud aastal“²²⁾. Arvustus näitab ka vigadele: „Sisuliselt on jutt enim kõhnem kui parem („Pikkadest sammudest“) ... Mis temal seekord iseäranis puudub, see on jõud. Tema „Noortest hingedest“ paistab tühjus ja väsimus vastu.“ Edasi heidetakse ette miljöökujutuse puudumist²³⁾.

Juhan Liivi iluväljaandes laulude 100-rublase ergutusauhinnaga kroonimine saab žüriilt järgmise põhjenduse: „Ehk selles väikeses ilusas kogus küll ka keskmiisi laulusid on, siiski käib hea osa nendest oma otsekohese tundmuse soojusega meie kõige paremate luuletuste hulka“²⁴⁾.

Pikemate vaidluste järel pääseb kolmandale kohale J. Lintropi „Igapäevane elu“. Lintropi teose auhindamist põhjendatakse sellega, et kirjanikul on hea and, „kuid G. E. Luiga ettepanekul avaldatakse soovi, et ta põhjalikum oleks“²⁵⁾.

Esimene põhjalikum arvustus meie kirjanduses üldse on Tuglase juba mainitud „Ed. Vilde ja Ernst Peterson“, mis erakordse sündmusena teenis ka erakordset tähelepanu.

19) A. Jürgenstein, Eesti ilukirjandus. EKS-i aastar. 1909, lk. 102.

20) Eests. prot. 16. veebr. 1910, § 5.

21) Eests. prot. 16. veebr. 1910, § 5.

22) E. Kirj. 1910, lk. 91.

23) A. Jürgenstein, Eesti kirjandus. EKS-i aastar. 1909, lk. 103—104.

24) E. Kirj. 1910, lk. 91.

25) E. Kirj. 1910, lk. 92.

Teistest selle aasta silmapaistvaist teoseist jääb auhinnata Mait Metsanurga „Vaheasaare Villem“, milles arvustus küll konstateerib edu, võrreldes teosega „Isamaa õilmed“, kuid leiab kirjaniku iseloomude kujutamises töötavat liiga jämedate joontega, teose kompositsioonilist ebaõnnestumist ja psühholoogiliselt vähepõhjendatud kohti, kuigi külaelu on paiguti hästi nähtud ja kirjeldatud²⁶). Auhinnata jäävad ka Tõnuri „Kriip-sud“, Ansomardi „Elu-Pudemed“, Enno „Uued luuletused“.

1910. a a s t a.

24. aug. 1910 peetud asemikkudekogu koosolek otsustab auhindamist jätkata ka 1910. aastal ilmunud ilukirjanduse kohta²⁷). Raha pole Seltsil endal selleks otstarbeks võimalik määrata, loodetakse aga, et kirjandusearmastajad eelmiste aastate eeskujul üksikuid auhindu määravad. Raha poolest osutub aga kõnesolev aasta üsna kitsaks. Seltsil on otsustamise ajal ainult J. Strandbergi poolt kingitud 50 rubla²⁸), millele sama isik veel 50 rubla lisab, „mis auhinnamõistjatel siis tarvitada on, kui tõesti häid töösid leidub“²⁹). Sellele lisandub Elisabet Aspe-Nieländeri poolt kingitud honorar „Ennosaare Aini“ II trüki eest — 25 rubla, millise summa V. Reiman soovitab liita auhinnakapitali juurde³⁰). Seega on saadud kokku 125 rubla. Sellele väljastpoolt enam lisa ei tule. 13. apr. 1911, kui žürii esitab eestseisusele kinnitamiseks kolm auhinnasaajat, otsustab eestseisus Seltsi poolt 25 rubla juurde lisada, et igaüks saaks 50 rubla³¹).

Žürii koosseisu kuuluvad: G. Suits, dr. J. Luiga ja Aino Kallas³²).

„Tulemata jäi ka 1910. a. see igatsetud kirjanduse-meister ja vägev luule-Messias, kes ühe või teise voolu eesotsas käies meid kunsti töötatud maale oleks viinud,“ ütleb G. Suits 1910. aasta luulekirjanduse ülevaadet sisse juhatades³³).

Oma töö lõpetanud, esitab komisjon Seltsi juhatusele üksmeelse otsuse — välja võib anda ainult e r g u t u s a u h i n d u.

26) A. J ü r g e n s t e i n, Eesti kirjandus. EKS-i aastar. 1909, lk. 104.

27) Asem. prot. 24. VIII 1910, § 6. EKS-i aastar. 1910, lk. 29.

28) Sealsamas.

29) EKS-i tegevusaruanne 1910. EKS-i aastar. 1910, lk. 47.

30) Asem. prot. 25. VIII 1910, § 3. EKS-i aastar. 1910, lk. 44. EKS-i tegevusaruanne 1910. EKS-i aastar. 1910, lk. 47 [61].

31) Eests. prot. 13. apr. 1911, § 4.

32) Eests. prot. 21. aug. 1910. Asem. prot. 24. aug. 1910, § 6. EKS-i aastar. 1910, lk. 29.

33) EKS-i aastar. 1910, lk. 69.

Auhinnatavaiks teoseiks on Mats Mõtslase novell „Kraavitajad“, E. Enno luuletiskogu „Hallid laulud“ ja J. Lintropi jutustised „Nutt ja naer“. Kõigi tase on ühtlaselt hinnatud 50 rublale. Järjestamise suhtes pole žürii liikmed täielikus üksmeeles. Nimelt soovib G. Suits esimesel kohal näha A. H. Tammsaare „Üle piiri“, viimasel kohal Mats Mõtslase „Kraavitajaid“.

„Üle piiri“ tähendab ikkagi edu Tammsaare produktsioonis nii tehniliselt kui psühholoogiliselt. Siin sünnib ikka vähemalt midagi, see pole paljas sõnade pildumine. M. Mõtslase „Kraavitajad“ on küll ühtlasem kõigist tähelepandavaist möödunud aasta tooteist, kuid tal pole mingisuguseid eriti hiilgavaid või algupäraseid omadusi. Tehnilisest küljest on see päälegi diletantlik ja rahvakirjanduslik töö, ega või teda tähtsamaks pidada mõne kunstilise püüetega kirjaniku tööst. Petersoni „Rahvalalgustaja“ järel ei paku „Kraavitajad“ uut, küll palju sarnadusi, aga on „Rahvalalgustajast“ nõrgem ja kahvatum“ 34).

Suits ei esita oma ettepanekuid kategoorilistena. Temale on vastu Aino Kallas ja dr. Luiga ning „Üle piiri“ jääb auhinnast ilma, asemele astuvad „Kraavitajad“ 35).

Teisi teoseid, mille auhindamata-jätmine tunduks tänapäeval ebaloomulikuna, kõnesoleval aastal ei leidu. Luuletiskogudest silmapaistvamaid on Anna Haava „Ristlained“, kuid siin autor hakkab ennast juba kordama 36). Proosatööde kogudest ja üksikteoseist on nimetamisväärsamad: E. Enno „Minu sõbrad“, A. Sõmardi „Sõja päevilt“, O. Truu „Jutustused“, M. Metsanurga „Jumala lapsed“, Ed. Vilde „Lunastus“, A. Erteli „Rooste“, A. Gailiti „Kui päike läheb looja“ jt.

Järgmisest aastast alates eestseisus uuendab auhindamisnõudeid otsusega: „Tuleval aastal otsustakse auhindade asjus välja kuulutada, et kirjanikud, kes tahavad, et nende kirjatööd auhindade mõistmise alla tulevad, selletarvis seltsile kolm eksemplari oma raamatust varsi peale ilmumist, hiljemalt 31. detsembriks sisse peavad saatma. Kui raamatut ei saadeta, siis jäävad nad tähele panemata“ 37). Hiljem redigeeritakse viimast lauset pehmemdavalt: „Kui raamatut ei saadeta, siis võivad nad tähelepanemata jääda“ 38). Umbes säärasel kujul kuulutatakse nimetatud otsus ka välja. Kui palju ühelt kui teiselt poolt selle otsuse järgi on käidud — ei tea.

1911. aasta.

1911. aastat võib pidada täielikuks põua-aastaks eesti kirjanduses. Ei leita isegi ergutusauhinna-väärilisi teoseid.

34) G. Suits Aino Kaldale 11. apr. 1911. Jürgenstein 9, 18.

35) Eests. prot. 13. apr. 1911, § 4.

36) Vt. ka G. Suits, Eesti luulekirjandus. EKS-i aastar. 1910, lk. 71.

37) Eests. prot. 17. jaan. 1911, § 2.

38) Eests. prot. 13. apr. 1911, § 4. E. Kirj. 1911, lk. 132.

„Kirjandusliste auhindajate asjus on Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisusel teatada, et auhinnamõistja toimekond — pr. Aino Kallas, J. Luiga ja Gustav Suits — ühel häälel on otsustanud auhindasid 1911 a. kirjanduse eest mitte välja anda, sest et 1911. aastal ilmunud ilukirjandusliste tööde seas auhinnaväärilist toodet mitte leida ei olnud. Eestseisus on toimekonna otsusega ühinenud. Tartus, 24. märtsil 1912“³⁹⁾).

Vaadelgem siis, mida auhindajad pidid vähemalt lugema.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetekogu 11. koosolekul 3. jaan. 1912 kõneleb K. Menning 1911. a. ilmunud draamakirjandusest ega leia selles midagi head. Ilmunud on ainult anonüümne „Soo pinnal“ ja G. Rutoffi „Kahepaiksed“ — kummalgi pole erilist väärtust. Draamakirjanduse viletsuse põhjuseks peab Menning asjaolu, et paljud oma tööd on saatnud samal ajal peetavale näidendivõistlusele⁴⁰⁾.

Proosakirjandusest kõneldes A. Jürgenstein konstateerib samuti langust. J. Mändmetsa „Viirastused“ ja M. Oorgu „Eluradadel“ on „Noor-Eesti“ modernse voolu pahad jäljendused. K. Kotsari ja K. Rumori jutukestekogud on iselaadilised ilukirjanduslikud järelkajad 1905. aastast. Kotsar on tendentsist vabam, aga väiksema jõuga. Rumoril on küll palju temperamenti, kuid see on täikati jämeda toimega ja alles välja arenemata. J. Lintropi „Villem Elgas“ ei ole kunstiliselt nimetamisväärseltki õnnestunud. Meeldivamad on A. Haava „Väikesed pildid Eestist“⁴¹⁾.

Suits kõneleb luulest. Oma ülesannet kurvaks kohustuseks nimetades leiab ta, et ainuke algupärane töö on Grenzsteini „Koit ja Amarik“. See raamat näitab aga, et luule on juba surnud, kuna ta eelmisel aastal suuremise märke avaldas. Grenzstein on simulant, kel puuduvad sügavad ja soojad tunded. Selle teose üksikosad olevat omavahel sidumata, tihti mõttetud, keelelt puised tampimised. Ainult noorte siim-seal lehtedes (eriti „Noor-Eesti“ ajakirjas) avaldatud luuletistes leiduvat troostivamat, mis ka tulevikus paremat töötavat⁴²⁾.

1912. a a s t a.

Hoolimata paariaastasest pettumusest luulemessia tulekus otsustati 1912. aasta ilukirjanduslikud tööd auhindavalt kaalumisele võtta⁴³⁾. Raha seks otstarbeks jäi 1911. aastast 250 rubla⁴⁴⁾. Selle summa moodustavad järgmised kingitused: J. Strandberg — 50 rubla, J. Linde Pärnust — 100 rubla, „Päevalehe“ toimetis — 100 rubla⁴⁵⁾. Hiljem, kui Selts oli saanud suuremaid toetusi eriti mitmesuguseilt rahaasutistelt⁴⁶⁾, lisas eestseisus omalt poolt juurde veel 100 rubla⁴⁷⁾.

Žüriis on Aino Kallas, dr. J. Luiga ja K. A. Hindrey⁴⁸⁾.

39) E. Kirj. 1912, lk. 144.

40) E. Kirj. 1912. a. lisa, lk. 2.

41) E. Kirj. 1912. a. lisa, lk. 14.

42) E. Kirj. 1912. a. lisa, lk. 16.

43) EKS-i Asem. prot. 20. aug. 1912, § 5. Aastar. 1912, lk. 46.

44) Asem. prot. 20. sept. 1912, § 5. Aastar. 1912, lk. 65.

45) Eests. prot. 2. jaan. 1913, § 3.

46) Vt. 1912. a. rahaline aruanne. Aastar. 1912, lk. 84.

47) Eests. prot. 2. jaan. 1913, § 3.

48) Asem. prot. 20. aug. 1912, § 5. Aastar. 1912, lk. 46.

1912. aasta kuulub huvitavamate hulka Eesti Kirjanduse Seltsi auhindamispraktikas. See aasta annab paar silmapaistvat tööd, muuhulgas ka Ed. Vildelt esimese lavateose, „Tabamata ime“. Mitmel põhjusel jäetakse see Vilde teos auhinnast ilma ja määratakse auhind algul tema 1913. a. ilmunud „Jutustustele“, hiljem kustutatakse ka „Jutustused“ ja avalikult teatavaks saanud otsus formuleeritakse ümber nõnda, et auhinnast saab ebamäärane „toetusraha“ veel ebamäärasemate teenete eest. Eriti halvaks kujunes asjaolu seetõttu, et auhindav organ välisel surveel muutis juba avalikult teatavaks saanud ja Vildele ametliku isiku poolt teatavaks tehtud otsuse. Vilde reageeris sellele „toetusraha“ tagasilükkamise ja avaliku protestiga. Sellest tekkis terve aasta kestnud pinev „klaperjah“.

Ametlikus redaktsioonis — eestseisuse koosoleku protokolli ja „Eesti Kirjanduses“ on žürii otsus võetud kokku järgmiselt:

„Auuhinnamõistjate otsus pandi ette, kus A. Kitzbergile „Libahundi“ eest 150 rbl., O. Lutsule ergutuseauhinnaks 50 rbl. ja E. Vildele toetuserahaks 150 rbl. on määratud. Vilde tööde ärahindamise seas on ka tema „Jutustused“, mille välimiste kaante pääl küll 1913 seisab, mille trükipoognate pääl aga 1912 on, nii et seda raamatut 1912. a. raamatute hulka peab arvama. — Eestseisus kinnitab need otsused ja annab kirja-toimetaja hoolteks seda otsust seltsi ja komisjoni nimel „Eesti Kirjanduse“ lähemas numbris avaldada.“

Nii kõlab eestseisuse protokoll 21. veebruarist 1913. Ühes pikema motivatsiooniga avaldas sellesama otsuse 7. märtsil 1913 ilmunud ⁴⁹⁾ „Eesti Kirjandus“ nr. 2:

„Auuhinna-komisjon, kes Eesti Kirj. Seltsi poolt oli valitud 1912. a. ilmunud algupärase ilukirjanduse eest auhinasid määrama, on kokku tulnud rahad, 350 rbl., järgmisel moel ärajaotanud:

150 rbl. kirjanik A. Kitzbergile draama Libahundi eest.

50 rbl. ergutuse auhinnaks kirjanik O. Lutsule Kevade eest.

Pääle selle kirjanik Eduard Vildele toetuserahaks 150 rbl.

Libahundis on komisjon iseäranis tahtnud tähendada väga õnnelikult ja tõsise luuletaja instinktiga leitud aine peale, mille käsitamine harilikust reaalelu järeloomamisest kõrgemal seisab ja mis kirjanikule võimalikuks on teinud ühte külge rahva psühest, nimelt selle painajalikkude, salapärasest võimudest piiratud ja luuleliku ebausuga põimitud osa selgitada, olgugi et teos mitte küllalt jõuurikkalt läbi viidud ei ole, vaid õrepoolne tundub.

Kevadele auhinda andes on komisjon tahtnud kõige pealt selle autori õige algupärase ja rohkel mõõdul produktiivilist, olgugi veel peenenemata ja kirjandusliselt harimata annet edasi töötamiseks ergutada.

Ed. Vildele toetuseraha määrates on komisjon selle kirjaniku viimasel ajal silmanähtava edenemise peale tähelepanemist tahtnud pöörata, edenemise, mis iseäranis kompositsiooni ja stilistilise külje hoolsamas väljatöötamises ning keele rikkamas arenemises end avaldab.“

⁴⁹⁾ Ilmumisaastum Ed. Vilde andmeil. Vt. Ed. Vilde, Avalik kiri. . . , lk 9.

Need kaks ametlikku teadet on teineteisest oluliselt erinevad: „Eesti Kirjanduse“ redaktsioonis puuduvad Vilde „Jutusused“. „Tabamata imest“ ei kõnele kumbki ametlik redaktsioon. Samuti ka mitte auhinnast, mille asemel figureerib „toetuseraha“. Ometi kavatseti Vildele alguses auhind anda, nagu selgub 11. veebr. 1913 ilmunud „Päevalehest“, mille väljaandja dr. J. Luiga kuulus žüriisse ja kelle kaudu teade lehte pääses. Kuidas auhinnast sai toetuseraha, sellest järgnevalt.

Vilde „toetuseraha“.

Žürii tähelepanust ilma jäänud tragikomöödia „Tabamata ime“ oli kahtlemata tähtteoseid Vilde senises loomingus ja omaaegses eesti kirjanduses üldse. Vilde on oma teost tõsiselt võtnud, on selle kallal andumusega töötanud ja on teadlik töö õnnestumisest. Töös on ühiskonnakriitilist nooti, tahtes tollaegsele seltskonnale öelda — niisugused te olete ⁵⁰⁾. Ta on kujutanud meil XX sajandi algul esinevat keskpärast kunstnikutüüpi, keda kodused loorberid ei rahulda ja kes tikub Euroopasse, et sealt hankida kohasemaid loorbereid oma enda-avastatud surematusele.

Teose aine uudsus ja käsitusviis äratasid tähelepanu mitte üksi kirjandustharrastava kitsama ringkonna keskel. Teose üle peeti avalikke ettekandeid Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus ja mujal — ikka suurele kuulajaskonnale. Sellesisulised sõnumid puutuvad silma 1913. ja 1914. a. „Tallinna Teatajas“. Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi koosolekute aruandest nähtub, et kõige suurem kuulajaskond on olnud Ed. Hubeli kõnekoosolekul „Tabamata ime“ üle — 393 inimest ⁵¹⁾.

Mahategeva arvustuse osaliseks saab „Tabamata ime“ Tartus, kus A. Jürgenstein ei tunnusta teoses õigupoolest muud positiivset kui aine uudsust — ei leia aga, et meie kirjandus väljaspool külaelu kujutust midagi omapärast suudaks pakkuda. Pealegi olevat Vildel kunstnikudraama asemel kujunenud hingedraama, sest mitte väikesed olud pole Saalepit keelanud imetabada, vaid see õnnetus, et ta oma saatuse usaldas mitte ematüübi, vaid egoistliku, auahne ja seksuaalse Lilli kätte, kes ruineeris ta kehaliselt ja hingeliselt. Siin olevat tegemist pigemini lõdva mehe paroodiaga. Teosel puuduvat keskendus peaprobleemi ümber, kõrvalepisoodid ja -tegelased tungivat liiga

50) E. Vilde erakirjas M. Kampmannile. Vt. EKS-i aastar. 1913, lk. 6.

51) Pvl. 2. veebr. 1913, nr. 28, lk. (1).

segavalt esile, samuti olevat ülemääraselt tulvatud ideid ja mõis- teid⁵²). Mahategevad on ka Hindrey sõnavõttud. Hindrey arvates on tegelased elus võimatud, tegevustik Sudermanni mõju all. Näitelaval minevat hästi seepärast, et kõik Suder- manni efektid on osavasti tabatud: sage hüsteeria, seltskonna- daamide kostüümid, kõmuline aine...⁵³). Pealeselle tunnista- takse töö lavaliselt halvaks: ainult kärbetega on seda võimalik ette kanda. Tõeliselt see ongi pikk, mida Vilde isegi möönab. On nauditavam lugedes kui laval. Rünna- kuid „Tabamata ime“ vastu rohkendab prototüüpide selge äratundmine. Vilde on oma teose prototüübid valinud Tallinna seltskonnast, ei ole aga teoses jäänud pamfletiliseks, vaid on aine kunstiliselt ümber kujundanud. Ometi tunti tegelaste algkujusid ja kujutatavate kaitseks asuti Vildet ründama. „Päevalehes“ tekkis dr. J. Luiga ja Ed. Vilde vahel terav poleemika, millele sekka lõi teisigi (Ed. Laaman „Tall. Teat-s“). J. Luiga kirjutab: „Näikse nii olevat: halvad kirjanikud ei ole teiste ga rahul, — head kirjanikud ei ole enesega rahul. Kui meil kirjanduses ausaid iseloome ei leidu, siis võib ainult üht järeldada — meie kirjanikud ei ole eneses neid leidnud.“ Edasi heidab Luiga Metsanurgale ja Vil- dele ette positiivsete kujude puudumist nende teoseis („Orjad“ ja „Tabamata ime“). Positiivseid kujusid luua on raskem, sest nende aluseks peavad olema väärtuslikud ideed, aga nõrkus ja närusus on meile kõigile nii omased. Aristophanes „Pilvedes“ pilkab Sokratest, ei tee seda aga seljatagant ega õienda isiklikke asju, nagu meie mehed. Lõpuks kutsutakse austama inimese isikult, kes on püha ning puutumatu ja kelle päralt on kirjan- dus, teadus, kogu kultuur. Temast peab kirjutama südamega, mitte südametäiega⁵⁴).

Vilde oma vastuses õigustab prototüüpide kasutamist: kir- janikud, kes on kujutanud omaaegset seltskonda, on ikka ees- kujuks võtnud elavaid inimesi, häid või halbu. Teisiti ei saa nad olevikuinimest luua, sest nende fantaasiast ja isiklikust hingeelust ei piisa loomistööks. Nende loodud kujudel puuduks reaalsus ja veri. Nad ei kopeeri, vaid teisendavad tarbekohaselt. Kirjanik kujutab mitte ainult teisi, vaid ka iseennast teatavas kõverpeeglis, ironias, satiiris, välispidise maskiga nagu teisigi, kuigi mask teda enamail kordadel ei hoiä äratundmise eest.

⁵²) E. Kirj. 1913, lk. 34—41.

⁵³) Tall. Teat. 7. (20.) jaan. 1913, nr. 5, lk. 1. EKS-i aastar. 1913, lk. 6 jj.

⁵⁴) J. L(uiga), Kirjanikud ja seltskond Mait Metsanurga „Orjade“ ja E. Vilde „Tabamata ime“ valgustusel. Pvl. 5. (18.) jaan. 1913, nr. 4, lk. 1; Pvl. 7. (20.) jaan. 1913, nr. 5, lk. 1.

„Et mõni seltskondlik vilistlane oma klassi- või kildkonna-nao kirjaniku miljöo-peeglis ära tunneb ja seda enese isiklikuks näöks peab, mille üle ta siis vihastab, sest et nägu tema vaatekohast küllalt ilus ei ole — oh taevake, seda on ennegi juhtunud ja mõistlik ilm on naeratades selle üle ikka jälle päevakorrale läinud!“

Edasi Vilde tõenduste puudusel ei usu Luiga seletust, et Eestis leiduks kirjanikke, kes seltskondlikke tüüpe kujutaksid mitte tüüpide eneste pärast, vaid paljast keelepeksuhimust ja isiklikust vihavaenust. Dr. Luiga olevat ses kirjutises ainult enese eest väljas. „Et doktor Luiga aina oma asju ajab, selgub mulle veel sellest, et „Tallinna Teataja“ teda ühes humoristilises koosoleku-kirjelduses doktor Vaiguks nimetab. Dr. Vaik on aga üks tegelane minu „Tabamata ime“ sees“⁵⁵⁾.

Teravaist arvustusist hoolimata äratav Vilde teos ometi erakordset tähelepanu ja poolehoidu. Isegi kibe J. Luiga on „Tabamata imet“ „Päevalehes“ nimetanud pöördemaega loovaks tööks⁵⁶⁾. Teosele oli saanud osaks ka Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi kõrgeim auhind⁵⁷⁾. Säärasest tööst ei saanud ka Eesti Kirjanduse Seltsi žürii lihtsalt mööda minna, kuid mööda minna taheti. Et tekkivat ülekohut kinni katta, haarati „Jutustuste“ kui abivahendi järele, nõnda arvab Vilde⁵⁸⁾.

Arvestades kokkupõrget J. Luigaga pidas Vilde alguses tema teeneks „Tabamata ime“ auhinnast ilmajätmist. Varsti selgus talle aga, et just Luiga oli see, kes teosele siiski soovitas anda auhinda. Joh. Aavik kirjutab Vildele:

„Auhindade mõistmise asjus tahaksin Teile mõned õiendavad teated saata. Te oletate — ja see on pärast isiklikku polemikat Dr. Luigaga Teie poolt täitsa loogiline —, et sisu valik „Tabamata imes“ hinnamõistjate otsust (kelle seas Luiga) on mõjutanud. Nagu seda kõige lähemalt olen kuulda saanud, ei ole Teie oletus siin õige. Kes „Tabamata imele“ auhinda soovitanud, olnud just Dr. Luiga, selle vastu aga olnud käte ja jalgadega Hindrey (sest et Menning Teie draama ühel kõneõhtul täiesti „maha tegi“), kuna pr. Kallas viimase poole kaldunud“⁵⁹⁾.

55) Ed. Vilde, Uut moodi seltskonnaarvustus. Pvl. 28. jaan. (10. veebr.) 1913, nr. 23, lk. 1—2; Pvl. 29. jaan. (11. veebr.) 1913, nr. 24, lk. 2.

Dr. Vaik maskeeriti J. Luigaks ka „T. i.“ esietendusel „Estonias“ 3. X 1913 (Vilde, Kog. teosed XXXI, lk. 11). Sama teatrietenduse kohta kirjutab J. Lilienbach Vildele: „Laipmann kannatab ülekohut. See oli talle tõesti alandav, kuida nad näitelaval teda kujutasid — välimuse poolest närustest pükstest hakates ja punase kaelasidemega lõpetades“ (Lilienbach Vildele 14. XI 1913, Vilde 2, 24). Viimane teade käib „T. i.“ tegelase kunstnik Kulli kohta, keda näitelaval kujutati umbkaudselt A. Laipmani maskis.

56) Ed. Vilde, Natuke seletust minu „auahnuse“ kohta. Tall. Teat. 1. (13.) okt. 1913, nr. 213, lk. 2.

57) Ed. Vilde, Kog. teosed XXXI, lk. 10.

58) Ed. Vilde, Avalik kiri . . ., lk. 4—6.

59) Joh. Aavik Ed. Vildele 28. veebr. 1913. Vilde 1,25.

Samuti teatas Luiga ise, et ta pooliti soovitanud „Tabamata imele“ auhinda anda, sest seda väärinud teose vorm ja tahutud ning viilitud keel⁶⁰). Teised žürii liikmed olid aga vastu, seega jäi teos auhinnast ilma. Selle asemele toodi siis „Jutustused“. Nagu juba selgus, kadus viimaks seegi. Asja käik oli järgmine.

Kogu Eesti Kirjanduse Seltsi elus oli V. Reiman tagaõhujajaks ja kiirustajaks, et ettevõetud ülesanded ei jääks venima. 4. veebr. 1913 kirjutas ta Jürgensteinile:

„Meie auhinnamõistjad peaksid 22. II oma otsused eestseisusele ette panema. Palun ajage neid taga ja seadke nende otsus avaldamiseks valmis, nii et 22. II ette saab lugeda“⁶¹).

Veidi hiljem ongi valminud žürii otsus, mille üks žürii liikmeist, dr. J. Luiga, on enneaegselt lasknud „Päevalehte“:

„Auhinnad kirjandusliste toodete eest. Eesti Kirjanduse Selts on järgmised ilukirjanduslised tooded (1912. a. ilmunutest) auhinna vääriliseks tunnistanud: Kitzbergi „Libahunt“ (150 rbl.) ja E. Vilde juttude kogu (150 rbl.). Peale selle on veel Lutsule „Kevade“ eest 50 ergutuse hinnaks antud. Kokku 350 rubla. Auhinnamõistjateks olid: K. A. Hindrey, pr. Aino Kallas ja Dr. J. Luiga“⁶²).

Et teade juba ajalehte oli sattunud, teatas ka Seltsi laekahoidja A. Kitzberg enne otsuse kinnitamist eestseisuse poolt ametlikult Vildele:

„...Nagu Teie ehk ajalehtedest juba lugenud olete, määras E. Kirjanduse Selts Teile raamatu „Jutustused“ eest 150-rublalise auhinna ja mul, kui s. a. Seltsi kassahoidjal on auu, küsida, kas saab sellesama aadressi järele, millega see kiri Teile tuleb, rahajuhatust (ühe sääse panga pääle)Teile kätte saata. Teie lahke vastuse järele saadan raha kohe teele“⁶³).

Millest oli aga tingitud auhinna moondumine toetusrahaks eestseisuse 21. veebr. peetud koosolekuks? Nimelt oli vahele astunud uus jõud, mida žürii polnud arvestanud. Seda valgustab Joh. Aaviku erakiri Vildele:

„Teie oleksite kahtlemata ilma auhinnata jäänud või oleksite pidanud kõige vähemaga leppima, kui mitte Teie „Jutustused“ päästjaks ei oleks ilmunud. Kuid ka sellega sündis väike skandaal. See pidi Eesti Kirjanduse Seltsis peaaegu ministeriumi kriisi tekitama. Sest nii pea kui hr. Reiman teada saanud, et Teie „Jutustustele“ Kirjanduse Seltsi auhind määratud, ähvardanud ta esimehe ametist taganemisega. Selle tagajärjel olla komisjon oma otsuse teisiti formuleerinud, nimelt selles mõttes, et Teie auhind antakse mitte üksiku töö eest, vaid üleüldse Teie kirjanduslikku edenemist viimasel ajal (iseäranis stiili poolest) silmas pidades. Kuid avaldatud ei ole see otsus veel mitte. Esimese otsuse avaldamine oli enneaegne ja ebaametlik...“⁶⁴).

60) J. Luiga, Au mõiste ja au paiste. Pvl. 10. (23.) sept. 1913, lk. 1—2.

61) Reiman Jürgensteinile 4. veebr. 1913, Jürgenstein 9,27.

62) Pvl. 11. (24.) veebr. 1913, nr. 35, lk (3).

63) Ed. Vildele, Avalik kiri . . . , lk. 3.

64) Joh. Aavik Ed. Vildele 28. veebr. 1913. Vilde 1,25.

Reiman, lugenud „Päevalehe“ teadet, kirjutas 12. veebr. E. Kirjanduse Seltsi sekretärile A. Jürgensteinile, et ta 21. veebr. õhtuks kella 9-ks kutsuks kokku eestseisuse koosoleku,

„kus ma oma ametit võin maha panna ja seda põhjendada. Teist teed ei leia ma kriisist välja pääsmiseks. Sisuliselt ei või eests. auuhinnamõistjate otsuse vastu vaielda, tal puudub seks õigus; sisulist protesti ei saa ma nõnda avaldada. Ja isegi sell puhul, kui vormiline protest mõjuks, tuleb aasta pärast seesama kriisis, kus auuhinnamõistjad vormiliselt oma otsust võivad korrata, minu seisukoht aga muutmataks jääb. Nii ei ole mul võimalik kauemalt esimeheks jääda ja seltsil on parem, mida varem ta juhataja saab, kes tema auuhinnamõistjatega konform on“ (65).

Vaadeldgem siis, kuidas mõjus Reimani kriisilõhnaline kiri: „Teie kiri lõi nagu välk sisse,“ vastab Jürgenstein Reimanile (66). Väiksem polnud mõju ka žürii liikmeile, kellele sai teatavaks Reimani kirja sisu. Jürgenstein andnud selle lugeda Hindreyle, kes lubanud see-eest hoolitseda, et otsus nii ümber motiveeritakse, et esimehel pole tarvis tagasi astuda. Asja arutatudki komisjonis uuesti, kust siis välja tulnud „toetusraha“ (67). Kuigi Reiman oma kirjas ei kõnele sõnagi auhinna muutmisest, oli küsimus asetatud ometi äärmuslikult pinnalt, mida Seltsi tege-laskond tahes-tahtmata pidi arvestama ja mida Reiman arvata-vasti ka ise ette nägi. Jürgenstein kurdab:

„See tagasiastumine ülepea — kas teate, see ei ole praegusel sil-mapilgul mitte liht tagasiastumine, vaid enam vähem Eesti Kirjanduse Seltsi mahamatmine. Ja seda Teie soe süda ometi ei luba! Tagasiastu-mine oleks siis vast põhjendatud, kui seltsi seas mingisugune uus meele-olu oleks tekkinud, mis tema siiaamaalsele kursile vastu käib ehk seda segab ja tulevikus uusi kokkupõrkamisi ähvardab. Seda ei ole. Terve konflikt on juhuslik ja kaob kohe“ (68).

Jürgenstein on teadlik ka sellest, et väärlist asemikku Rei-manile, kes Seltsi juhtimise peale kulutab nii palju tööd ja aega, pole võimalik leida (69). Edasi teatab ta oma kirjas Reimanile: „Hindrey ja pr. Kallas on valmis otsust nii motiveerima, et Vilde mitte ainult nende ju t t u d e auhinda ei saa, vaid oma tänavu-aastaste avalduste puhul kui kirjanik ülepea. Sellega oleks Teie soov täidetud ja igasugune põhjus Teil tagasi astumiseks auhindade pärast kadunud... Vildele kui kirjanikule ü l e - ü l d s e ei ole auhind palju, sest tema „Mahtra sõda“ ei ole keegi järele teinud“ (70).

65) Reiman Jürgensteinile 14. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

66) Jürgenstein Reimanile 16. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

67) A. Jürgenstein, Ed. Vilde toetusraha asjus mõni sõna selgitust. E. Kirj. 1925, lk. 184.

68) Jürgenstein Reimanile 16. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

69) A. Jürgenstein, Ed. Vilde toetusraha asjus mõni sõna selgitust. E. Kirj. 1925, lk. 184. Ka Jürgenstein Reimanile 16. veebr. 1913.

70) Jürgenstein Reimanile 16. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

Reiman-Jürgensteini vahelise kirjavahetuse sisust oli teadlik Hindrey, viimase suu kaudu ka Aino Kallas ja J. Luiga. Asja kriitiliseks muutudes žürii pidas uue koosoleku, kus auhind muudeti toetusrahaks, võib-olla kustutati formulatsioonist ka „Jutustused“. Kuidas aga see teos pärast kõiki proteste uuesti sattus 21. veebruaril peetud eestseisuse koosoleku protokollile ja hiljem „Eesti Kirjanduses“ avaldatud motiividest jälle kadus, pole praegu päris selge.

Miks „Jutustused“ motiveeringusse esialgu üldse sattusid, seda katsub Hindrey tagantjärele põhjendada:

„Auhinnamõistjate komisjon tahtis Vildele 150 rubla anda ja andis, sest auhinna-mõistjate komisjon leidis, et Vilde teistega võrreldes seda ära on teeninud. Kuid mitte „Tabamata ime“ eest, sest seda tööd ei peetud mitte heaks. Ei ka mitte „Jutustuste“ eest.

Auhinnamõistjate komisjon leidis, et „Jutustustes“ mitme ajajärgu tööd, mis mitmel pool mujal varem ilmunud, õige mitmesuguse väärtusega, mõned neist alaväärtuslikud on. Ja nüüd tuli formuleerida, kuidas ja missuguse nimetuse all seda 150 rbl anda. Arvati, et võib ütelda „Jutustuste“ ilmumise puhul, kusjuures ära tähendatakse, et tema kogutegevus kirjanduse põllul selle autasu määramise juures otsustavat osa mängib“ 71).

Hindrey seletuse järgi pole siis auhindajad Vilde puhul aluseks võtnud üksikut teost või teoseid, vaid hinnanud ta üldisi edusamme, eriti viimasel ajal, kusjuures „Jutustused“ tulnud kõnesse ainult muuseas. „Jutustuste“ väljajätmist „Eesti Kirjanduse“ redaktsioonist põhjendatakse formaalprotestiga V. Reimani poolt ja nurinaga ajakirjanduses. Jälle seletab Hindrey:

„... Varsti näidati mulle ühte V. Reimani kirja, milles V. Reiman „Jutustuste“ kohta õige halvakspanevalt a.-mõistjate vormilise eksituse pääle tähelepanemist juhtis. Meie peale võis ainult vormiline protest mõjuda, seda rohkem, et ka ajakirjandus selle vormilise vea peale tähelepanemist juhtis, et 1913. a. kirjandust 1912. aasta kirjanduse alla võeti. Sellesamale meie seisukohale asus iseenesest mõista ja kategooriliselt ka Dr. Luiga, kellele me asjast teada andsime... „Jutustuste“ nimetamisega ja hindamise alla võtmisega oleksime oma võimupiirist üle astunud. Kuna me aga nii kui nii Vilde kogutegevuse eest tasu tahtsime anda ja „Jutustused“ omalt poolt selle kogutegevusele mitte suurt lisa ei pakkunud, võisime päris rahuliku südametunnistusega oma endisele alusele jääda ja oma otsust ka sellekohaselt formuleerida“ 72).

Umbes sedasama kõneleb Jürgenstein kirjas Vildele:

„Auhinna mõistjad olid nimelt esiti selle peale kokkuleppinud, et Teile „Jutustuste“ eest 150 rbl. määrata. Siis, kui üks auhinna mõistja selle teate liig kiiresti, enne kui eestseisusel korda läks hinnamõistmist heaks kiita, „Päevalehte“ oli juhtinud, tuli eestseisusele mitmelt poolt sellel formal põhjusel protestisid, et „Jutustused“ alles 1913 ilmunud olla, kuna hindamise alla ainult 1912. a. raamatud olid määra-

71) K. A. Hindrey, Eduard Vilde protesti asjus. „Postimehe“ järgi „Tallinna Teataja“ 1913, nr. 203.

72) K. A. Hindrey, Eduard Vilde protesti asjus. „Postimehe“ järgi „Tall. Teat.“ 1913, nr. 203.

tud. Lähemal järelevaatamisel leidis eestseisus, et selleks formalprotestiks ka asja oli, sest raamatu välimisel kaanelehel seisis tõesti 1913, sisemisel 1912. Ka „Tall. Teat.“ tegi selle kohta märkusi. Nii siis pani eestseisus selle protesti ka auhinnamõistjatele ette ja palus otsust, mis juba kord väljaspoole tutavaks saanud, niiviisi formuleerida, et protesteerijatel põhjus protestiks ära kaoks. Ja seal olid nad siis arvanud selle tee kõige õigemaks, mitte raamatu nime nimetada, vaid hind nii määrata, nagu ta põhjendatud on“ (73).

Niihästi üks kui teine seletus on otsitud. Veel kord luges Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisuse koosoleku protokoll, peame andma Vildele õiguse, kui ta ütleb: „Kommissjon ja eestseisus valisid „Jutustuste“ ilmumise-aastaks täie teadvusega 1912 — „väliste protestide“ vastu pidid nad põhjustega varustatud olema ja nende kohus oli nendega oma valikut kaitsta“ (74).

On selge, et žürii „Jutustuste“ ilmumist esialgu tahtis venitada auhinnatava aasta alla, kuid peapõhjus, miks nende nimi hilisemast formulatsioonist kustutati ja sel teel auhinnatava teose äralangemisega auhinnast toetusraha tehti, ei seisa mitte niipalju vormilistes etteheidetes kui Seltsi esimehe V. Reimani sisulises vastuseismises Vilde „Jutustuste“ auhindamisele (vt. Aaviku kiri Vildele lk. 430). Viimast tõendab ka V. Reimani enda kiri: „Ja isegi sel puhul, kui vormiline protest mõjuks, tuleb aasta pärast seesama kriisis, kus auhinnamõistjad vormiliselt oma otsust võivad korrata, minu seisukoht aga muutmataks jääb“ (75). Siit võib järeldada, et Reimanile „Jutustused“ sisuliselt olid vastuvõtmatud. Asja rahulikuks lahendamiseks pidi üks oma seisukohalt taganema — Reiman või žürii. Reiman lubas oma seisukohale kindlaks jääda, järelikult pidi taganema žürii (75-a). Üksikasjalisemalt põhjendab Reiman oma sisulist vastuolekut „Jutustustele“ kirjas Ed. Laamanile: „Jutustustes“ on teises trükis ilmunud novell „Kuival“, millest „Eesti Kirjandus“ selle esimesel ilmumisel leidis pornograafiat. Auhinda sellele nilbele jutule ei või EKS-i esimees oma allkirjaga sanktsioneerida, kuigi allkirjal on vaid vormiline tähendus. Olles püüdnud elus alati toimida oma parema äratundmise järgi, ei võivat ta ka nüüd oma kõlbelist isikut hävitada. See oleks tema kõlbelise isiku surmaotsusele allakirjutamine, kui ta seda, mida ta eraisikuna ja pastorina laidab, nüüd EKS-i esimehena auhin-

73) Ed. Vilde, Avalik kiri . . . , lk. 11—12.

74) Sealsamas, lk. 13.

75) Reiman Jürgensteinile 14. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

75-a) Reimani kirja mõju žürii otsuse muutmisel kinnitab ka ligem asjaosaline A. Jürgenstein: „Muidugi oli V. Reimani kiri otsuse muutmise algatajaks, aga mitte Reimani soovil“ (E. Kirj. 1925, lk. 185).

navääriliseks peab välja kuulutama. Peab seepärast EKS-i esimehe kohalt tagasiastumist asja loomulikku lahenduseks ⁷⁶⁾.

Novelli „Kuival“ ühiskonnakriitiline noot on tõesti tugev. Siin seltskonnas tooni andev tüüp jääb võrdluses pätistunud tüübiga teatud viisil isegi alla. Sellele lisaks tundub lõbumaja ja rikka, ühiskondlikus elus tooni andva kodaniku intiimelu kujutuses rõvedat nooti, mida Jürgenstein nimetab pornograafiaiks:

„Eduard Vilde „Kuival“ tahab nähtavalt pornografia vastu võidelda, on aga juba oma käsitatava materjali poolest ise pornografiiline. Mõte, et paks, rikas ja välispidi korralik kodanlane Lillack suurem siga on kui kõlbliselt langenud ja kerjus Martinson, kaotab oma võrdleva tähenduse selleläbi üsna ära, et kirjanik neid mõlemaid nähtava heameelega algusest otsani joobnult lõbunaisterahvaste seas laseb viibida. Trahteris, kus naisterahvastel riided seljas, tõstetakse piitsavarrega saba üles ja vaadatakse sinna alla, kodus näpitakse ratsapiitsaga ilusa naise alasti ihu ja tutvustatakse meie metsanurga inimesi nii sadismusega; mõttekujutuses välguvad joobnud Martinsoni ümber, „kõrgema lõbunaise kargavad reied, võntsuivad rinnad, vehklevad käevarrad, kõntsased kubemed ja leedesed häbedused.“ See niveau kisub kõik, Lillacku, Martinsoni, kirjaniku ja kahjuks ka noore lugeja alla ülepea sopa sisse, kus see ükskõik on, kas üks paar jalga kõrgemal või teine madalamal on. Vilde erotika avaldab ennast järk-järgult ikka vastikumates vormides, sest et ta nähtavalt kustumas on ja kõva äritust nõuab“ ⁷⁷⁾.

Enne Jürgensteini oli novellis „Kuival“ pornograafiad leidnud noor-eestlane Tuglas samas albumis, kus „Kuival“ ise esmakordselt ilmus:

„Kuid ka erotilik probleem, mis peaaegu kõikide Vilde tööde põhjustooniks on, ei suuda teda lähemalt huvitada. Kui ta vahel ka labase kodanliku erotika lüürikast lahkudes sugulikku instinkti nagu tõsist ja suurt, võimukat ja ilusat elu põhjusmotiivi silmapilguks näeb, siis muutub tema libido sexualis varsti jälle just vastumeelseks himutsemiseks, nagu „Kuival“ sees. Isegi karistussalkade tegude mõju all kirjutatud „Lihäs“ tundub loomusunnilik kalduvus pornografia poole... Ka Eros ei ole tema jumalaks saanud. Ka Erose mõjul ei ole ta oma individualset usku ja oma filosoofiat loonud, nagu Przybyszewski sugu elu müsteriad või Ola Hanssoni seksuaalsed novellid on“ ⁷⁸⁾.

Rõvedust heitsid Vildele ette ka mõned teised. Nii tema „Jutustuste“ kirjastaja, poliitiliselt pahempoolne J. Lilienbach, on lubanud novelli „Kuival“ käsikirjast paar rõvedamat rida maha tõmmata ja tõmmanudki ⁷⁹⁾.

Võime uskuda, et Reimani reageerimise üheks tähtsamaks põhjuseks peale vormilise oligi just kõlbeline. „Pornograafi-

⁷⁶⁾ Reiman Laamanile 20. sept. 1913 (mustand). EKS-i Väikekogud 10.

⁷⁷⁾ A. Jürgenstein, Kirjandusline ülevaade. E. Kirj. 1909, lk. 485.

⁷⁸⁾ Fr. Tuglas, Ed. Vilde ja Ernst Peterson. „Noor-Eesti“ III, lk. 151—152.

⁷⁹⁾ Andmed saadud lektor J. V. Veskiilt.

lise“ novelli auhindamisega kartis ta oma prestiiži avalikkuse ees rikkuda. A. Kitzberg öelnud nelja silma all B. Lindele: „Aga mis ütleksivad Saksa õpetajad, kui õp. W. R. „Kuival“ auhinnaga honoreerimist oma nimega (sic!) sanktsioneerib?“⁸⁰).

Võib-olla oli Reimanil teisigi põhjusi Vilde vastu. Vist mitte umbropsu ei raba Vilde ise poliitilist momenti nimetades: „Sotsialisti vihati [Tartus] niisuguse naiivse, ürgtundelise vihaga, otsekui oleks seni ustud, et väike, vaikne Eesti jääb „sotsialismi pahest“ igavesti puutumata“⁸¹). Poliitiliste motiivide oletamiseks andsid Vildele põhjust ka varasemad sündmused. Kui 1905. a. J. Tõnissoni algatusel peeti esimest Eesti Kirjanduse Seltsi asutamiskoosolekut, oli sinna, väheste eranditega, kutsutud eduerakondlik koosseis, „enam rahvavalgustuslik kui tõsiselt kirjanduslik või teaduslik“⁸²). Sel puhul kirjutas sotsialistlik ajaleht „Uudised“, mille toimetusse kuulus ka Vilde:

„Tartus olevat asumas kirjanduse selts. Asja etteotsa astujad on seltsi asutajaiks mehi Narvast, Tallinnast (näit. Ristirahva pühapäeva lehe tegeliku toimetaja G. E. Luiga) ja isegi Volmarist kutsunud, kuid kõige rohkem tuntud kirjanikka, näit. Eduard Vilde, Ernst Peterson, Bornhöhe, O. Münther j. t. ei ole aga mitte kutsutud. Imestusega peame küsima, mikspärast kirjanikka kirjanduse seltsi asutamisest osa võtma ei ole kutsutud? Mikspärast kutsuti nende asemele kõstrisi ja kirikuõpetajaid? Olgugi et uue seltsi asutamise asjus esialgseks nõupidamiseks kokku kutsutud meeste arv suur ei ole olnud, siiski ei oleks nende hulgast ometigi need puuduma pidanud, kes meie kirjanduse põllul kõige rohkem tegevad on. Nagu kuulda, olla uue seltsi etteotsa astunud Postimehe usuvennad ehk, nagu ise ennast nimetavad, „Eesti ringkond“ („Postimehe“ sõpruskond — umbes 1½ tosinat liikmeid) üleval tähendatud kirjanikud nende edulise mõtteviisi pärast kutsumata jätnud.

Kirjanduse seltsi on meil hädapärast tarvis. Tähtsus on tal ülemaaline. Sellepärast on tingimata tarvis, et seltsi asutamisest, tema töö-põllu selgitamisest ja põhjuskirja väljatöötamisest võimalikult rohkem kirjanikka osa võtaks, vaatamata, missugune poliitiline seisukoht ja mõtteviis kellelgi on“⁸³).

Maapagulast Vildet valgustasid kodumaa ametivennad üsna tihedasti Kirj. Seltsi, eriti V. Reimani suhtes. 1908 kirjutab Linde:

„ . . . Meil on ju koguni „Eesti Kirjanduse Seltsi“ Tartus auu pärad olemas. Aga selle tüüriil on õpetaja Villem Reiman, kes pääle seda, kui Teie „Uudiste“ toimetuse liikmeks astusite kõik Teie tööd, ka Teie esimesed, Kolga-Jaani raamatukogust välja heitis. Meie oleme nüüd täiesti ära näinud, et sellest Seltsist ilukirjandusel midagi loota ei ole“⁸⁴).

80) Linde Vildele 26. jaan. 1914. Vilde 2,25.

81) Ed. Vilde, Kogutud teosed XXXI, lk. 8.

82) A. Palm, Eesti Kirjanduse Selts. E. Kirj. 1932, lk. 309.

83) Sealsamas, lk. 308—309.

84) Linde Vildele 29. apr. 1908. Vilde 2,9.

Poliitilisele momendile asetab Vilde ise pearõhu oma teoste auhinnast ilmajäämises. Ta väidab oma protestkirjas:

„Ent kuidas nüüd asja toimetada, nii et välja ei paistaks, kui hindaks E. Kirjanduse Selts, kes ju Eesti vaimlise elu erapooletu keskkohk ja juht tahab olla, ilukirjandust poliitiliselt seisukohalt ja mitte ilukirjandusliselt? Kuidas mõttevabaduse põhjusemõtet väliselt ausse jätta ja teda otstarbe tuluks siiski painutada? Kuidas paiste eest hoida, kui mõõdaks E. K. S. vihatud ilmavaatega autori teise mõõdupuuga kui „oma mehi“? Sellest kitsikusest püüti „Jutustuste“ kaudu välja pääseda. Küll ei puudu ka selles toodes kriitikaline noot, aga see on teist liiki kui „Tab. imes“ — see ei löika neile, kes endid meie seltskonna kandvateks jõududeks, tema patenteritud esitajateks peavad, nii otsekohe närvidesse, ja — mis mitte vähem tähtis — novellisid loetakse ainult, nad ei kõnele näitelavalt hulkadele sel mõjusal erikeelele nagu näitemäng. Ja nõnda pisteti siis „Jutustustele“ aupärg pähe, et autori vastu „erapooletust“ üles näidata ja avalikku südametunnistust rahustada: eks läinud raha ning au ju sellesamale mehele! —“ 85).

Olles ise veendunud, et tema tööde ühiskonnakriitiline tendents ja tema poliitiline maailmavaade on põhjustanud EKS-i auhinnakomisjoni esialgse otsuse muutmist välisel surveel, pärib Vilde E. Kirj. Seltsi eestseisuselt, kas teda teiste auhinnasaajate kõrval pole „toetusraha“ nimetusega alandada tahetud; säärast alandamist aga auhindamismotiivid ei õigustavat. Eestseisusele saadetud kirjas ta ütleb:

„„Auhinna“ ja „toetusraha“ vahel tehakse aruandes nähtavasti vahet. Niisugusele vahetegemisele kõneleb aga komisjoni põhjendus, mille eest ta ühele ja teisele autorile hinna on määranud, vastu. Komisjon honoreerib oma põhjenduse järel kõigi kolme kirjaniku teostes viimaste üksikuid omadusi, mitte neid teoseid nende täiuses: ühes „õnnelikult leitud ainet“, kuna „teos mitte küllalt jõurikkalt läbi viidud ei ole, vaid õrepoolne tundub“; teises „autori õige algupärast ja rohkel mõõdul produktiivilist annet“, kuna see „veel peenenemata ja kirjandusliselt harimata“ on, ning minu „viimase aja“ töödes muu seas „iseäranis“ minu „silmanähtavalt edenenud kompositsiooni, stiili ja keelt“. (Tõepoolest on minu position auhinna-komisjoni kriitika järgi veelgi parem: sõnaga „iseäranis“ antakse märku, et minu viimastes töödes peale kiidetud kompositsiooni, stiili ja keele veel midagi head on — kahtlemata siis nende ained...).

Et nüüd kirjanduslises kunstis kiiduväärt kompositsion, stiil ja keel mitte vähem ei kaalu, kui puudulikult käsitatud õnnelik aine, ja et säherdune kompositsion, stiil ja keel ühtlasi autori annet eeldavad, siis puudub auhinna-komisjoni põhjenduses asjalik alus, väljajaotatud summadest kahte „auhindadeks“ ja ühte „toetusrahaks“ nimetada. Ma pööran seep. E. K. S. eestseisuse poole, kes komisjoni aruande on kinnitanud, küsimusega: Kas on minule määratud auhinna „toetusrahaks“ ümbernimetamine lihtne redigeerimise-vääratus, või aga on mind sellega mõlema teise kirjaniku kõrval tahetud alandada? Kui lugu viimane on, siis saadan mulle kätte tulnud panga-rahajuhatuse ülemaal nimetatud summa peale E. K. Seltsile tagasi“ 86).

85) Ed. Vilde, Avalik kiri . . . , lk. 5.

86) Ed. Vilde, Avalik kiri . . . , lk. 10—11.

LÄHTEKOHTI KREUTZWALDI STIILI ISELOOMUSTAMISEKS.

2

4.

Vaatlesime eelnevas osas Kreutzwaldi muinasjutus „Kullaketrajad“ esinevaid motiivirühmi, et nende esinemises leida Kreutzwaldi stiilile iseloomulisi koordinaate. Kinnitasime sel puhul tähelepanu autori individuaalsele tunde- ja nägemislaadile, püüdes leida selle ühendust üldiste stiilitüpoloogiliste kih-tidega. Stiiliprobleem esitab aga veel teise olulise külje: küsi-muse stiili väljendusliku potentsi kohta, mis tähendab vastuse nõutamist ta spetsiifiliselt kunstilise karakteri üle. Mõistes sõnakunsti kokkukõlaliselt vormistatud tunderõhulise väljendu-sena, jääb tema kui kunsti ees kõige olulisemaks ülesandeks vaa-delda selle väljenduse enda ilmet ta tundelise tagapõhja ja autori vormikavatsuse suhtes. See juhhib meid poetiliste figuuride vaatlusele, mis on elamusliku väljenduse tähtsaimad kategooriad.

Aristoteleseni tagasi ulatuv poetiliste figuuride eritlus-traditsioon on püstitanud siin nii üksikasjalise ja täpse liigituse, et analüüsi oleks võimalik arendada mikroskoopilise detailsu-seni. See liigitus, mis on antud kõigis traditsioonilistes poee-tikates, põhineb aga ainult sõnade tähendusülekannetes valitse-vate loogiliste suhete arvestamisel ega paku kuigi viljakaid vaatekohti tundelise atmosfääri ja sõnalise väljenduse kompli-tseeritud ja väga muutliku suhte valgustamiseks. Üldise keele-teaduse ja stiiliuurimuste tähelepanu on sellele probleemile pöör-dunud alles viimasel ajal, nii et vastavad vaatlussüsteemid on alles kujunemas. Nende puudusel tuleb piirduda üldjoontes veel traditsioonilise jaotusega, arvestades seejuures ainult neid kategooriaid, mille elamuslik erilaad on tajutav.

G. Lanson jaotab väljendused kahte pearühma: „On kaht liiki pilte (L. kõneleb piltidest, mis haaravad kujukate väljen-duste tähtsaima ja avaraima ala, nägelikkude muljete piirkonna, kuid see mõiste on laiendatav ka teiste meelte alale): need, mis asetavad otseselt silmade ette kõne objektid; ja teised, mis neid esindavad, asetades silmade ette teisi objekte, mis on analoogili-sed esimestega, olgu põhiliselt, loomu poolest, või juhuslikult, kirjaniku individuaalse dispositsiooni tõttu. Esimesel juhul stiil on konkreetne ja pitoreskne. Teisel juhul ta on metafooriline, võrdlev või sümboolne“¹²⁾. See lubab meil eraldada otsetähenduslikud konkreet sõnad ja poetilised troobid.

Eelmises peatükis on juba juhitud tähelepanu konkreetsete mõistete üldisele osale vaadeldava muinasjutu stiilis. Siin jääb

12) L'Art de la Prose, lk. 159.

üle määratella lähemalt selle konkretsuse ulatust ja ilmet. Liigne oleks loendada kõiki ses muinasjutus esinevaid konkreetseid mõisteid. Nende iselaad selgub juba ühe lehekülje piirides. Nii esinevad esimesel leheküljel järgmised sõnad oma otseses konkretsuses tähenduses:

jutt, metsa laas, vanaeit, tütar, puievari, urtsik, lillekesed, oa-kau-nakene, üksik koht, päikene, kuu, tähed, tütarlapsed, hommik, õhtu, töö, piigad, vokid, kuldlinad, lõng, annivakk, videvik, kuuvalgus, sukavarras, näpp, koonal, salakamber, lukk, maja, kangas, ketrajad, suvi, kodu, öö, tee, lapsed, kedrus, piigad, silmad.

Miljöö, mida see sõnavalik esile manab, võib olla ainult loo-duselähedane maaeluring. Päevaajad, looduse tähtsaimad atri-buudid (päike, kuu, tähed), naise kodukäsitööga seotud esemed, eluase (maja, kodu, urtsik), lähem looduslik ümbrus (metsa laas, üksik koht), taimeriigi esindajad (lillekesed, oakaunake): need on peamised tõeluserühmad, mida need sõnad esindavad. Vaevalt saaks nende esilemanamises tähele panna detailiseerimispüüet või harukordsuse otsingut. Seda valikut iseloomustab enne kõike i g a p ä e v a s t e j a ü l d i s t e konkreetmõistete ülekaal. Kohati võib ometi tõdeda kerget varjundamiskavatsust, näit. eluaseme nimetamisel hurtsikuks, kuid vähe hiljem asendab sedagi neut-raalsem „maja“. Kahtlemata on siin kaasa mõjunud ka rahva-jutu kompositsioonile omane skematiseerimisseadus, mida A. Olrik esile tõstab¹³⁾ ja mis on laiendatav ka rahvajutu sõnas-tusstiilile. Üldine mulje Kreutzwaldi kogu proosaloomingust lubab siiski järeldada, et konkreetse maailma mitmekesisuse või-malikult nüansseeritud edasiandmine Kreutzwaldi kunstitahtes puudus.

Võime kokkuvõttes väita, et Kreutzwaldi sõnavara pitoresk-sed väärtused läbilõikes ei ületa igapäevaste looduslike ja maaeluliste mõistete keskmist piltlikkusemäära. On tähelepandav, et ta selles leiduva mitme sünonüümi hulgast sageli eelistab tavalisemat, s. t. tundeliselt neutraalset (vrd. maja, koht, lill), mitte spetsiaalsemat tähendust, vaid üldisemat. Ta ei taotle seda tundelist elevust, mida vahendavad harukordsed ja teravad aistingud, vaid piirdub loodusliku ümbruse üldise tundetooni skit-seerimisega kõige üldisemate terminite kaudu, millega on antud ka vormiline distants spontaanselt kõnekeelest, kus realistlik pitoresksus etendab sageli suurt osa.

Kujukuseprobleem ei piirdu aga, nagu nägime, ainult otse-tähenduslike konkreet sõnadega. Kujuka, ekspressiivse väljen-

¹³⁾ A. Olrik, Epische gesetze der volksdichtung (Ztschr. f. dt. Altertum, 51), lk. 8.

duse all mõistame ka neid väljendeid, mis esinevad üle kantud tähenduses või väljendavad asju ja ideid kaudsel kujul. Kunstilises väljenduses omandabki see menetlus olulise tähtsuse selle tõttu, et sõnade otsetähenduses valitsev puhtasjalik mõiste ei soodusta tundetoonide ja väärtushinnangute esiletõusmist. Viimased vabanevad asjaliku ja neutraalse mõiste valitsuse alt alles seal, kus sõna on kasustatud mitte enam tema otsese tähenduse, vaid just nende tundetoonide ja väärtushinnangute pärast, mis temaga assotsieeruvad. See on poeetiliste kõnefiguuride pärisala. Ka puhtkunstilise vormi seisukohalt langeb neile otsustav osa, sest valitsedes oma elamusliku kaaluga teost annavad nad oma kokkukõladega selle stilistilisele ühtlusele määrava ilme.

M e t a f o o r. Antud tekstis (s. o. „Kullaketrajais“) peatab tähelepanu enne kõike metafoor, s. t. ülekanne sarnasusassotsiatsiooni alusel, nagu teda defineerib näit. E. Elster¹⁴). Oma sagedusega (28 juhtu) tõuseb see Kreutzwaldi lemmikfiguuriks. Käsitleme samas ühenduses ka võrdlust (4 juhtu), mis metafoorist erineb ainult sellega, et siin sarnaste kujutelmade kõrvutus on teadvusse tõstetud partiklite „kui“, „nagu“ kaudu ja et otseväljend ja kaudne on mõlemad esindatud.

Metafoori ja võrdluse puhul, kus kujutluse ülekanne piirab ainult sarnasusesuhe (mis võib olla ka ainult üldise tundelise mulje sarnasus), on kirjaniku käed kõige vabamad kujutelmade sissetoomiseks, mis rikastaksid lugeja muljeid tundetoonidega, mis ei sisaldu või ei ilmu nähtavale otsesõnastuses. Seepärast on nad (eriti metafoor) tundelise maali eelistatuimaks vahendiks. Jean Paul, tundelise stiili üks kõige tüüpilisemaid esindajaid, andis talle oma seisukohalt nii iseloomuliselt „figuuride kuningatari“ nime. Siinkohal esitub küsimus, missuguses rakenduses esineb see figuur Kreutzwaldil.

„Tahan teile ühe kena jutu vana päevade pärandusest vesta...“ (1, 2 ü.).

Pangem tähele isesugust koduse pidulikkuse varjundit ses metafoorilises eeltaktis jutustisele, mis oleks võinud alata ka lakoonilisemalt: „Tahan teile vesta ühe kena rahvasuust kuulud jutu.“ Rütmi ühtlane aeglustumine (pidulik samm on ikka aeglasem) järk-järgult pikenevate sõnade tõttu ja alliteratsioon (ehTED kuuluvad pidulikkuse juurde) aitavad omalt poolt oluliselt kaasa selle mulje süvenemisele, keskendades ühtlasi meie tähelepanu metafoorilisele väljendusele, mis heidab neile vastu oma tähendusliku valguse. „Vanad päevad“ esindavad „minevikku“, sest autor on tahtnud meis liikuma panna aukartlikkuse-

14) Prinzipien der Literaturwissenschaft. II.

värinat, mida meis äratav kujutus vanadusest; „pärandusega“ on ta puudutanud kujutlust millestki väärtuslikust, mis ses ühenduses aukartuse tundetooniga omandab eriliselt tõsise kaalu, mida rütmi ja alliteratsiooni sugestioon lubab nimetada pidulikuks. Nimetasime seda pidulikkust koduseks, sest kõik sõnad, mis seda kannavad ja ümbritsevad, kuuluvad meie koduse pidulikuma või hardama kõne leksikoni, võiksimme öelda rohkemgi: nad kuuluvad rahva traditsioonilisse poeetilisse leksikoni. Nii on kirjanik ühe lausega tõstnud meid tavalise elu neutraalselt tasemelt tundelisse elevusse, mis teeb meid vastuvõtlikuks kõigele järgnevale. Võttes selle analüüsi tulemused kokku üldisemate terminitega, võime järeldada: antud metafoor vahendab autori väärtushinnangut ja tõstab väljenduse rahva traditsioonilise poeetilise keele tasemele, mille koduse mõõdukusega piirdub kogu kujutluse tundetemperatuur. On näit. tähelepanav, et ta ei tõsta seda kontrastsete või suurejooneliselt pidulikkude või salapäraselt sügavate ja aimusrohket kujutlustega. Sellele metafoorile jääb omaseks kodune lihtsus ja, võiks öelda, kontuuride skemaatiline kindlus, mis ei taotle individualiseerivaid varjundeid ega ava perspektiive kaugustesse. Ta annab meie suhtumise üldise tundetooni.

Siinkohal puudub võimalus samas ulatuses kommenteerida kõiki järgnevaid metafoorilisi figuure. Olgu ettehaarates tähendatud, et nad kuuluvad üldiselt samasse maaühistkonna lihtsasse ja diferentseerumatusse elamusringi. Neile kõigile on omane see üldjoonelisus ja tundeline mõõdukus, mis on kokkukõlas jutustuse üldise rahuliku käiguga. Ses suhtes on eriti iseloomulik metafoori rakendus epiteedi asendis, mis esineb sageli:

„magus jut“, „tuline viha“, „mesikeelne meelitus“, „tuule-saadik nõiakera“, „kibedad pisarad“, „põleva silmadega kass“. Pangem tähele, et need metafoorid ei avarda ega spetsifitseeri kujutlust, vaid rõhutavad ainult peasõnas latentselt juba leiduvat tundesisu. Kontekstist selgub juba varem, et küsimuses olev jutt oli armunute vestlus kuuvalguses, mida maitsemeele alalt üle kantud metafoor ei rikasta enam kujutuslikult, küll aga paneb tugevamalt kaasa kõlama meie teadvuses juba äratatud meelilise tundlikkuse; samuti sisaldub juba vihas tulise ägeduse tundetoon, pisarais teatud kibedus, meelituses midagi magusmahedat ja kassi silmis fosforlikku helki, mille järgmiseks intensiteedistmeks on leek. Nõiakera puhul oleme juba varem teada saanud, et ta tuulega teele saadeti.

Võime neid metafoorilisi epiteete nimetada dekoratiivseiks lisandeiks, mille ainus ülesanne on esile tõsta ja intensiivistada kujutluses peituvat tundelist suhet. Tähelepanu äratavad nende puhul lõpuks sagedased ülekanded eriti maitsemeele alalt psüühilisele alale, mis süvendab meelilise naudingu õhkkonda ses teoses.

Paaril juhul võib ometi konstateerida metafoori osa ka kujutluse rikastajana: „Tütrid õitsesivad... eidekuivan d k ä n n u ü m b e r.“ See elustab nägemust ühel juhul nooruslikult värskeist neidudest ja teisel vanadusest ja tigidusest kidurdu nud nõiamoorist. Sama võiks öelda ka jutu lõpus esinevast ain s a s t l a i e n d a t u d m e t a f o o r i j u h u s t : „P ä r a s t k u i v a r a ä r a v i i d u d , l a s k i s p ä ä l i k t u l e k u k e k a t u s e a r j a p a n n a . J u b a s i r u t a s k u k e p u n a n e a r i k a t u k s e o l v i s t v ä l j a . . .“ T u l e k u k e p u n a s e h a r j a s i r u t u s ä r a t a b n ä g e m u s e e l a v a s t l e e g i s t , k u i d j u s t s i i n t a b a m e u u e s t i K r e u t z w a l d i l e n i i o m a s t m õ õ d u k u s t t u n d e l i s e s v ä l j e n d u s e s . T a e i r õ h u t a m i l l e g a g i l e e g i d ü n a a m i l i s t j õ u d u (n a g u t a e i a n n a k a t u l e k a h j u t u g e v a i d ü k s i k m u l j e i d) , v a i d e s i t a b s ü m b o o l s e l t d e k o r a t i i v s e ü l d p i l d i . T a p i l d i s t i k t õ u s e b d ü n a a m i l i s e l e n n u k u s e n i a i n u l t p a a r i l k o r r a l , t e g e v u s e h a r i p u n k t i d e l l k . 3 j a 5 , k u s k o h t a m e m e t a f o o r i „ t u l i n e v i h a k i h u t a s t a l s ü d a n t “ , h ü p e r b o o l s e t v ö r d l u s t „ V a n a m o o r h a k k a s k o l e d a s s a j a t a m a , o t s e k u i o l e k s t a h t n u d m a a j a t a e v a t ü k i s m u s t a k s v a n d u d a “ , v õ i m e t a f o o r i l i s t v a n a s õ n a „ v i l e t s u s h ü p a b u k s e s t , a s t u b a k n a s t . . . “ j a i n t e n s i i v s e t v ö r d l u s t „ k u i t u u l e - s a a d i k n õ i a - k e r a k u i k i i l h o b u s e k ü l g e p u u t u s “ .

Neis näiteis avalduv tugevam pinge on aga ilmselt erandlik ja esineb ainult süžeealise liikumise haripunktide markeerimiseks. Kreutzwaldi tüüpiline metafoorika on staatiline, tagasihoidlikult ühtlase tundetemperatuuriga. See avaldub ilmekalt just verbaal seis metafoorides:

„Vana eit sai... aru, mis külakuk ... noorema tütre kõrva oli l a u l n u d “ (3 , 1 7 ü .) , „ V a r a h o m m i k u l , k u i e i t j a õ e d v e e l k o i d u u n d p i l u t a s i v a d , l ä k s t a . . . k a s t e v i l u l r a s k e t m e e l t j a h u t a m a “ (3 , 1 8 a .) , „ V a r e k s e j u t k a s v a t a s n o o r e m e h e l e j u l g u s t “ (9 , 1 4 ü .) .

Iseloomulise erirühma ses muinasjutus moodustavad kergelt humoristlikud metafoorid: „Juba tütarlaste edevus mitu tükki enne aegu naernud, kust pika peale viimaks p i s a r p i l l i l e i d n u d “ (8 , 1 1 ü .) . S i i n ü h e n d a b t a r a h v a l i k u a l a v ä ä r i s t a v a m e t a f o o r i s ü m p a a t s e t e t e g e l a s t e g a , m a h e n d a d e s n i i n u t u d r a m a a t i l i s t t õ s i d u s t j a t õ u s t e s ü h t l a s i e l u t a r g a l t ü l e t e g e l a s t e . S a m a m õ j u o n r a h v a l i k e l m e t a f o o r i d e l , k u s h u m o r i s t l i k v a r j u n d j ä r e l d u b i n i m e l u t õ e l u s e r i n g i k u u l u v a p ä r i s t ä h e n d u s e k ö r v u t u s e s t m a d a l a m a s s e l o o m a e l u r i n g i k u u l u v a k u j u t l u s e g a : „ . . . n e i t s i k e s t k o d u k a n a k s k a a s a v õ t t a “ , v õ i k u i k u n i n g a p o e g a n i m e t a t a k s e „ k ü l a k u k e k s “ , n o o r t n e i u t „ k a n a p o j a k s “ j a n õ i d a „ k u l l i k s “ . A u t o r l a h k u b s i i n o m a a l g u s e s o m a k s v õ e t u d p i d u l i k - t õ s i s e s t h o i a k u s t , k u i d i l m a e t s e e t u n d u k s ü h t l u s e r i k k u m i s e n a , s e s t s t i i l i ü l d i n e l ä h e d u s r a h v a l i k u l t k o d u s e l e t o o n i l e j ä t a b v a b a d u s e

neiks familiaarsusteks, mis kaugeltki ei ulatu veel realistliku karmuseni. Need metafoorilised kõrvalepõiked mõjuvad pigemini kerge mänguna ja neis kajab kaasa autori hellitav kaastunne sümpaatsete tegelaste kohta. Meenutades siinkohal käesoleva vaatluse eelmises osas eriteldud sisulisi kihte, võime ses metafoorirühmas näha ratsionalistliku, kuid romantilisest hellusekoolist läbi käinud rahvalgustaja hetkelist kajastust.

Mis puutub päristähenduse ja ülekande suhtesse Kreutzwaldi metafoorikas, siis on mitmel korral tähele pandav päristähenduse kõrvutiesinemine metafoorilise ülekandefiguuriga: „eide kuivand känd“, ja liitsõnad, kus üks komponent on otsetähenduslik, teine metafooriline — pisarpill, veevangis, lillekammitas. Siingi võib leida ratsionalistlikku selgusetahet: mõlemad kujutelmad on antud selleks, et kujutlust mitte lasta laiuda väljapoole omaksvõetud tõelusepiire.

Lähedus rahva traditsioonilisele poetilisele keelele on paratamatult toonud kaasa ka kulunud metafoore, mille juures tähenduse ülekanne ei tõuse enam teadvusse: „Alati k o o r m a s teda mõte“ (3, 19 a.), „Kui kärnäri pois lugu kuninga poeale jutustanud, läksid sel süda ja meel raskeks“ (4, 8 ü.). Ka väljendusi „tuule tiivul“ (5) ja „laene turjal“ (9) võiks samuti lugeda kulunud rahvalikkude metafooride hulka. Ka siin on lõpuks tähele pandav pärisõna (tuul, laene) ja ülekanatud pildi kõrvutiesinemine, mida võisime konstateerida eelpool. Kulunud metafoorid võivad veel kord tõendada, et Kreutzwald hoolis üldiselt vähe poetiliste piltide intensiteedist, eelistades sellele neutraalsemat tundelist atmosfääri. Seepärast ei ammuta ta neid ka kaugeist ega fantaasiakõrgeist ringidest, vaid korjab nad lähedase sarnasusassotsiatsiooni alusel. Ta ei kasusta seda vabadust, mida eelpool nimetasime metafoori eriliseks omaduseks, ja seepärast ei lahuta ta metafoorikat ka selgem vahe teistest poetilistest figuuridest, metonüümiast, sünekdohhist, personifikatsioonist, perifraasist, mille rakenduses avalduvad samad tendentsid. Võime neid seepärast käsitleda lühemalt, eeldades, et metafoorika puhul lähemalt selgitatud järeldused tundelise tagapõhja, jutustustooni ja autori suhtumise kohta maksavad üldiselt ka teiste figuuride puhul. Juhime alamal tähelepanu ainult kohati ilmnevaile uutele varjunditele või eriti ilmekaile omadusele, mis toetavad juba saavutatud järeldusi.

M e t o n ü ü m i a. See figuur, kus ülekanne sünnib põhjusliku või mõne muu vahetult loogilise seose kaudu päristähenduse ja ülekanatud piltliku väljendi vahel, on olnud perifrastilise stiili eelistatuimaks vahendiks. See lubab otseväljendust asen-

dada vastava asja või tegevuse definitsiooniga, selgesti säilitades loogilise ühenduse eeldatud päristähenduse ja ülekantud väljendi vahel. Kui metafoor võib opereerida ka tundelise sarnasusega, siis metonüümia toetub ainult mõistuslikule järeldusele. See on teinud teda eriti omaseks ratsionalistlikult häälestatud ajajärkudele. Tundetoone võib ta aga vahendada sellega, et eeldatud asjas või sündmuses tõstab teadvusse mõne tundeliselt varjundatud konkreetse külje. Teiselt poolt kannab ta stiili teatud väärikusevarjundeid, sest et esindab aruka tasakaalu taotlust ühelt poolt loogilise järeldusprotsessi kaudu, mis on ta aluseks, ja teiselt poolt kaudse ümberütluse abil, mis otseväljendiga seotud spontaansuse asendab distsiplineerituma ja dekoratiivsema mõjuga.

Kreutzwald on metonüümilise ülekande printsiipi rakendanud samuti enne kõike perifrasiide konstrueerimiseks, püüdes aga endiselt rahvaliku pildikeele ringis. Nii ajatingimuste metonüümiline perifraas lk. 4, 21 a.: „Tõise ja kolmandama kuke laulu vahel...“, mis ajamomenti täpsustab konkreetsemalt, kui seda teeksid abstraktsed ajaterminid. Viha on samal kombel perifraseeritud „südame paisuseks“ (4, 1 ü.), söömine „kõhu täitmiseks“ (11, 12 ü.).

Olulise varjundi nende perifrasiide ringis paljastab „uinumise“ perifraas lk. 2, 18 a.: „...kus neile sel ööl unekate silma peale ei tulnud“. Vrd. rahvaliku perifraasiga „sõba silma peale saama“. Kreutzwald on rahvaliku „sõba“ omakorda asendanud selle metonüümilise definitsiooniga „unekate“, tõstes väljendi selle väikese muudatusega distsiplineeritumale ja haritumale tasemele. Lakoonilise ja konkreetse „sõba“ asemel rikastub sel juhul kogu perifraas konkreetsemalt ebamäärasema, kuid just selle tõttu tundetoonilt mahedama kujutlusega, kus une mõiste tõhustab katte kujutluses sisalduvaid pehmus- ja soojusassotsiatsioone.

See variant tohiks heita selgitavat valgust Kreutzwaldi stiili põhitendentsile, paljastades tahtliku ümbervormistuse, mis ise loomustab ta maitsesuunda: mahendada liiga realistlikku konkreetsemust ja esile tõsta õrnemaid tundetoone. See eemaldab ta stiili talupoegliku kõnekeele realistlikumast kihist mõnevõrra delikaatsemale tasemele.

Humoristlikult varjundatud metafooridele pakuvad ka Kreutzwaldi metonüümiad lisanäiteid: „Ei aidanud siin küürimised, ohkamised ega silmaveega kastmised“ (3, 9 ü.). Humoristlik varjund järeldub ses nutu metonüümilises perifraasis (psüühilise üldtermini asemel füüsiline kaasnähtus, tule-

mus), nagu vastavates metafoorideski tõsisema ja väarikama kujutelma kõrvutuses igapäevase realistliku toiminguga (kastmine). Viimati esile tõstetud delikaatsusetaotluse kõrval osutab see näide kergele mänglusele väarikama ja kodusema vahel, mis Kreutzwaldi stiilil ei lase saavutada puhtust, kuid annab talle elavushelke, mis ei lase tarduda ta muidu abstraktsesse üldistusse kalduvat stiililaadi. Irooniliselt varjundatud kombinatsiooni moodustab lõpuks ka söömise ja surma metonüümiliste perifraaside kõrvutus lk. 11, 11 ü.: „Ühe sõamehele anti käsku, mürgi juuri korjata ja vana eidele roaks keeta, et kui koeu tulles k õ h t u t ä i d a b , e n a m s ü a e i t a h a k s.“

Kord esindab psüühiline omadus metonüümiliselt isikut: „mürgi juur oli õ e l a elupäävad lõpetanud“ (11, 20 ü.).

Sagedasemad ja Kreutzwaldi stiilile iseloomulisemad on aga metonüümia juhud, kus mõni füüsiline omadus esindab olendit. Nii nimetab ta linde „sulgilisteks“ (1, 3 ü.) või „sulgisrahvaks“ (7, 6 a.), loomi „neljajalgseiks“ (1, 3 ü.), kaaren on oksümooronina nimetatud kord „valgelinnuks“ (3, 13 a.), teisal „mustlinnuks“ (4, 7 ü.). See rahvapoetikale omane silmatorkava välise omaduse ülekanne asja nimetuseks ei otsi taas mitte uutset ega individuaalset, vaid rõhutab kõige tüüpilisemat. Lakoonilise otsetermi asemel toovad need stiili mõnevõrra soojemat tooni, kuid mitte tundedünaamikat.

S ü n e k d o h h. Tähelepanudava erirühma metonüümiliste ülekannete piirkonnas moodustavad sünekdohhid, kus osa esindab tervikut; Kreutzwaldi stiilis on see tähelepanu osutus terviku asemel mõnele esinduslikule osanähtusele, inimese puhul eriti mõnele esindusorganile, eriti silmapaistev. Need esindavad poetilise ülekande kõige lihtsamat vormi ja tõendavad veel kord, et Kreutzwaldile polnud omane kõrgem poetiline lennukus.

Ka siin laiub sünekdohhiline ülekanne enamasti perifraasiks:

„... ja kui... salamahti sukavarras näpule ei saanud...“ (1, 19 ü.) pro sukka ei kootud. Rahvuslikust pildikeelest pärit, toetab see elava kõnekeele atmosfääri jutustises, samal ajal kui ta esindab kaudsemate ja staatilisemate väljendite valikut kõnekeele stüühikast. Sama tohiks öelda järgmiste sünekdohhiliste perifraaside kohta:

„... kuhu tütreid ial oma jalga ei tohtind tõsta“ (1, 10 a.) (pro minna), mis kordub uuesti lk. 10, 12 a. „...pidage silmad sihival ja näpud osaval“ (1, 3 a.).

Kuulmine on sünekdohhiliselt perifraseritud „kõrva tungimiseks“ (4, 21 a.), „kõrva ulatamiseks“ (4, 9 a.), „kõrva langemiseks“ (2, 14 ü.).

Kõnelevast subjektist pannakse tähele kõneorganit: „...sellepärast pange teraselt tähele, mis lindude nokad kuulutavad“ (7, 20 a.). Sellest kujutlusest on lõpuks kasvanud originaalne sünekdohhiline verb „nokatama“: „...nokatas kotkas“ (8, 10 a.) pro lausus.

Nägemine on perifraseeritud „silma tulemiseks“ (8 ja 9, 6 a.). On tähelepandav, et neil juhtudel, nagu kuulumisegi perifraseerimise puhul, nägev või kuulev subjekt aktiivistub ja objekt seevastu personifitseerub grammatiliseks subjektiks. See katkestab jutustise loogilise korra, sunnib lugejat nagu seisukohta vahetama ja põhjustab häiretunde, mis sisuliselt on õigustamatu, sest kogu muinasjutu sisuline liikumine on antud muidu loogilise pidevusega. Nii suurendab see grammatiline ebakongruents Kreutzwaldi stiili raskepärast ilmet. Selle menetluse tulemuseks on ka substantiivide hulga suurenemine ja verbi dünaamilise jõu langus, sest ühe verbi tähendus jaotatakse mitmele sõnale.

Niihästi metonüümia kui sünekdohh esindavad üldiselt Kreutzwaldi pildistikule omast ülekannet lähedaste kujutelmade vahel, mõõdukusetendentsi, mis tasandab perifraasile muidu omast pidulikku dekoratiivsust. Nagu metafoorika puhul, nii kohtame siingi talutoa lihtsusele kohandatud väärikuse-taotlust.

Perifraas. Metonüümia ja sünekdohhi puhul võisime juba konstateerida perifraaside sagedast esinemist antud muinasjutus. See figuur, mis mõnd mõistet asendab ta definitsiooniga või annab teda edasi kaudse kirjelduse kaudu, osutub nii viisi iseloomulisimaks Kreutzwaldi stiililaadile, esindades taht nimetada asju ja olukordi mitte nende tavalise nimega, vaid dekoratiivsema ja tundetoonilt distsiplineerituma väljendusega. See esindab spetsiifiliselt kunstilist vormitahet Kreutzwaldi muinasjutustilis, mida muidu oleme näinud hoiduvat rahvalikult spontaanse pildikeele ringi. Ka perifraaside puhul ammutab ta rahva kõnekeelest, kuid varjundab neid isiklikkude täiendustega. Põhiliselt iseloomuline on nende rohkus Kreutzwaldi stiilis.

Personifikatsioon. Senini on jäänud lähemalt puudutamata üks käesolevale muinasjutule vähemalt samal määral iseloomuline figuur kui perifraas. See on personifikatsioon, loodusnähtuse hingestus aktiivse verbi kaudu, mis on talle metafooriliselt omistatud.

„Tahan teile ühe kena jutu vana päavade pärandusest vesta, mis sel aeal sündinud, kus veel murud muiste kombel neljajalgsete ja sulgliste keeletarkust kuulivad“ (1, 2 ü.).

On tähelepandav, et elutu looduse personifikatsioon ei johtu sel juhul mitte ainult talle omistatud tegevusest, vaid saab kinnitust ka subjekti mitmusevormist. Selle kujutluse esilemanamisel on ilmselt etendanud olulist osa ka kõlamõjude taotlus (murud, muiste). Alliteratsiooni taotlus on etendanud samasugust osa näil. väljenduse „videviku viibil“ (1, 19 ü.) puhul.

Loodusnähtusi on analoogiliselt personifitseeritud veel järgnevais lauseis:

„...paks rägastik võtis neid (hüüdmise hääled) vanggi“ (2. 14 ü.). — „Senni kui nemad kahekeste kuu ja tähtede silmis... magusat jutu vestavad...“ (2, 16 a.). Personifikatsioon järeldub inimliku organi omistamisest loodusnähtustele. „Hommikune koidu puna

oli igalt poolt lindude keeled peastnud ja healitsema pannud“ (4, 11 a.). — „Aga kui ke v a d e parajalt uut suve ilu sünnitas...“ (10, 11 a.).

Kuid personifikatsioon laiab ka psüühilistele seisunditele ja omadustele:

„Juba tütarlaste e d e v u s mitu tükki enne aegu naernud...“ (2, 7 ü.). — „... tallati vokiratas kiirema käigile, et t ö ö v i r k u s peiu armul kulutatud aea k ä t t e t a s u k s“ (3, 5 ü.). — „P a n e b südame paigus naise lõuad korra lõksutama, siis ei jõua ükski vägi neid enam kinnitada“ (4, 1 ü.). — „Lootus ja kartus täitsivad ühtlasi südant“ (4, 22 ü.). — „Varekse jut kasvatas noore mehele julgust“ (9, 14 ü.).

Viimase kolme näite puhul pole personifikatsioon enam väga tuntav, sest vastav menetlus esineb sageli ka elavas kõnekeeles. Siinkohal omandavad nad aga personifikatsiooni üldise sageduse valguses iseloomustava tähenduse. Loodusobjektide personifikatsioon, kajastades primitiivse eluvaate suhet loodusele, on muinasjutu stiilile juba algupäraselt omane. Kreutzwald laiendab hingestava suhtumise sageli ka psüühilistele seisunditele. Personifitseeritud mõisted pole seejuures tõeliselt enam mõeldud elavate olenditena, neid on ainult grammatiliselt nii koheldud, nagu oleksid nad seda. See lubab kõnelda personifikatsiooni rakendusest ta puhtvormilise mõju pärast, mis seisab pidulikuma ja staatiliselt stiliseerituma ilme andmises stiilile. Sama mõju süvendavad antud muinasjutus ka mütoloogilised kujutelmad „kõversilm“, „nõia-kerä“ ja psüühiliste nähtuste tähistamiseks kasustatud sümbol-figuurid: „tulekukk“ (11, 20 a.) pro „tuli“ ja traditsiooniline hingesümbol „süda“ (4, 8 ü.).

Kokkuvõttes võime konstateerida m e t a f o o r i l i s t e ülekannete silmapaistvat rohkust. Viimastel põhinebki suur osa teose emotsionaalsest ilmast: need lisavad tundevarjundeid, kannavad autori väärtushinnanguid, süvendavad ja avardavad kohati päristähenduse kujutluskompleksi. Üksikjuhtudest äratavad tähelepanu eriti maitsemeelised metafoorid (magus jutt, mesi-keelne kõne, kibedad pisarad); humoristlikud metafoorid, mis meie väärtushinnanguis kõrgema ja madalama tõeluseringi ühendavad üheks kujutluskompleksiks (silma veega kastmised, pisarpill, kodukana, külakukk); meeleliste muljete ülekanne hingeseisundite alale (tuline viha, meelt jahutama); verbide metafooriline ülekanne ühest tõeluseringist teise, mille tulemuseks enamasti on elutute nähtuste personifikatsioon (videvik viibib, viletsus hüppab, viha kihutab, mõte koormab). On tähelepanndav pärissona ja ülekantud sõna sagedane kõrvutiesinemine, et vältida uudsete pildiühendite iseseisvumist, mis oleks võinud takistada mõistmist vähemarenenud lugejaskonna poolt, kellele teos määratud. Tõenäoliselt samal põhjusel hoidub autor ka

liiga julgeist ülekandeist: kõik metafoorid põhinevad hõlpsasti haaratavail sarnasusassotsiatsioonidel. Nad on üldiselt pärit kas otseselt rahvaliku metafoorika piirkonnast või on loodud analoogiliselt. Nii esineb ka rohkesti kõnekeeles juba kulunud metafoore.

Selle metafoorika ekspressiivsus piirdub üldiselt ühe asja või tegevuse võiks öelda põhilise tundeväärtuse edasiandmisega. Autor ei püüa valgustada nähtuse erandlikke külgi, nii nagu ta ei lase esile tõusta ka individuaalseil vormiomadustel ega taotle kujutelmade kaudu tundelist pinevust. Autori subjektiivsete väärtushinnangute (ta poolduse, eituse, huumori ja kerge iroonia) kaasakõnelemine toob sellesse tüpiseerivasse menetlusse meeolelu vaheldust, kuid mitte individualiseerivaid sugemeid ega kaugusperspektiive. Põhilise ühtluse annab vaadeldud metafoorikale juba ta päritolu maaühiskonna kogemusteringist, kus loodusnähtused etendavad ülekaalukat osa. Selle tunde-temperatuuri poolest mõõdukalt sooja metafoorika psüühiline energia piirdub üldiselt dekoratiivse staatikaga, mis on aga varieeritud teose süžeealise liikumise kohaselt: metafoorid sagenevad ja nende tundetoonide intensiteet kasvab tegevuse kõrgkohtadel ja langeb mõõnas.

Samad järeldused maksavad ka metonüümiate ja sünekdohhide kohta. Põhjuslik või muu vahetult loogiline side päristähenduse ja ülekantud tähenduse vahel teeb need figuurid rahvalikule pildikeelele eriti omaseks, sest siinne ülekanne on hõlpsaim ja arusaadavaim. Eriti viljakas on metonüümilise ja sünekdohhilise ülekande printsiipl olnud perifraaside kujundamisel, mida nende sageduse pärast tohiksime lugeda Kreutzwaldi stiilile omaseimaks figuuriks.

Selles poeetiliste figuuride ringis äratav tähelepanu kõigepealt füüsiliste seikade esiletõst psüühiliste, abstraktsete või üldiste päris mõistete asemel; omapärane kergelt irooniline mõju on saavutatud perifraasiga, kus metonüümiline füüsiline termin liitub madalamaks väärtustatud tõeluseringi kuuluva metafoorilise verbiga (silmaveega kastmised); tähelepanudava figuurina tuleks rõhutada ka sünekdohhilist verbi „noka tama“; kord on autor rahvaliku perifraasi madalama tundeväärtusega konkreetse sõna asendanud üldisema metonüümilise terminiga: unekatet silma peale saama (pro sõba või nahka silmale saama). See osutab, et Kreutzwald pidas silmas spontaanselt rahvakeelest kõrgemat stiilitaset, hoidudes igapäeva realistlikest detailidest, eriti seal, kus on kõnet sümpaatseist tegelasist ja olukordadest.

Metonüümiate, sünekdohhide ja perifraaside tundeväärtu-

sed ei ulatu üldiselt metafoorika ekspressiivsuse ni; ka oma päristähendusega võrreldes nad enamasti ei paku intensiivsemat kujutlust (vrd. eriti sagedasi verbi perifraase „kõrva tungima“, „silma saama“) ja seda vähem, mida pikemana esineb perifraas. Nende figuuride esteetiline mõju johtub tõenäoliselt vähem nende tundetoonide intensiteedist kui perifrasedist, s. t. teisiti ja valitumalt ümberütlemisest endast. See võõrutab stiili spontaanselt kõnekeelest ja tõstab sõnastuse distsiplineeritumale tasemele, kus tundeliikumine on aeglasem ja psüühiline hoiak väarikam. Perifraaside rohkus aitab niiviisi oluliselt kaasa Kreutzwaldi stiili üldise haritud ja ühtlasi keeruka ilme kujundamisele.

Perifraaside puhul rõhutatud stiili ü l e n d u s t e n d e n t s i toetab lõpuks ka personifikatsioonide sagedus. Eriti äratav siin tähelepanu psüühiliste nähtuste personifitseerimine metafooriliste verbide kaudu: viha kihutab südant, viletsus hüppab uksest ja tuleb aknast, edevus naerab; inimlikke omadusi on omistatud ka loodusnähtusile (kuul ja tähtedel on silmad, pihlakas tuleb silma, koidupuna paneb linde häälitsema) või tegevusomadusele (töö virkus tasub kaotatud aega kätte) jne. Vaevalt saaks kõigil neil juhtudel kõnelda personifitseerivast kujutlusest selle täies tähenduses. Personifikatsioon järeldeb enamasti ainult loogiliselt aktiivse metafoorilise verbi liitmisest elutu mõistega, tõeliselt ei kandu aga verb neil juhtudel üle mitte oma otsese tegevustähendusega, vaid seda ümbritseva dünaamilise tundetooniga. Kaudselt mõjub verbi konkreetne tegevustähendus ometi kaasa ja siis on tulemuseks loogilise subjekti passiivistumine, kuna loogilised objektid muutuvad grammatilisteks subjektideks. See suhete ümberasetus ei jäta mõjumata stiili üldilmele, ta suurendab selle komplitseeritust ja vähendab ta dünaamikat.

Siia tuleks lugeda ka mütoloogiliste kujutelmade esinemine (kõversilm, nõia-keras), mis samuti esindavad personifitseeritud loodust.

Võiks öelda, et üldistustendents, perifraaside ja personifikatsioonidega antud stiilitooni kõrgenemine lähendavad Kreutzwaldi pildikeelt teatud määral uus-klassitsismi stiililaadile, mida iseloomustab üldiste terminite ja eriti metonüümiliste perifraaside eelistus¹⁵⁾. Metafoorika silmapaistev osa, millega käib kaasas tundelemendi elustumine ja keelemiljöö üldine ilme

15) Vt. E. B a r a t, *Le Style poétique et la révolution romantique*. Paris, 1904.

(maaühiskonna miljö), lähendavad seda teiselt poolt vabamale ja sotsiaalselt vähem diferentseeritud romantilisele keelekasutusele.

Poetiliste ülekandefiguuride kõrval on stiili ekspressiivsusväärtuste tähtsamaks kandjaks peasõna täiendav figuur *e p i t e e t*, mis peasõna iseloomustades võimaldab juurdepääsu tundeilgutusele ja väärtushinnanguile.

Poetikad eraldavad epiteedi kui poetilise figuuri loogilisest atribuudist ja määrusest. Nii peab B. Tomaševski epiteedile iseloomuliseks mitte ühe asja eraldamist teisest omataolisest, suurendades mõiste sisu ja vähendades ta mahtu (puust hoone), vaid mõne subjekti mõistes juba sisalduva omaduse esiletõstmist ja kõneleja emotsionaalse suhtumise avaldamist nimetatavasse asjasse (sinine meri)¹⁶). Emotsionaalne suhtumine võib aga tõeliselt avalduda ka spetsifitseerivais kaassõnades, igal juhul lisab kaassõna oma printsiipaalile varjundeid, mille ilme tohiks iseloomustada kirjaniku stiili. Nii võiksime isegi „puust hoone“ puhul tähele panna puu erilisi tundetoone, näit. vastandina kivile, see võib viidata ka sotsiaalseile vahedele jne. Poetilises sõnakasutuses, kus tundetooniline kujutus on üldiseks seaduseks, tohiks kaassõnu, mille ülesanne on kvalifitseerimises, pidada seepärast printsiipiaalselt kõige laiemas ulatuses poetiliseks. Adjektiivile kuulub siin tähtsaim, kuid mitte ainus koht. Sedasama iseloomustavat ülesannet täidavad ka atribuutiivsed partitsiibid (näit. „piinatud piiga“) ja substantiiv atribuutiivses asendis (töö virkus, õhtu vilul). Siia kuuluks üldiselt ka adjektiivne predikatiiv, mis psühholoogiliselt on ju ainult rõhutatud atribuut. Kujutluses moodustavad need teineteist täiendavad väljenduskategooriad ühise kompleksi, mis vahendab tõeluse mitmekesisust. Võiks üldiselt öelda, et epiteedi kaudu subjektiivselt väljendame oma suhet asjusse ja objektiivselt asjade ja tunnete individuaalseid varjundeid.

Juba esimene mulje Kreutzwaldi stiilist kõneleb kaassõnade silmapaistvast rohkusest:

„Ehmatus ja leina kurbus olivad kuninga poea üsna tuimaks teinud; sõamehed viisivad teda tahtmata koeu tagasi; kus ta mitu nädalat vaikselt kambris viletsust leinas...“ (5, 19 a.). „Veepinnal kõikus laia lehtede vahel üks jõenupuke, see oli ainuke asi, mis tal silma puutus. Aga kõikuv lilleke ei võinud laulda, siin pidi midagi sala imeasja varjul seisma“ (6, 13 ü.).

F. Strich nimetab epiteedirohkust iseloomuliseks eriti romantilisele stiilile. Ta iseloomustab seda stilistilist kategooriat keele värvina, mis rõhutab ja annab edasi seda, millega

16) B. Tomaševski, op. cit. pt. 2 (epiteet).

„hing ja tunded asju ümbritsevad“¹⁷⁾. Klassika epiteet seevastu oli ilustav (epitheton ornans)¹⁸⁾, väljendas ainult seda, mis juba sisaldus peasõna substantsis, viimast sellega nagu kroonides¹⁹⁾. R. M. Meyer juhib epiteedi uue-aegses arengus tähelepanu tendentsile ornamentaalsusest karakteristlikkuse poole²⁰⁾.

Ajajärgu ilmet arvestades võiks seda tendentsi a priori lugeda omaseks ka Kreutzwaldi stiilile. Küsimus on ainult, kui kaugele see individualiseerimistendents ulatub. Ses suhtes tohiks iseloomuline olla kõigepealt füüsilisi ja üldse aistitavaid olukordi tähistavate kaassõnade osa:

„...elas ...lonkur vana eit kolme priske tütrega. Tütrid õitsesivad... eide kuivand kannu ümber“ (1, 5 ü.), lai laas (2, 13 ü.), pisuke jalarada (2, 20 ü.), öö pime (2, 12 a.), koidu uni (3, 18 a.), must lind = kaaren (4, 15 ü.), koidu puna (4, 11 a.), lai jõgi (5, 16 ü.), jõgi oli väga põhjatu sügav (5, 21 a.), kibedad pisarad (6, 5 ü.), kollane jõenupuke (7, 2 ü.), väiksed sulgiskuubil mehed = linnud (7, 22), kirju räästas (7, 2 a.), valge märk (8, 7 a.), Silmapilgul tõusis vesi kihisedes ülesse (9, 16 a.), suur kivi (9, 6 a.), alasti armukene (10, 17 ü.), paks rägastik (2, 5 ü.), laiaoksaline kuusk (2, 11 a.), ...tallati vokitatas kiirema käigile... (3, 6 ü.), tasane hobuse kabja müdin (4, 20 a.), villane sukalõng (5, 6 ü.), kitsas sillake (5, 16 ü.), kõikuv lilleke (6, 16 ü.), suur kotkas (8, 14 a.), kähärokslik pihlakas punase marja kobaratega (9, 5 a.), läikivad ülikonnad (10, 18 a.), kuke punane hari (11, 19 a.), pisuke lind (11, 16 a.), keedetud mürgi juur (10, 3 a.), suur, põleva silmadega kass (11, 18 a.), suur varandus (11, 8 a.) jne.

Ka siin paistab silma üldiste omaduste ilmne ülekaal. Üksikuil juhtudel võib ometi tähele panna mõnevõrra pitoresksemat karakteristikat, mis avaldub epiteetides nagu laiaoksaline kuusk, kähärokslik pihlakas, põleva silmadega kass. Konstateerigem lõpuks ka kõlakujukust väljendis „vesi tõusis kihisedes ülesse“. Seevastu valdav enamik epiteete piirdub konventsionaalsete tähendustega ja kõige tüüpilisemate iseloomujoonte rõhutamisega: lai laas, paks rägastik, õhtu vilu, tasane müdin, lai jõgi, kitsas sillake, kirju räästas, suur kotkas jne. Võime järeldada, et Kreutzwaldi konkreetne epiteet hoidub üldiselt lähemale klassitsistlikke traditsioone jätkavale valgustusaja kaassõnale, ilma et see taotleks klassika suurejoonelisust.

Konkreetsete epiteetide kõrval on niihästi arvuliselt kui elamuslikult kaalult enamuses abstraktseid tingimusi, hingelisi olukordi ja üldisi väärtushinnanguid vahendavad epiteetid, mis aitavad süvendada ta stiili üldist ratsionalistlikku ilmet. Siingi peame konstateerima üldistavate epiteetide ilmset ülekaalu: kena, tõsine, kaval, pahem, kuri, vihane, salajane, imelik, tühi

17) F. Strich, Deutsche Klassik u. Romantik, 1924², lk. 218 jj.

18) Vrd. ka R. M. Meyer, Deutsche Stilistik, lk. 51 jj.

19) F. Strich, op. cit., lk. 219.

20) R. M. Meyer, op. cit., lk. 51 jj.

(= tühine, asjatu), suur, pisuke, uus, mõnus, ustav, rikas. Ka psüühiliste olukordade maalimine on antud põhivärvidega, hoolitsemata nüansseerimise eest. Mõnigi kord saavutatakse sellega pidulikku ja monumentaalset mõju: tõsine sõna, piinatud piiga, mõnus roog, kuri nõu. Sama mõju süvendavad ka sagedased juhud, kus adjektiivile epiteedi asendis on eelistatud vastavat substantiivivormi: rõemu kisa, leina kurbdus, töö virkus, igatsemise pisarad, laulu igatsemine. Tundelise elevuse kõrgpunktidel ilmub metafooriline epiteet: t u l i n e viha, m e s i k e e l n e meelitus.

Kreutzwaldi stiilile väga iseloomulise epiteeditüübi moodustavad edasi partitsiip-epiteetid, mis koos oma süntaktiliste laienditega sageli koormavad lauset pleonastilise liiglihaga:

lõpend koonlale pandi sedamaid teine lisaks (1, 15 ü.), peiu armul kulutatud aeg (3, 6 ü.), (eit) sundis teda kedratud lõngu kerima (3, 3 a.), ... sellele kuulutas mustlind neitsi käest saadud sõnumid (4, 7 ü.), ... pidas kuulnud asja südames varjul (4, 16 a.), ... üheksast sugust koku segatud nõia rohud (5, 4 ü.), ... sõnalduud sool (5, 4 ü.), ... ega võinud inimese abi sündinud õnnetust enam ära keelata (5, 21 ü.), ... tütarlapsed arvasivad sedamaid, et jõenupuke muud ei võinud olla, kui nende laenetusse upunud öde (7, 5 ü.), ... sajatatud nõiakera (7, 6 ü.), ... tarblikult koku segatud nõia rohtusid (7, 13 ü.), Minu eilne sealihal silitatud kook (7, 20 ü.), Praegukulduud jut (8, 13 ü.), ... kuidagi võimalik oleks, jõenupuks moondatud neitsikest jälle inimese loomaks teha (8, 20 ü.), ... nooremehel ei olnud julgust... õpetatud peastmise tükki katseks võtta (9, 9 ü.), vähiks moondatud mehike... (9, 14 a.), ... siiski ei saanud juhutatud pihlakas... tema silma (9, 6 a.), ... vetevangist peastetud neitsi (10, 14 ü.), kenast pulma rietega ehitatud neiuke (10, 19 ü.), ... surnuks nutetud poeg (10, 20 a.), keedetud mürgi juur (10, 3 a.), ... muidu läheks nõia-keradega peastetud lapsi jälle kiusama (10, 2 a.), koku korjatud kuldlong (11, 21 a.), nende laane urtsikus kedratud kuld longad (12, 4 ü.).

Vaevalt saaks neile epiteetidele omistada otseseid ekspressiivsuseväärtusi. Enamasti täidavad nad ainult lausete liitmise ülesannet sellega, et tõstavad teadvusse sündmusi, millest eelmistes lausetes teadustati. On tähelepanev, et neid enamasti saadab rida laiendeid: neitsi käest saadud sõnumid, tarblikult koku segatud nõia rohud, laane urtsikus kedratud kuld longad. Need on täpsustused, mis lausetähendusele ei lisa midagi uut ega süvenda selle tundelist tausta. Nad vähendavad lause ekspressiivset kaalu sellega, et koormavad ta sõnamahtu, rikastamata seda sisuliselt. See ilmselt on üks tegureid, mis põhjustab kreutzwaldlikult rasket ja pikatoimelist lauserütmi.

Strich'i ja Meyer'i üldistava stiilitüpoloogia kohaselt peaksime Kreutzwaldi epiteedi reastama pigemini ratsionalistliku klassika kui tundeliselt värvirikka romantilise stiilitraditsiooni raamidesse.

Mitmed viimase aja stiilivaatlused on juhtinud tähelepanu ka grammatiliste peakategooriate väljenduslikule osale, mis mõnel juhul, eriti väheindividuaalse sõnavara puhul, võib osutada sõnastusstiili kõige olulisemaks karakteriseerimisprintsipi. Nimetagem siin enne kõike Richard Alewyn'i uurimust „Vorbarocker Klassizismus und Griechische Tragödie“²¹⁾, kus Opitz'i keele karakteristikemad omadused järelduvad teatud grammatiliste vormide eelistusest. Ch. Bally juhib teoses „Le langage et la vie“²²⁾ samuti tähelepanu grammatiliste kategooriate ja süntaktiliste konstruktsioonide omaette mõjuvaile väljendusvarjundeile. Saksa filosoof Fritz Mauthner on sel alusel koguni püstitanud mõisted kolmest keelemaailmast (Sprachwelten), mis vastavad kolmele maailmakäsitusele: substantiiviline mõistete maailm, adjektiiviline meelemuljete maailm ja verbaalne mõjusuhete maailm²³⁾.

Stilistilise mõju seisukohalt tulevad siin olulisemaina arvesse kaks peakategooriat: noomen ja verb, mille väljendusväärtuste erinevusele on meilgi tähelepanu juhtinud R. N u r k s e artiklis „Eesti keele sõnade järjekorrast“²⁴⁾. „Verbi kategooriaga on paratamata ühenduses teatav liikuvus, voolavus, muutuvus ja ärevus, kuna nominaalset tähenduskategooriat püsivus ja rahu iseloomustab.“ Saksa keeleteadlane Naumann näit. nimetab poetilist ja jutustavat stiili verbistiiliks, teaduslikku stiili aga noomenistiiliks²⁵⁾, O. Jespersen hindab samuti verbi keele elulise jõuna, ta tõeliselt poetilise osana abstraktsema ja tardunuma noomeni vastas²⁶⁾.

Lähenedes sellelt seisukohalt Kreutzwaldi stiilile, võib juba põgus pilk ta teoste konstateerida noomeni ilmset ülekaalu, niihästi arvuliselt kui väljenduslikult mõjult. Noomen ja eeskätt noomeni kõige staatilisem ja rahulikum sõnatõug substantiiv valitsevad Kreutzwaldi lauset juba „Viina-katku“ tõlkest peale. Laused, nagu „Kahevahel mõtlemised olid enam kui nädala päävad lõpenud...“, „nooremehel ei olnud julgust ega usaldust õpetud peastmise tükki katseks võtta“, on tüüpilised ta stiili kohta.

21) Analyse der „Antigone“ — Übersetzung des Martin Opitz. Neue Heidelberger Jahrbücher. 1926. Lk. 3—63.

22) Op. cit., lk. 123 jj.

23) F. M a u t h n e r, Wörterbuch der Philosophie, München 1910, I, lk. 12 jj., II, lk. 464 jj., lk. 526 jj.

24) Eesti Kirjandus 1929, lk. 375.

25) Kurze historische Syntax der deutschen Sprache, lk. 101 jj.

26) The philosophy of grammar, 1924, lk. 115 ja 139.

Substantiivi eelistamist teiste kategooriate ja eriti verbi asemel võisime tähele panna juba eelpool poetiliste figuride puhul. Perifraasid tõid kaasa niihästi substantiividehulga suurenemise kui ka tähenduse ülekandmise nominaalseile kategooriaile:

„...mõistis ta silmapilkselt, kuda asjakord õigelt teelt oli läinud“ pro kuidas oli eksitud; „kui eit ja õed veel koidu und pilutasid“ pro magasid; „kustuta neitsi igatsemise pisaraid“ pro lohuta nutvat neitsit; „...laskis päalik tulekuke katusse arja panna“ pro maja süüdata; „...kuhu tütreid iial oma jalga ei tohtind tõsta“ pro minna; „...kus neile sel ööl unekatet silma peale ei tulnud“ pro ei uinunud; „silma saama“ pro nägema; „keelepaelu vallale peastma“ pro kõnelema hakkama jne.

Tsiteeritud juhtudel perifraas teatud määral siiski rikastab ja avardab aluseks olevat kujutlusringi. Nominaalsustendents võiks siin seepärast vähemasti osaliselt seletuda ka kujutluse rikastamise tahtega. See tegur kaotab aga täiesti oma tähenduse Kreutzwaldi stiilis sageli esineva konstruktsiooni puhul, kus verb tähenduslikult ja kujutlussisult täiesti ekvivalentseks öeldakse ümber teiste sõnadega. See sünnib enamasti mõne teise verbi ja substantiivse laiendi kaudu, mis on ümberöeldava verbi perekonnast. Ch. Bally reastab selle konstruktsiooni verbaalsete seeriatega alla, nimetades seda verbi perifraasiks²⁷⁾. Suurema täpsuse pärast võiksime seda konstruktsiooni nimetada verbi tähenduse ekvivalentseks perifraasiks. Vaadeldavas muinasjutus võib seda figuuri konstateerida järgmistes kombinatsioonides:

lisaks panema pro lisama; otsust andma pro vastama; märki saama pro märkama; ehmatus sünnitama pro ehmutama; õemaja võtma pro õõbima; avalikuks tõusma pro selguma; surma leida pro surra; tuluks tõusma, appi tulla, abi tahta, mahti andma, nõu pidama, nurja viima, minekule tõttama, tulu saatma, pakkumise võtma, nõu ette võtma pro otsustama, tuumaks tegema, leinas seisma, rahule aidata, otsa saama, tunnismärki andma, teed võtma pro minema (ilmne tõlkelaen saksa keelest — „den Weg nehmen“), võimust andma, süüks arvata, otsust paluda pro küsida, vastust anda pro vastata, katseks võtta pro proovida, käsku andma, avalikuks tõusma pro selguma.

Osaliselt võiks siin avaldub substantiivi eelistus verbi kulul sõltuda ka toleaegeest keeleseisundist. Rida spetsiaalsemaid tegevustähendusi, millele hilisema keelearengu jooksul on kujunenud iseseisvaid verbaalseid vasteid, olid Kreutzwaldi-aegses kirjakeele-traditsioonis väljendatavad ainult rühma abiverb + noomen kaudu. Veel praegugi valitseb tavalises kõnekeeles see substantiivsustendents: pahaks panema, nõu andma, armu heitma, võitu saama, otsa saama, kaebust tõstma, lahti tegema, juhatust

27) *Traité de la stylistique française* I, lk. 72 jj.

andma, kahju tegema jne. Teisitusuunatud keelekavatsusele pakkus tollaegnegi verbidetagavara ometi palju avaramaid rakendusvõimalusi, kui Kreutzwald kasustas: vastama pro vastust andma, selgitama pro tunnistust andma, kergendama pro kergitust tegema, korraldama pro korrale toimetama, pärima pro otsust nõudma, otsustama pro nõuks võtma, õppima pro õpetust võtma jne.

Kreutzwaldi poolt eelistatud konstruktsiooni tulemuseks on verbi dünaamilise ilmekuse, ta liikuvussugestiooni ilmne langus. Tähendussisu kandub staatilisele noomenile, mis mõjub püsiva olukorrana; tegevusvahekorda esindavad aga ainult tähenduslikult kõige kulunud abiverbid, mille kujukus võrdub palja tegevusmärgiga: panema, tegema, andma, saama, heitma, tõstma on neis ühendustes ainult abstraktsed tegevusmõisted. Üldiseks tulemuseks on stiili staatilisus, mida suurendab seegi seik, et väljenduse sõnaline maht on kasvanud, tähendussisu samaks jäädes. See muudab stiili ka materiaalselt raskemaks.

Juba epiteedi vaatlemisel võisime tähele panna pleonastilist sõnakasustust. Verbi perifraasid reastuvad samuti selle eksteniivse sõnamajanduse ringi, mis on vastupidiselt proportsionaalne väljenduse intensiivsusega. Iseloomulise süntaktilise seigana kuulub siia Kreutzwaldi stiilis tähele pandav kaksikvormel, mis sageli on pleonastiline; üht mõistet ei anta edasi mitte ühe sõnaga, vaid kahe sünonüümi või lähedase mõistega:

„...nooremehel ei olnud julgust ega usaldust õpetud peastmise tükki katseks võtta“ — „...aga metsas ei olnud sammude müdinat ega ealitsemist kuulda“ — „et ei koerte haukumise ega sarvede puhumisest enam tee juhte ei leidnud“ — „aja käigil ei ole püsi ega puhkamist“ — „arutage neid mudast ja kõntsast lahti“ — „Vana Soome tark võiks neitsi hõlpsalt veevangist ja lillekammitsest peasta“.

Kreutzwaldi lause stilistiline analüüs võiks näidata pleonastilise sõnakuhjamise laiumist peaaegu kõigile süntaktilistele rühmadele: määrused koormavad ta lauseid tunduvalt, predikaadi tähendussisu on jaotatud sageli mitmele verbile (sai lõpetanud, oli õppinud, üldse liitminevikkude eelistus jne.).

On ilmne, et see sõnalaiutuse tendents suurendab eriti substantiivide hulka. Kuid substantiivi mõjupiirkond laieneb veel oma stilistilise naabri adjektiivigi kulul. Epiteedi puhul²⁸⁾ on juba esile tõstetud need substantiivi esinemisjuhud sisuliselt adjektiivile kuuluvais ühendustes (töö virkus jne.). Epiteet astub neil juhtudel genitiivina oma printsipaali kõrvale.

28) Vt. lk. 449.

Adjektiivivi kui grammatilise kategooria stilistilises ilmes peituvad relatiivsusevarjundid (iga omadus võib olla suurem ja väiksem, teda võib olla rohkem ja vähem) ohverdatakse ses ülekandes veel kord absoluutsemale ja staatilisemale substantiivimõjule. Kuid ka adjektiivivi enda laialdases piirkonnas on tähele pandav, nagu eelpool märgitud, asjade põhiliste ja püsivate omaduste esiletõst, tüpiseeriv menetlus, nüansseeriva ja relatiivset liikuvust vahendava tendentsi asemel.

Kokkuvõttes võime Kreutzwaldi stiili iseloomustada ülekaalukalt nominaalseks (valitsevaks kategooriaks on substantiiv ja selle kõrval adjektiiv), mis annab talle põhiliselt staatilise, mõtlikult rahuliku ja, eriti pleonastilise liigliha tõttu, ühtlasi raskepärase ilme. Arvestades eelpool toodud stiiliuurijate kaalutlusi nominaalse ja verbaalse stiili psühholoogiliste eelduste üle võiksime selles näha tõendust Kreutzwaldi vaimulaadi ülekaaluka ratsionaalsuse kohta, millele omalt poolt vastab ta stiili ekspressiivsuseväärtuste vaatlusest selgunud mõõdukas tundetemperatuur. F. Strich'i tüpologia järgi tähendaks see Kreutzwaldi keelesüsteemi liigitamist klassika väljendussüsteemi piirkonda. Ometi on ta oma võib-olla otsustavaimad kirjanduslikud mõjud saanud saksa romantikuilt ja esiromantikuilt. Ses ühenduses on enne kõike mainitav Jean Paul, kelle ekspansiivsele sõnamajandusele Kreutzwaldi stiil pole kaugeltki võõras. Usume end elava stiilimehhanismi tõelust õigemini mõistvat, kui kategoorilise liigituse asemel silmas peame selles avalduvate tendentside mitmekesisust.

6.

Eelpool antud analüüsi tulemused lubavad piiritella järgmise üldpildi Kreutzwaldi stiilist:

Selle sisuliste tõukejõududena võisime tähele panna kolme võrdlemisi selgesti eralduvat tendentsi, mis avaldusid antud muinasjutu motiivistikus: 1) romantiliselt varjundatud intiimsuse ja hella tundelisuse tendentsi, kus autori subjektiivne mina sõnade tundetoonide kaudu sageli kaasa kõneleb; 2) realistlike sugemeid, mis kaudselt teenivad karakteristika ülesannet ja oluliselt mitmekesistavad ta stiilisüsteemi; siia võib lugeda ka iroonilisi parentese, mida sageli iseloomustab stiilisotsioloogiliselt madalama ja kõrgema sõna antiteetiline paaritus (vrd. p i s a r p i l l i sünnitama), ja rahvalike vanasõnade rakedust. See realistliku kujukuse tendents Kreutzwaldi sõnavaras on mõistetav aga ainult varjundava väärtusena. Seda valitseb ta väljendussüsteemi üldine üldistusprintsip, mis lähemalt sel-

gub ta stiili ekspressiivsuse vaatlusest. 3-nda sisulise tendentsina võisime eraldada ratsionalistlike väärtuste rõhutamist. Oma otseväljendustes näiliselt kõrvalise tegurina avaldades, omandab see tendents ta stiili kujukuskarakteri valguses ometi olulisema tähenduse. Tõenäoliselt tohime Kreutzwaldi vaimu ratsionalistlikku tendentsi vahetult ühendada ta stiili üldise tundemöödukusega ja eriti selle nominaalse karakteriga. Nii omandab see tegur olulise tähenduse ta stiili ühtlusprintsibiina. Puhtestetiilselt vaatekohalt nähtuna põimuvad eelpool eriteldud sisulised motiivirühmad vahelduvaks tervikuks, mida vaadeldud muinasjutus elustab esimene rühm oma rikkalikude tundetoonidega.

Viimaste väljendus kategooriaiks *par excellence* osutuvad metafoorid ja eriti silmapaistvas ulatuses perifraasid. Nende niisama hästi kui otsetähenduslike väljendustegi kaudu ei taotle aga autor mitte konkreetse tõeluse võimalikult nüansseeritud edasiandmist, vaid asjade ja veel sagedamini hingeseisundite üldise tundetooni vahendamist. Ta ei menetle individualiseerivalt, vaid tüpiseerivalt. Sama tendents valitseb ka Kreutzwaldi epiteeti: omadusi ja eriti psüühilisi omadusi (psüühilistel üldhinnanguid kandvail epiteetidel on ülekaal) annab ta põhivärvidena, hoolimata varjundamisest. On tähelepanev, et Kreutzwaldi metafoorika aluseks pole mitte kauged, vaid väga hõlpsasti mõistetavad ülekanded lähedase sarnasusassotsiatsiooni alusel. Üldiselt ammutab ta oma metafoorid rahva traditsioonilisest poeetilisest sõnastikust; seepärast esineb ka rohkesti kulu- nud metafoore. Sama lähedane suhe päris- ja ülekaantud tähenduse vahel iseloomustab ta perifraase, mis ülekaalukalt on metonüümilised ja sünekdohhilised. Siingi võiks näha avalduvat ratsionalistlikku tendentsi, mis ei soodusta tundetoonide assotsiatsioonil põhinevat kauget ülekannet, vaid peab silmas enne kõike mõistetlisi ja konkreetset tajutavaid ühendusi. Kahtlemata on siin kaasa mõjunud ka vähenõudliku lugejaskonna mõistmis- võime arvestus.

Perifraaside eelistuses avaldub aga veel üks iseloomuline tendents. Verbi perifrasedimise puhul on toodud näiteid, kus perifraas ei seletu enam kujukuse rikastamise tahtega, vaid näib johtuvat teisiti ümberütlemise tarbest enesest, millega käib kaasas nominaalsete kategooriate eelistuse tendents. Ümberütlus iseenda pärast lubab kõnelda tahtlikust eraldumisest tavalise kõnekeele stüühikast ja rõhuasetusest väljenduse enda väärtus- tele. Sel puhul võime kõnelda ilutsemisest stiilis, ühendamata selle sõnaga pejoratiivseid varjundeid, mis teda mõnikord saada- vad. Üldiselt tähendab see tendents puhtama ja ühtlasema valiku

teostamist kaootilises elava keele sõnavaras. Võiksime kõnelda stiilisotsioloogilises mõttes kõrgema keeletaseme eelistusest madalamale. See tendents avaldub ka Kreutzwaldi metafoorikas ja epiteetide valikus. Võime Kreutzwaldi kõrvuti Faehlmanniga lugeda harituma ja puhtama stiilitraditsiooni loojaiks eesti proosas. Väljenduse sisulised väärtused, pitoresksus, mõistelised ja afektiivsed elemendid alistuvad ta stiilis ühtlustavale maitsele. Kreutzwaldi teene sel alal on seda suurem, et enne teda eesti proosas peaaegu puudusid kõrgema stiili traditsioonid. Oma ilu- tahtelise stiilihoone pidi ta püstitama vahetult rahva spontaansete kõnekeelele, mille poeetiline sõnastik oli ta peamiseks allikaks. Viimases teostas ta puhastava valiku, mahendades rahvalikult realistlikku kujukust ka neis väljendeis, mis ta otseselt laenas rahva poeetilisest leksikonist (vrd. unekatet silma peale saama pro sõba või nahka...). Selle üldise ülendustendentsi teenistuses seisab tõenäoliselt ka Kreutzwaldi stiili nominaalsustendents, mille tulemuseks on ta stiili monumentaalselt staatiline karakter²⁹). Ka vaadeldud muinasjutu motiivistikus avaldub romantiliselt varjundatud rühm omandab ta stiili üldise esteetilise karakteri valguses mõnevõrra teise ilme: see kaotab osaliselt oma spontaanselt tundelist väärtust, et juurde võita stilistilist distsipliini, mis mahendab tundeliikumist. Ometi ei tuleks seda maitsestitsipliini vahetada emotsionaalsete jõududega kujutella valju sundusena. Selleks pole Kreutzwaldi pildistikus avaldub sisemine pinge küllalt tugev. Nägime sellele juba sisuliselt vastu töötavat ta vaimu ratsionaalset kallakut, millele ta stiili nominaalsus annab lõpliku ülekaalu.

Kui need järeldused üle kanda traditsioonilistele kirjandusvoolulistele mõistetele, siis saaksime Kreutzwaldi stiili vaevalt ühendada euroopalise romantismi mõistega, mida enne kõike iseloomustab vallandus klassitsismi valju ühtluse ja ülevuse printsiipidest. Kreutzwaldi kunstitahet iseloomustab aga enne kõike nende printsiipide ja maitsekindluse taotlemine. Ses suhtes on iseloomuline ta märkus kirjas Koidulale 6. veebruarist 1868 Koidula luuletise „Kui pääva kära aega“ puhul: „Selle laulu eest pigistaksin ma Teile tänades kätt, kui Teie praegu minukõrvas seisaksite, lugupidamata sest, kas mõtted võõrast külast laenatud, ehk oma peas kasvanud on, nemad kõnnivad kõik peast jaluni Eesti külalapse ehtes, on igas

29) Ajades esimesi vagusid sel alal, kaldus Kreutzwald ilmsesti liialdusisse. Võisime eelpool korduvalt tähele panna keelelise liigliha tekkimist ta lauseis. Pleonasmid, kordused ja õõnsad perifraasid kajastavad ta võitlusraskusi puhtama ja kannima stiili eest.

ko has selged, et vähemgi mõistus lugedes neist aru saab“³⁰⁾. Selgust rõhutab ta veel teisteski kirjades, samuti kui ta tõstab esile keele piduehteid³¹⁾. Neis avaldusis tohiksime näha Kreutzwaldi poeetika põhimõtteid, mis ilmekalt tõestuvad ta stiilis.

See kõik lähendab Kreutzwaldi stiililaadi pigemini uus-klasitsistlikule vormitahtele, kus selguse ja piduliku ilu väärtustel on keskne tähendus. Eelpool eriteldud ratsionalistlik tendents Kreutzwaldi vaimsuses on sellega samuti kooskõlas.

Euroopalise klassitsismi stiilist eraldab aga Kreutzwaldi sõnastust ta keele sotsiaalne karakter, mis kuulub talupojajühiskonna ringi, sel ajal kui puhas klassitsism toetub aadli või haritud kodanluse keeletraditsioonile. Lisaks ei puudu Kreutzwaldi väljendussüsteemis romantilise kirjandusvoolu sugemeid. Saksa esiromantika ja romantika mõjud ta kirjanduslikku kujunemisse on jätnud jälgi ta stiiligi, samuti kui saksa keel, kust ta otseselt on ammutanud tõlkelaene ja süntaktilisi konstruktsioone.

Lõplikus instantsis peaksime Kreutzwaldi stiili mõistma erinevate tendentside individuaalse põiminguna, kus ratsionalistlikult varjundatud puhtama ja ülevama väljendussüsteemi taotlusega ristleb romantiliselt hella tundelisuse ja rahvaliku realismi spontaanseid elemente. Meie stiiliajalos tähendab see esimesi samme maaühiskonna väljendussüsteemi ülendamiseks ja vastab ajaloolisele momendile, kus kujunesid esimesed eesti keelt kõnelevad haritlased.

Võrreldes eelnenud analüüsi tulemusi rahvamuinasjuttude üldise ja traditsioonilise stiiliga, mille suhtes on tunnusmärgiline J. Bolte ja G. Polivka koguteoses „Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm“ toodud iseloomustus Grimmide muinasjutustiili kohta³²⁾, võime konstateerida mitmeid kokkusattumisi, kuid ka olulisi lahkuminekuid. Wilhelm Grimmi rahvalikule jutustusstiilile suhteliselt ustav stiil taotleb lihtsat lauseehitust, rahvapäraseid kõnekäände ja pilte, eelistab elavat dialoogi paberlikule kaudsele kõnele. Seda stiili ei ehi mitte kunstluulelised pildid, maalivad kaassõnad esinevad harva, ilu kvalifitseeritakse lihtsalt epiteediga „wunderschön“, kõlamõjud (eriti alliteratsioon), rahvalikud võrdlused ja vanaõnad etendavad silmapaistvat osa.

Sõnavaralist rahvalikkust võisime tähele panna ka Kreutzwaldi stiilis, ta kasustab rohkesti vanasõnu, rahvalikke piltlikke

30) Kreutzwald-Koidula kirjavahetus, lk. 75.

31) Ibid., lk. 74.

32) Op. cit., IV köide, lk. 454 jj.

väljendeid ja kõnekäände, kuid mitte puhtal kujul. Mitmel juhul on ta rahvalikule väljendile mõne sõna asendamisega andnud teise stilistilise varjundi, eriti aga kaugeneb ta rahvalikult lihtsast jutustusest perifraaside ja personifikatsioonide rohkusega. Samuti kasustab ta rahvapoetikas olulist osa etendavat alliteratsiooni, ta võrdlused on kõnekeelised, ta epiteedid skemaatilised, kuid samal ajal kaugeneb ta nominaalne stiil oma mõõdetult rahuliku käigu ja pleonastilise raskusega puhta kunstistiili piirhonda.

(Lõpp.)

A. Aspel.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Betti Alver: Tolm ja tuli. Luuletusi. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1936. 95 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Nimetatud luuletuskogu ilmumise on möödunud peaaegu aasta. Kirjanduslikes ringides näikse selle ümber aga endiselt kestvate teatud elevus, mis uudisteose puhul tavaliselt piirdub esimese paari-kolme kuuga. See teos on andnud põhjust mitte ainult tutvustavaiks arvustusi, vaid ka põhimõttelisemaiks seisukohavõttudeks maitsesuuna ja loominguprobleemi kohta üldiselt. Lugejale, kes käesoleva kogu mõneaege hilenemisega kätte võtab, loob see poolduste ja vastureaktioonide kaja juba ette töötusrikka õhkkonna.

Olgu tunnistatud, et allakirjutanus need ettehellitatud ootused põhjustasid teatud tõrkuse, mis alatoonina saatis selle kogu esmakordset lugemist. Kuid lugemise edenedes võis tunda end ootuste ja kahtluste valvepostilt järk-järgult nagu märkamatu libisevat sellesse erilisse maailma, mida see raamat kehastab, kuni lõpuks tundsid end vabanenuna niihästi ootusest kui kahtlustest. See süvenemine eeldas teatud pingutust, sest üks selle kogu olulisemaid voorusi on kahtlemata selles, et ta ei paku hõlpsat meelelahutuslektiüüri, vaid nõuab lugejalt väga aktiivset kaastööd, avastades oma peidetud väärtused alles korduvale lugemisele.

See jäeldub juba autori vaatenurgast maailma ees, mida meie tavalise eluvaatluse suhtes võiks nimetada diametraalselt vastupidiseks. Kui me elame teatud koduses vahekorras tavalise eluümbrusega, rahuldudes üldiselt selle neutraalse asjalikkuse ja näilikkusega, siis lähtub Alver selle keskmise ja neutraalse eitusest. Ta kogu algab mässuliste toonidega ja on tervikuna enne kõike tuline protest „selle ilma igava kainuse“ vastu, milles ta tunneb tõelise inimlikkuse tardumist mingiks tõmbiks ja vormituks maaslamamiseks, mida ta ei nimetaks eluks. Oma iseväärtust tundva indiviidi uhkus, kes ei lase end kariloomaks tampida, on üks selle luule põhilisi hoiakuid, mis annab talle kaasakiskuvalt noobli karakteri. Sellest rahuldamatusest jäeldub otsingupinge, mis kajastab rahutut ja janust temperamenti, keda ta igatsused sirutavad mingi ülemaise ülenduse ja kirkastuse poole. Usun Alveri luule värs-kuse ja uuduse johtuvat enne kõike sellest sisemise ülenduse ja intensiivsuse kirest, mis nii valdaval ja kaugele pürgival kujul on meie kirjanduses uudiseks ja mõjub erandlikuna eriti praegusel hetkel.

Ses ideaaliigatsuses näib ta kohati riivavat julgelt romantilise spiritualismi elufilosoofiast, kust on ainult üks samm müstilise maailmapildini. Ka selle näib ta astunud olevat. Mõtlen sel puhul enne kõike luuletustele „Sidemed“ ja „Tige valgus“, kus maailm tundub luuletajale

näiliselt kaootilise, kuid tõeliselt salapärase ja peidetud sarnasuste, vastavuste ja kokkukuuluvuste kaudu seotud esemete ridadena. Poeedi ülesanne on neid sidemeid avastada, sest need ei avane mitte loogiliselt kainele arule, vaid hingestatud pilgule ja intuiitvsele mõttele. Selle hingestatud kõrvutuse kaudu tõstab ta neutraalsed asjad uudsesse ja särevasse valgusse, mis ülendab maailma ja avastab ta sisima tuuma. Poeet saab nägijaks, kes tungib asjade taha ja leiab tee igavikku.

Kuid see müstilise tunnetuse võime on autorile tõeliselt antud ainult aimusena, või õigemini: selle ülemaise tõe ja kirgastuse suhtes saab ta tõeliselt kujutada üksnes oma enda igatsust selle järele. Traagiline jõuetusetaadvus, mis sellest järeldub, kordub ühe püsiva motiivina läbi teose. Lugeja seisukohalt on ta aga olulise saavutanud juba sellega, kui on leidnud selle igatsuse väljenduseks nii sugestiivsed pilte, kui on näit. „Tigeda valguse“ lõpustroofide dramaatiline nägemus või „Ekstaasi“ aimusterohked sümbolpildid. Kunstis, mis loob igavesti püsivat ja harmooniliselt puhtais vormides kehastab seda sisemist kirgastust, näeb lõpuks autorgi selle ülemaise konkreetset kehastust, pühendades talle oma kogu neljandas tsüklis hümne, mis on kauneimad ses kogus ja kahtlemata reastuvad meie luule parimikku. Olgu neist nimeetatud „Luule eksiilis“, „Kunstile“, „Doom“, „Ilus öde“, „Vang“, „Kunsti sünd“, „Titaanid“.

Luuletaja maailma-suhtumist ei iseloomusta aga tõelusepõlgus ja ideaaliigatsus veel ülejäägita. Ta põlgab tõeluses ainult argipäeva toorest tuimust. „Kannibalis“ ja „Priiskajas“ laseb ta seevastu kõnelda oma teisel minal, kellele näib „lõppematuna teda piirava maailma söödav sisu“ ja kes tahaks Kannibali kirega maitsta kõiki maisi vilju. See selgub ilmekalt ka Alveri stiilist, mille intensiivsus suurel määral põhineb meeleliste muljete teravusel. Kohati laiub see kuni naturalistlike värvilopsakuseni: „Priiskaja“, „Pahed“, „Unustet monument“, „Sortside laul“, „Juutide linnajaos“. See heitlus kontrastsete tunnete vahel näib olevat Alveri luule sisemise rikkuse olulisemaid allikaid.

Selle psüühilise liikuvusega, mis haarab füüsilise ja vaimse, mis tajub puhtvaimseid olukordi kehalise liikuvusena ja on eriti tundlik kontrastsete pingete vastu, sellega näib seisvat ühenduses ka Alveri luules esimesest pilgust silma torkav dramaatiline dünaamika. Mõtlen sellega mitte ainult üksikuid pilte, mille dramaatiline pinge moodustab ta luuletusis sageli äärmiselt sugestiivse ja tähendusriikka lõppefektid (näit. Selle ilma igav kainus, Tuul lõunast tõi udu ja sooja, Ühele hullule, Tige valgus, Hulkuv laev), vaid terveid luuletusi, mis oma kontrastse tegevustikuga on nagu miniatuursed draamad või sisemise dramaatikaga laetud hetkepildid oma sümboolse stsenaariumiga ja väljendusrikkas poosis nähtud kujudega: „Lepitus“, mis lõpeb nii kaunilt plastilise rühmapildiga; „Juutide linnajaos“, kus kaootilisest miljööpildist kasvab oma sümboolse tähendusega sügavalt haarav mõtliku juuditari kuju, kes on kummardunud Johannese traagilise pea kohale; „Mulle meenuvad kauged hommikud“, kus vürstitar Sulamiidi dramaatiline episood annab oma uhke elegantsiga tuuma kogu luuletusele; „Hing“ oma lihtsa sümboolikaga, mille sugestiivne jõud põhineb just sisimalt läbielatud füüsiliste olukordade dramaatilisel kõrvutusel. Seda dramaatiliste episoodide loendit võiks jätkata teose lõpuni. Siin olgu esile tõstetud veel ainult kaks luuletust, kus dramaatiline fantaasia dünaamiliste rütmidega paarudes saavutab ülevuse, mille hingestatud traagikat tahaks pidada selle kogu kauneimaks etteks: lühipoemid „Doom“ ja „Vang“, kus sümboolse nägemusena kujutatakse kunstniku ja luule vastuolulist, kuid kõiksuse foonil nii ülendavat saatust. Usun õigesti mõistvat, kui pean dramaatilist fantaasiat Alveri ande iseloomulisimaks ja tugevaimaks omaduseks.

Selle luule puhul on tulnud juba korduvalt tarvitada sõna „sümbol“. Liikudes elamuste ääremail, taotelles puhtvaimsete igatsuste ja aimuste sõnastust, milleks konkreetse tõeluse ja abstraktselt loogilise mõtte najal

kujunenud inimlik väljendussüsteem ei paku otseseid väljendusvahendeid, jäi luuletaja kasustada ainult üks tee: kaudselt tuntu abil nimetada tundmatut, vastavate sümbolite abil äratada meis elamusi, mis temas liikusid. Eelpool esile tõstetud dramaatilised nägemused teenivad seda sihti suure sugestiivse jõuga. See oma põhisuunalt puhtvaimse hingestuse väljendust taotlev luule pidi olema enne kõike sümbolistlik.

Siinkohal on vajalik aga ühtlasi pisut täpsemalt piiritleta selle vaimse iselaadi. See pole abstraktne intellekt, mis otsiks metafüüsilist seletust kõiksusele. See pole ei objektiivselt kainele vaatlusele ega loogilistele järeldustele toetuv mõte, vaid oma enda tundeist ja igatsustoituv intuiitiivne mõte, mida on võimatu valada abstraktsesse vormi. Abstraktse järelduse asemel toodab ta just neid aimusi, mida Alver korduvalt nimetabki oma elamuste tuumana („Tuhapäeval“, „Aimus“). Mulle näib seepärast ekslikuna mõnel puhul kuuludud iseloomustus Alveri luule kohta, mis peab seda külmalt mõistuslikuks. Kui täielikult see luule võib põhineda ainult tundelistel aimustel ja hingevärinail, seda tõendab vahest parimini poem „Frou-Frou“, kus on antud ainult luuletaja elamuslikke kajastusi mingist kummalisest olukorrast, mida ratsionaalsete koordinaatide puudumine ei luba täpsemalt nimetada. Kuid just see ratsionaalsete ühenduste puudumine annab sellele poemile võiks öelda mingi maagilise veetluse. Kontrastselt vahelduvad pildid, mis ei koondu tähenduslikuks tervikuks, kannavad siin ühes rütmide ja kõlade muutliku liikumisega nii rikkalikke tunde-toone, et lugeja on vangistatud nende tundelummusest nagu unenäost, kuhu lõikub üksikuid teravamaid nägemusi, kuid millele ta ei suuda anda nime. Oletusteks ja fantaasialiikumiseks jääb absoluutne vabadus. Teatud ängistav rahuldamatuse, mis selle poemi ees ärritab meie intellekti selgusetahet, on hinnatav väärtusena, mis praeguse sageli liiga hõipsa ja lamedaks lihtsustatud luule kõrval on elustavaks uudiseks.

Teatud jaheduse mulje, mida selle kogu puhul on rõhutatud, näib mulle johtuvat aga mõnevõrra teisest põhjustest, kui on intellektuaalne kainus. Eelpool oli juba juhust selle luule psüühiliste dispositsioonidena mainida trotslikku võorastust tavalise eluümbruse kohta, vaimu uhket eemaldumist ja iseseisvusetahet, mis on juhtinud luuletajat sirutama vaimse kirkuse, ülemaise ülenduse ja igaveste väärtuste poole. On ilmne, et see peapüsti-hoiak tõeluse ees, mis võib olla kilbiks liiga suurele sisemisele hellusele ja haavu saanud eneseteadvusele, ei loo intiimse soojuse õhkkonda. Selle hoiaku teiste inimeste poole pööratud paleus on umbusk. Luule pole aga ainult eneseväljendus, vaid ühtlasi kõne teistele. Teatud distants enese ja luule vahel saab sel juhul alateadlikuks tarbeks. Seepärast annab ta oma elamustele enamasti võimalikult objektiivse kuju, kinnitamata neid kunagi konkreetselt mõne tõelise seiga külge. Ses suhtes võiks nimetada iseloomulise näitena luuletust „Karantiin“, kus ühendus teatud konkreetse sündmusega on teistega võrreldes ilmsem. Kuid autor annab sellest ainult üldise tundelise kajastuse. Sümboolne pilt asendab asja ennast, andes edasi ainult selle tunde-toonid. Ses luules puuduvad niiviisi küll naiivne otsekoheus ja intiimne soojus, kuid mitte tundelevus, mis, vastupidi, sageli tõuseb dramaatilise pingeni ja mitte harva sügava harduseni (vrd. näit. „Ime“, „Hing“, „Aimus“). See on aga suletud kaudsisse piltidesse või üldistavasse terminisse. Tõsi küll, sümboolsete nägemuste taga võib peaaegu alati jälgida luuletaja teadlikke mõttekäike, kuid eelpool on püütud juba eraldada, missugusest tundelisest heitlusest need toituvad. Täites kaitsva kilbi ülesannet, jälgib korraldava mõte siin samal ajal autori rahutult heitlevate ja kontrastsete tunnete liikumisi.

Mõnedes luuletustes aga näib see distantsi pidav hoiak tõepoolest põhjustavat kaasaalamist häiriva külmuse. Mõtlen neid, kus valitseb irooniliselt trotsiv toon, mis luuletustes „Sinisuka ballaad“, „Hambad“, „Karikatuur“, osalt ka „Priiskajas“ ei tundu mulle täiesti vabana afek-

tatsioonist. Esinedes liiga pealekäivana ja ilma sügavusperspektiivita, mida talle teisel (näit. „Vabaduse deemonis“) annavad traagilise tõsise kaastoonid, jätab see hoiak pinnalise üleoleku mulje, mis ei seo lugejat ja teost. Kaasahaarava jõu saavutab see trots aga seal, kus ta tõuseb uljaks rünnakuks tõeluse lameduse vastu, nagu „Pahedes“, või kui ta kehastub nii dünaamilistes rütmides ja piltides, nagu „Kroonikas“ ja „Hulkuvus laevas“.

Liikudes äärmuste vahel, ähvardab seda luulet kohati üleapakkumis-oht. Seda tahaks öelda eriti sünk-romantiliste motiivide kohta, mis mõnikord muutuvad liiga karjuvalt pateetiliseks. Mulle näib näit., et „Amor ja Psyche“ algus oleks võitnud ühe varjundi võrra diskreetsema tooniga, samuti sügavalt haarava „Peegli“ keskosa. Must veri, kirves, haljas nuga, mõök, mürk, raud, sapp jt. selletaolised järsud kujutelmad oma kordumisega kipuvad liiga iseloomustavaks. Nagu kõik, millest liiga kõvasti ja palju hüütakse, paneb kahtlema selle tõelises olemasolus, nii lähendab seegi liigsus poosi muljet. Lisaks jätab see stiili midagi rasket, mis ei lase poeetilisel lennul saavutada neid kõrgusi, milleni ta igatseb. Sellega on ühenduses ka kohati häiriv riimide kõlaline raskus. On riime, nagu „sapp — etapp“, või „sapp — papp“, „pakku — prakku“, „kakk — nokk“, mis taovad ja panevad tundeid protestima. Koos teiste liiga karjuvate toonidega rikuvad sellised kõlad muudu nii kauni soneti „Meistrile“ alguse.

Kuid need on ta mässulise vallanduse peaaegu paratamatud kaasnähtused. Neid vabandab sellesama mässulise kire kantud fantaasiarikkus, mis leiab üllatavalt pregnantseid ja sugestiivseid pilte; tunnete dünaamiline jõud ja vaimu kõrgusiigatsev lennukus, mis kohati on saavutanud meie luules üsna harukordse ülevuse. Lühidalt, mulle näib, et Alveri käesolev kogu on enne kõike ülevoolava temperamendi vallandus, mille väljakutsuvus hoiakus on väga palju värskest ja innustavat pinget. Talle võiks edaspidiseks juurde soovida ainult mõnevõrra harmoonilisemat tooni stiilis ja rohkem kergust rütmides ja kõlades.

A. Aspel.

Ja an Kärner: Tõusev rahvas. I-II. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1936—1937. 406+371 lk. Hind 4 kr. 50 s. ja 4 kr. 35 s.

1905. a. revolutsiooni eelseisse ja kaasaegseisse aastaisse viib meid Kärneri romaan. Otse *in medias res*. See on täiel määral ühiskondlik romaan, ajalooline romaan: kirjeldus väikeselt alanud, aga tähtsaiks osutunud aegadest ja asjadest.

Ma pole kirjanduslike väärtuste vaagija ega stiili alal asjatundja, et võiksin romaani nende omaduste kohta kriitikuna kaaluvalt sõna võtta. Mis aga käesoleva romaani puhul ahvatleb sõna võtma, on romaani ajalooline taust. Ajalooline romaan on moes, aga ajaloo vastu patustatakse neis paraku niisama tihti, kui seda juhtub ka ajaloolaste töödes. (Millega muidugi ei taheta riivata tõsist ajaloolist uurimistööd.)

Kärneri „Tõusev rahvas“ lavastub tagapõhjal, milline on ehtsam, kui seda romaani kohta üldse võiks kujutella. Autor pole peljanud õige põhjalikult tutvuda vastava ajaloolise ja memuaarliteratuuriga, ta on pikema aja jooksul püsivalt töötanud Riigi Keskarhiivis Eestimaa rüütelkonna ja muude vajalike materjalide juures. Kärneril on alati olnud ajaloolase huvisid ja pole ta võhik ka ajalooliste ülevaadete koostamisel, nagu seda tõendab ta senine toodang. Seepärast on tal ka hästi õnnestunud punestate aastate olustiku kujutamise: sündmustekogu oma faktilise andmestiku rohkusega on osavalt ja valdavas osas õigesti kasustatud.

Võtame näiteks kuberner Bellegarde'i isiksuse esitamise, mis täiesti vastab ka ajaloo-uurimuslikele vaatekohtadele ja leiab kinnitust B. poolt peale Kärneri romaani esimese osa ilmumist avaldatud mälestustes. Rüütelkonna pealiku E. Dellingshauseni inimlike omaduste ja suhtlemiste

tundmaõppimiseks võis autor tänuvärselt kasutada D-i mälestusi ja materjale rüütelkonna arhiivis, ja ka temast antud pilt, nagu rüütelkonna poliitikastki maa asjus, vastab enamasti valjult tõele. Mõned kohad vahest välja arvatud, mis ei sobi D-i isiksuse üldpildiga, saame sellest tegelasest ajalooliselt kõigiti usutava käsituse.

Ajalooliste kujude kõrvale, nagu K. Päts, J. Poska, parun Budberg ja väga paljud teised, on autor asetanud ainult mõned väljamõeldud tegelased. Olustiku jälgimises Kärner läheb kuni ürikute sõnasõnalise eestikeelses tõlkes edasiandmiseni, lisaks kasustades rohkel määral andmeid tolleaegsest ajakirjandusest.

Töölisliikumise ajalugu Eestis tunneb J. Kärner hästi ja töölikonna juhtide selleaegne psühholoogia peaks talle samuti tuntud olema paremini kui paljudele teistele. Niiviisi tohiks ajalooliselt ülimal määral usutav olla ka töölisringides aset leidnud sündmuste kirjeldus.

Jättes kõrvale teose muud küljed, mille suhtes, nagu öeldud, nende ridade kirjutaja ei tunne end olevat küllaldaselt kompetentne, tuleb konstateerida romaani ajaloolise tausta üllatavalt suurt usutavust. Huvitav oleks siin kirjandusekriitiku objektiivne seisukoht, kas säärase ajaloolise külje ehtsus on tulnud romaani muudele omadustele ainult kasuks või kahjuks, kas romaani tegelased seetõttu pole saanud liiga elutud jne.

J. Kärneri „Tõusev rahvas“ annab lugejaile võimaluse romaani huvitavas arengus tutvuda tõelise olukorraga, nagu see valitses punaseil aastail. See romaan on ajalooliselt mitte üksi täiesti usaldatav, vaid üldiselt ka ülepingutamatu ja võltstendentse mittesisaldav teos. Tema ajalooline külg kajastab neid vaatekohti, milliseid nende sündmuste kohta omab ka meie ajaloo-uurimus. Sellega oleks see romaan ka heaks õpetajaks ja juhiks selle aja mentaliteedi tundmaõppimisel ja ses mõttes on tal lugejaskonnas etendada tähtis osa.

O. Liiv.

Viis näidendit.

Hella Vuolijoki: **Põlev maa.** Näidend kolmes vaatuses.

Peet Vallak: **Epp Pillarpardi Punjaba potitehas.** Komöödia kolmes vaatuses viies pildis.

Agnes Taar: **Naine tulekahjumärgiga.** Näidend viies vaatuses.

Enn Vaigur: **Vallaslaps.** Näidend neljas vaatuses.

Eduard Nukk: **Südamed tules.** Näidend kolmes vaatuses, vabadusvõitluse aineil. Kõik Eesti Haridusliidu kirjastus. Tallinn, 1937.

„Põleva maa“ tegevustik toimub 1905. aasta tulekumades. Nende kumade taustal teostub noore naise murrangukäik — ta ärkus kodukana mugavast rahulolust, järgnemine ühiskondlikule kutsumusele, siseheitlus kahe mehe vahel ja valiku langemine sellele, kes näib enam ühiskondlik.

Käsiteldav hõogav ning pateetiline ajastu nõuab enda usutavaks kujutamiseks eriti kainet realismi, haaravuseks aga võimsaid ja väljakujundatud tüüpe. Alles siis on võimalik sisendada tõelist tunnet ja looritada teatud sihilikkust, mis sellise aine puhul on väga raskesti välditav.

Vuolijoe näidendi kanderaskus langeb peategelasele Lindale, ent selle tüübi kujunduses ilmneb mõningaid läbimõeldamatusi ning ebakohti. Linda põhiline murrang on vähe motiveeritud ja eeldusita. On küll mingi romantiline põuase muru kastmine plikapõlves, kuid mõisarentniku naisena armastab ta üle kõige mugavat kodu, rahulikku elu. Ta koguni süüdistab mässajaid ja palub meest loobuda poliitikast. Mitte sügavasti juurdunud ja kaaluteldud vaated ei pane Lindat võitlema rahva eest, vaid viha ja ahastus mehe vangistamise pärast, parun Nordheimi armastav imetus ja abi. Ta rahvuslikus kutsumuses on naiselikku fanaatikat, koguni romantikat, mitte aga niipalju sügavat veendumust ja tahet, mis muudaksid valuliseks ja võimsaks ka siseheitluse kahe mehe pärast.

Viimane moment on võrdlemisi kahvatu. Linda armastustunnistus tuleb ootamatult ja jääbki vähehaaravaks — see polegi muud, kui „üksildaste ööde lummutus, instinktide uudishimu...“

Linda pole kindlajooneline revolutsiooninaine, pole selline „vana mässueit“ nagu ta meheema. Ta teotsemis on rohkem ideed kui elavat inimest. Asetatuna sangaripositsiooni kahjustab ta teose reaalsustunnet, elamuslikku intensiivsust ja laseb õõnsavõitu tunduda kõrgpunktide kire ning hoo.

Võrdlemisi hästi joonistatud tüübid on parun Nordheim ja Linda meheema. Eriti viimane — karm, vanamoodne talunaine, veendunud ja ka usutava rahvusvihaga, ent ettevaatlik, kaalutlev, olukordi alati õigesti taipav. Efektselt mõjuvad külakerjused ja nende laulud näidendi alguses ja lõpus. Kompositsioonilt on teos küllalt õnnestunud, keskendatud ja hästikorraldatud kulminatsioonpunktidega, ent lavaliselt nõuab ta usutavaks kujutamiseks eriti küpse mängu.

Vallaku samanimelise novelli dramatiseering on mõnus oma reaalsuses. Pole meekomöödiate tavalist ülepaakumist teravmeelsuste pildumises. Teose lihtinimesist tegelaskond või õigemini autor nende sõnus ei püüa lõõpimisesse kätkeada kogu maailma tarkust. Kõneldakse ainult antud olukorras loogilist ja vajalikku. Ka ei esine ülikoomiliste situatsioonide esilekiskumist — näidendis pole ühtegi eriti grotesket või koomilist olukorda. Ja ometi on ta lõpuni muhe, lõbus ja kaasakiskuv.

Teose lihtsavõitu intriigi — kahe vastandiseloому võistlus paremusseisundi pärast laseb avalduda näidendi ideelisel juhtmotiivil — edu saavutab aus ning sirgjooneline iseloom, mitte aga salakaval, tige ning ahne. Olgu see aus siis kasvõi pisut laisk ja logardivõitu.

Vallaku keel on ka siin talle omaselt tulvil rahvapärast lopsakust ja värsket omapära. Teose vähene tegelaskond on ilmekas, iga kuju omaette eripalgeline ja igapähe kujutuses leebet huumorit. Teosele kui komöödiale mõjub hästi ka uudne tegevuskoht potitehas — setuvellekeste tõttu juba iseenesest lõbusa kõrvalmaiguga käitis.

Algteosest tundub dramatiseering siiski vähemkunstile. Just võrdluse kaudu ilmnevad viimase mõningad nõrkused. Kahe potitegija võistluse pinge on näidendis märksa lõdvem. Seda eeskätt Kirsti toomisega Punjaba neljandaks elanikuks, kes, kuigi lavaliselt paratamatu, selgitab ja kommenteerib lugejale ainult tema poolt taibatavat, aimatavat. Ka on näidendis osaliselt muudetud Jassi iseloому, lisatud talle positiivseid jooni ja Epu sümpaatia kallak tehtud liiga ilmseks. Nii jääb Jassi eelistsusseisund sündmustiku jooksul peaaegu kõigutamatuks ja lõpptulemus on enam-vähem ette teada. Just Epu sümpaatia otsustamatuse ja Jassi iseloому tasandamise kaudu oleks võidud saavutada tugevat pinget, mis on novelli olulisemaid paremusi.

A g n e s T a a r on oma näidendi peakujuks valinud saatusest märgitud õnnetu erandnaise. See traagiline kuju, mis võimaldab võimsat hingeelulist draamat, paelub ootusärevalt ka Taari näidendi esipoolel ja laseb koguni tähele panemata jätta mõndagi sihilikku ja dotseerivat. Sündmustiku järgnedes aga üha enam hakkab kahvatuma peategelase õudne märk ja valuline kuju. Ja selgub, et ei olegi niipalju juttu naisest tulekahjumärgiga kui hiiglasuurest koduarmastusest. Mitte inimsuhete ja armastussuhete raskused ei valmista Tiiule suurimaid ahastusi, vaid esiisade koha kaotus.

Saada uuesti oma maa ja talu omanikuks on Tiiu eluülesandeid, ta õnneretsept on minna mitte teisiti kui täieõiguselise omanikuna kodutallu. See Tiiu tung on reaalne ja usutav — omandada maad ja seda säilitada on enamiku maainimeste kirg, kuigi rohkem materiaalseil motiividel.

Kodukoha taassaaavutamisele on pühendatud kaks viimast vaatust, ent nende sahker-mahker mõjub tüütult. Vanu ja uusi tuttavaid saabub

samaaegselt, järgnevad imestamised, pisikesed saladused ja üllatused, mis pealtvaatajat juba ammugi enam ei üllata. Ei puudu maanaisteseltsi õnnitlusdelegatsioon ja kõned. See kõik on juba liiga paraaditsev. Isegi muheda Vana-Madise huumor ei suuda siin enam peletada kõledat näitemängutunnet.

Nagu ilmnas, pole Taari näidendi ülesanne psühholoogiline kujutus ja teos ei hiilga eriti oma tüübistiku rikkuse või huvitavuse poolest. Tiiu ise, ta mees, õde, tütar, väimees — igal neist puudub eriilme. Ent just saunikutepaar, kel näidendis pole määratud ega selget otstarvet, on eluline ja õnnestunud, nende idülliline armastus on esitatud usutavalt ning elustnähtult.

Kodukohta juurdumine, esiisade maa ihaldus on praegu üldtuntud ja üldtunnustatud suund, ideaal, mille ideaalsuse küsitavuse selgitamine siinkohal viiks pikale. Ja et näidendis neid ideid on järgitud küllaldase veendumusega, siis leiab ta arvatavasti küllaldast tarvitamist maalavadel.

Samuti kui eelkäsiteldud näidend järgib ka Vaiguri „Vallaslaps“ päevakorras positiivseks tunnustatud suundi. Vallasemade küsimus on aktuaalne, nende positsiooni ülendamine tehtud peaaegu üldsuse asjaks. Sama eesmärki taotleb ka Vaiguri vastne teos.

Noor, habras ja hingeline tütarlaps rasestub poolkogemata leeritamise eel, võetuna toore ning südame tuimestatud inimese poolt enamasti vägisi, poolleldi purjujoodetuna ja pisut ehk ka vabatahtlikult. Võrgutaja muidugi hülgab ta ja kosib rikka. Tütarlaps kannatab südamepiinu ja salajase armastuse all noore kirikuõpetaja vastu. Häbi varjamiseks ta kihlub ühe vana sõbraga, hiljem aga loobub sellest. Isegi alimente ei taha ta võrgutajalt, laps on ainult tema laps.

Kogu käsitluslaad on mässitud magus-naivsesse idealiseerimisse. Autor nähtavasti pole oma vaateis olnud nii kindel, et need oleksid võinud püsida ka vähem ingelliku vallasema ja rohkem inimliku isa puhul. Emaarmastus ja õnn on antud hea usu peale nagu midagi endastmõistetavat, lapse sünd kõhklemiseta usutud suurimaks vägitööks ja õnneks, unustades, et isegi ingelliku ema puhul lapses on siiski väga suur osa ka ta joodikut ja ilget isa. Lõpuks kosib sangarliku tütarlapse mitte keegi vähem kui kirikuõpetaja ise. Nii et, piibli sõnadega — „kes ennast alandab, seda ülendatakse“, või jälle setu muinasjutu lõpuga „... ja vaenelaps sai linnapreilik“.

Kõige selle juures on „Vallaslapsel“ siiski need voorused, mida tavaliselt peetakse nõutavaks ja ka piisavaks maalavade jaoks — rahvapärassus, ladusus, tubli annus sentimentaalsust ja — positiivsus, vähemalt pinnalt nähtuna.

Ed. Nukk'i järjekordne teos Vabadussõja aineil on küll selline, mida raske on soovitada aastapäeva-aktuste täiteks. Vastukaja võiks ta leida ainult võrdlemisi naiivses publikus. „Meie mehed“ valged nagu inglid, „nende omad“ mustad nagu tondid, ent ühtemoodi värvitud mõlemad. Ka näidendi sisu pole enam päris uus, vaid mõningal määral kordab autori varasemat loomingut. Ka siin esineb noor Jeanne d'Arc'lik neid oma niisama vahva vennaga. Neiu austaja kaldub kättemaksuks „punaste tiblade“ poole, kuid pöördub ja kahetseb hiljem. Kõik lõpeb õnnelikult ja sangarlikult.

Ameerikalikult põnev sündmuste vaheldus, kõmisevad deklameeringud ja õnes paatos pole siiski ainsad ja ainuõiged vahendid isamaaliste tunnete äratamiseks ja ergutamiseks.

D. Hint.

Valik tõlkeid prantsuse klassikast.

Molière: „Misanthroop“ ja „Ebahaige“. Tõlkinud A. Oras ja A. Aspel. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1936. 227 lk. Hind 3 kr. 75 s.

Voltaire: „Zadig“ ja teisi jutustusi. Tõlkinud A. Aspel. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1936. 232 lk. Hind 3 kr. 75 s.

Kontsentreeritud tähelepanuga läbi lugenud need kaks raamatut, tunnend tärkavalt nagu uut austust tolle klassika mõiste vastu, mis tänapäevainimese teadvuses nii kergesti võib kujuneda paljaks sõnakõlksuks, pealegi veidi igavustundest kaastatud sõnakõlksuks. Teravamalt pead samal ajal mõtlema, mäherduse vormilise muretusega ja pealiskaudsusega ainekäsitles näed meie päevil sageli valmis vorbitavat kogukaid kõiteid, otse solvava hoolimatusega lugeja suhtes. Pole siis imestada, kui ühtedest teostest kujunevad paremal juhtumil vaid moevoolulised episoodikesed kirjanduselus, kuna teised, mida on võimalik nimetada klassiliseks, on määratud säilimisele läbi pikkade sajandite. Neis viimaseiski võib leiduda küllalt puudusi, otse suuri puudusi, kui hinnata neid tänapäeva loomulikkude elulähedust ning reaalsust usutavust nõudva rangema loogika seisukohast.

Ometi on neis midagi, mis alati suudab kõitvalt äratada huvi ja pakkuda elamust, mida nimetatakse kunstiliseks. Siin tuleb arvestada klassika kahte tähtsat põhiväärtust, nimelt tema kõiges tüüpilist otsivat avarat üldnimikkust (olgu see üldnimikkus teinekord nii abstraheritud kui tahes) ja seda ranget, kohusetruud vormilist viimistlust, mis olemasoleva sõnamaterjali varal näib ikka pakkuda püüdvat paremast parimat. Need klassika põhivoorused jäävad alati heaks eeskujuks ning õpetuseks veel tulevastegi põlvete sõnaseadjaile.

Kõneldes edasi lähemalt kahest mainitud prantsuse kui ka maailmakirjanduse allsambast võtmem nad vaatluse alla kronoloogilises järjestytes, mis annab vanemuseesõiguse Molière'ile, kelle surma-aasta (1673) dateerub enam kui sajandi võrra varemmana Voltaire'i omast (1778).

Molière'i varasemaist tõlkeist on meil juba olemas „Ihnur“ (1923). Vaadeldavas raamatus on esitatud „Misanthroop“ ja „Ebahaige“. „Misanthroobi“ kui värsstese tõlge, samuti kui värsosad „Ebahaigest“, on Ants Oraselt. „Ebahaige“ tõlge suuremas osas kuulub A. Aspelile.

Arvatavasti hämmastub ning üllatub tänapäevane lugeja kuuldes, et „Misanthroopi“ loetakse Molière'i sügavaimate ning isikupäraseimate väärtuste hulka. Ei tahetaks vist meeleldi lubada tunnustust komöödiata, mil puudub peagu täiesti see laval nõutav tegevustikutulv, situatsioonikoomika, põnev intriig, efektne lõpplahendus — lühidalt kõik see, mis teeb hea komöödia lavaliseks. Praegu ei võiks see tükk saada laval kuidagimoodi mingiks tõmbenumbriks, sest selleks näivad tal puuduvat kõik eeldused. Juba Voltaire, kes muide kõrgelt hindas „Misanthroopi“, väitis, et see teos on määratud enam vaimuinimesile kui laiadele hulkadele ja on sobivam lugemiseks kui lavastamiseks.

Ka kompositsioonilt ei ole komöödia kuigi tugev, tas on enam episoodilist juhuslikkust, kui seda tohiks lubada kindlakavaline lavateos, kus kõik niidid peavad enam kokku jooksuma intriigi peasõlme, et valmistada ette efektset ning üllatuslikku lõpplahendust. Et „Misanthroobis“ puudub dramaatiline pingetavalises mõttes, siis polegi eriti üllatav ta ebamäärane ning tihhja jooksev lõpp. Sest kui puudub pinget, polegi õieti midagi lahendada. Ja nõnda lõpeb näidend Alceste'i kavatsusega, minna ära sest kurjast ning väiritust ümbrusest, „kus koos ainult roojus ja pahe“, et leida vaikne nurgake, „kus elada saab ausameelne hing“. Philinte aga, see truu ning ustav sõber, kavatseb omakorda seda peategelase kavatsust väärata. Ent milleks? Kas selleks, et Alceste peaks jälle hakkama etteheitvalt pareerima veetleva Célimène'i vaimukaid

teravusi ning kannatama ränki kiivusepiinu, kuni teiskordse otsuse tegemiseni, mis nüüd juba võiks ehk olla lõplik?

Molière'i „Misanthroobis“ on juhtunud veel seegi *faux-pas*, et komöödiaks nimetatud teos polegi õieti kellegi komöödia, vaid sisaldab tubli annuse koguni traagilisi sugemeid, rääkimata sest lustmängule obligatoorse õnneliku lõpplahenduse puudumisest. Nimelt on õieti vähe koomilist Alceste'i isikus, selles alati-torisevas tõe ning õiguse ning siiruse apostlis, kes nii rängalt satub konflikti oma hukutava kirega kauni, aga muidu üsna väärtuseta Célimène'i vastu.

Seejuures ei tule arvata, nagu poleks Molière ise olnud teadlik oma teose lavalisist puudustist. Tuleb teada, et Molière oli lavainimene täielikemal määral, kes peale võrratu talendi omas ka suuri lavalisi kogemusi nii näitekirjanikuna kui ka näitlejana. Oma suures loomingus võis Molière endale lubada ka mõningaid eksperimente ning uute teede ja võimaluste otsinguid dramaatilises sõnarakenduses, nagu ta kivistunud klassilisse vormi oli mõnes oma teoses toonud uuendusi ka värsivormist loobumise näol. Uut otsides ning traditsioonilisi nõudeid hüljates on Molière „Misanthroobi“ näol loonud näidendi, mis ülalmainitud puhtlavaliste puuduste kõrval ometi omab suuri väärtusi, nii et enam kui õigustatuks tuleb lugeda kõnealuse teose tõlkimist eesti keelde. Kõigepealt pakub „Misanthrop“ terve rea huvitavalt skitseeritud karakterkujusid. Neist väärrib rõhutamist muidugi peategelane Alceste. See hüpohondriiline virisev moraalitseja hakkab vähehaaval juba närvidele, kuni temaga lähemalt tutvudes veendumele, et ta tõesti on ausameelse sirgjoonelisuse, siiruse ja kasupüüdmatusse kehasus. Tõepoolest võib tal olla raske tarvitada lahkemat tooni ükskõik kelle vastu, kui ta igal sammul oma ausa silmaga nii palju peab nägema taunimisväärsset. Kannatades pahelise maailma petlikkuse ja valelikkuse all, eriti aga oma vastustamatu armastusobjekti pärast, saab Alceste'i kuju meile inimlikult lähedaseks ning koguni sümpaatseks. Tema juures näeme seda tavalist ning elulist mõistuse võitlust tundmuste ja kirgedega, kus viimased sageli hukutaval kombel jäävad ülekaalu. Alceste, kes muide on väga lähedane hingesugulane Molière'ile endale, on joonistatud täiesti objektiivselt. Autor on näidanud ta vooruste kõrval ka puudusi, vähimagi idealiseeriva salgamiseta.

Ka teised tegelased on näidendis skitseeritud elava piltlikkuse ning tabavusega ja nende käitumised kui ka kõnelused reedavad autori võrratut talenti ja teravat vaimu. Nende huvitavalt tabatud karakterkujude kaudu maalib kirjanik elava satiirilise olustikupildi XVII sajandi prantsuse suurmaailma elust, dokumenteerides selle sisemist tühjust, närusust ja kenitlevat teesklust. Geniaalse sõnakunstnikuna on Molière oma peene satiiri valanud plastilisse värsivormi, mille veetlused ka eesti-keelses tõlkes tõusevad kujukamalt esile alles korduval lugemisel.

Lõppeks mainitagu veel, et „Misanthrop“ on Molière'i loomingus teatud mõttes ainulaadne teos. Nimelt on see näidend vastandina suuremale hulgale sama kirjaniku teoseile täiesti vaba nii itaalia kui ka hispaania vanadest eeskujudest, olles seega Molière'i algupärasemaid teoseid.

„Misanthroobi“ tõlkija on seisnud vastutusriikka ülesande ees, mille ta nende ridade kirjutaja arvates on täitnud meisterlikult. A. Oras on end varem näidanud proosa või värsi oivalise tõlkijana inglise, saksa ja vene keelest. Sedapuhku ta tõendab enda põhjalikku sissetöötamist ka prantsuse keelde ning värsi. Ja tunnustavalt peab mainima ka tõlkija eesti keele avarat rakendamisvõimaluste valitsemist. See seik teeb A. Orasest meie kirjakeele silmapaistvama praktilise arendaja. Eesti keel on hoopis rikkam ja varjundirohkem, kui seda tavaliselt arvatakse, tundmata üldse või väga puudulikult neid mitmesuguseid sõnu ja väljendeid, mida hädasti vajatakse, aimamata, et need on olemas elavais

rahvamurdeis või puhkavad latentsetl kuskil Wiedemannis. Just ilukirjanduse kaudu saabki parimini teostada kirjakeele igakülgset rikastamist ja seda näib tõlkija teha püüdnud ka „Misantroobis“. Ainult ühte peab küll sel puhul alla kriipsutama, et julgesti ning häbenemata oleks tulnud anda kõigi vähemtuntud ja hoopis uute sõnade seletused, rääkimata neist, mis koguni puuduvad õigekeelsus-sõnastikes. Keelepedagoogilises mõttes oluks see väga kasulik laiemate hulkade kirjanduselule lähemale tõmbamise huvides.

Mõningaid näiteid seda laadi sõnust, mille seletus oleks olnud soovitatav (ei tee viga, et suurem osa neist leidub isegi VÕS-is): need k ü ü d (lk. 9, 6. r. a.), a s k u s (lk. 28, 6. r. ü.), o i d (lk. 34, keskel), k e h t a m a (lk. 55, k.), h ä i l i m a (lk. 60, 9. r. ü.), v a h k (lk. 62, 4. r. a.), m u r s k a m a (lk. 64, k.), k a h k (lk. 70, k.), a e v a (lk. 82, 6. r. a.), t a i b u m a t u (lk. 128, a.) k a r i (= distsipliin, lk. 140, 6. r. ü.). (Sõnad on võetud kogu raamatust, mitte ainult „Misantroobi“-osast.)

Värsside tõlkimisel peab imetlema A. Orase haruldast leidlikkust ja äärmist kergust, mis suurte kogemuste ja vastava rutiini kõrval eeldab esijoones väga tugevat vaimset kohanemisvõimet luule-elamuse reprodutseerival ümbersulatamisel. Ja riimidest, pealegi puhtaimast riimidest, neist ei näi üldse olevat puudust.

Kui „Misantroop“ on ebalavaline teos ja liiga tõsine või koguni ülemäära sügav, kui soovitakse, menuka komöödia jaoks, siis hoopis enam pääseb laval mõjule Molière'i „E b a h a i g e“, vaadeldava raamatu teine näidend. Nagu sama autori „Ihnur“, nii suudab seegi komöödia ka tänapäeval kõita oma teravmeelse ülemeelikusega, olgu ta paiguti nii ebausutav kui tahes. „Ebahaige“ on teos, mis oma ülemäära rõhutatud klistiirpritsi-naturalismiga suuresti läheneb farsile, aga nagu näha, suudab suur talent end sajandeiks maksuma panna jandiski. Pilkenooled on „Ebahaiges“ juhitud eelkõige kaasaegse kunstiseisuse vastu, kelle šarlatanlikkust ja pseudoteaduslikkust autori paljastab halastamatu teravusega. Vaevalt, et meie aja arstid seda komöödiat jälgides saaksid teha muud kui ka südamest kaasa naerda. Küllap nende kutseetiline solidaarsustunne leiab iga päev rohkesti juhuseid rakenduda mujalgi kui hoidumisel naermast oma kunagiste kolleegide üle, kes seda pilget näivad üsna ausasti ära teeninud, vähemalt Molière'i järgi otsustades.

Teose peategelane Argan on tugevasti karikeeritud kuju, kes hommi-kust õhtuni harrastab negatiivset autosugestiooni. Säherdusena oleks ta olnud tänuликem patsient kadunud Coué'le. Kui komöödia peategelane on kujutatud ebausutavuseni tobedaks, siis sisse seika mahuvad juba lahedasti paljud muud tüki ebausutavused. Näiteks kas või seegi, et toatüdruk Toinette, see häbematu, aga terane võllarood, nii vabalt ning ohtrasti julgeb ja tohib oma isanda ees suud pruukida. Peab aga ütleva kohe, et komöödia kaotaks palju selle viimase ebausutavuseta ja laval peaks Toinette olema kindlasti komöödia efektsemaid kujusid.

Kogu teos on oma grotesksete tegelaste jantlik-koomiliste situatsioonidega suurepärase, mis arvatavasti järgnevail sajandeilgi aeg-ajalt ikka jälle esile kerkib ühel või teisel näitelaval ja uuesti lõikab loorbereid.

Tõlkijana on A. Aspel teinud oma töö täiesti korralikult. Ja kui arvustajalt nõutakse ranget pedantsust, siis oleks teha vaid paar pisi-märkust. Näiteks lk. 108 (teine repliik ültal) lauses: „Et tal on meeldi-vaim ilme maailmas?“ (*Qu'il a l'air le meilleur du monde?*) tähendab see *P a i r* vist ennemini üldse v ä l i m u s t kui ainult i l m e t. Lk. 152, 1. r. ü.: „Lihtrahvas on turvalisem. Teil pole tarvis kellegi ees vastu-tada oma tegude pärast...“ (*Le public est commode. Vous n'avez à répondre de vos actions à personne...*). Sõna „t u r v a l i n e“ on selles ühenduses kindlasti ebasobiv ning väär. Algtekti *c o m m o d e* on siin julgesti tõlgitav sõnaga „mugav“: lihtrahvast patsient on m u g a v

(*commode*) selles mõttes, et ta on malbe (vähenõudlik, tagasihoidlik) ega sisenda arstile selle ebaõnnestumiste korral kuigivõrra hirmu. Seda oligi tahetud öelda.

Komöödia itaalia eeskujudel loodud eelmängude ja vahelugude vär-sid on tõlkinud A. Oras temale omase hooga kerguse ning leidlikkusega. Paiguti näib, et enam kui Molière'i ennast on küll tõlkijat inspireerinud üle-aisa lööma see *commedia dell' arte*-lik vahelugude ülemeelik uljus. Neis vemmälvärssides on tõlkija end üsna suurejooneliselt minna lasknud ja nõnda on asjasse toodud tubli lisa-annus värskest, hoogu ja komismi. Olgu tähelepanu juhitud ka sellele võrratu grotesksele arstiksi vastuvõt-mise tseremoniale komöödia lõpus. See originaali suhtes hoopis vähese piteediga lõpposa annab tõlkes palju suurema efekti kui algteksti riku-tud ladina keeles, mille tänapäeva kohta liigselt peidetud koomikat vaev-alt suudetaks tabada täiesti vahenditult. Tõlkija on paiguti teinud päris iseseisvat tööd ja suurema mõju saavutamiseks on siin võetud vabadused täiesti õigustatud või koguni vajalikud.

Üldkõkkuvõttes võib seega väita, et Molière'i „Ebahaige“ on tõlgi-tud ning ümber seatud eesti keelde täielikul kujul ning kõigi nende mõel-davate lavaefektide rõhutamisega, mida võimaldab see vana hunnitu komöödia.

Puhtkeeleliselt on arvustaja mööda läinud mõningaist tõlkija (resp. tõlkijate) isiklikest seisukohtadest või neist keelevabadusist, mis värsis loomulikult peavad olema lubatud. Sel puhul tuleb rõhutada vaid raamatu kõrget taset ka keeleliselt.

*

Teises vaatlusaluses raamatus on esitatud kolm Voltaire'i jutustust: „Zadig“, „Mikromegas“ ja „Kõhtlane“ (*l'Ingénu*). Sama autori „Candide“ on tõlkes ilmunud juba 1928. aastal. Seega on nüüd eesti keeles kättesaadavad Voltaire'i väärtuslikemad ilukirjanduslikud proosateosed.

Arvestades Voltaire'i kui XVIII sajandi suurima vaimu universaal-set tähtsust tuleb väga soojalt tervitada kõnealuse Eesti Kirjanduse Seltsi väljaande ilmumist.

Võib-olla enam kui keegi teine on Euroopa mõtlemisviisi oma loo-mingu kaudu mõjustanud Voltaire, kes seda on teinud erakordse visaduse ja sihikindlusega.

Tõe ja õiguse eest võidelda on olnud auaunuseks paljudele kirjani-kele vanast ajast kuni meie päevini. Ent suurima tõhususe ning viljaku-sega on seda suutnud Voltaire. Enam kui keegi teine oli just tema kutsu-tud oma haruldaselt terava vaimu ja rabava sulega võitlema nende juba keskajast sügavale juurdunud vaadete ning mõtlemisviisi vastu, mille ümberkasvatamisel palju vaeva oli kogu valgustusajastul.

Voltaire pole nõnda siis loonud kirjandust palja kunsti pärast, vaid oma ilukirjanduslikuski loomingus ta on sügav filosoof ja julge võitleja.

Ülekohus ja rumalus, mille vastu kunagi võitles Voltaire, kestab muidugi maailmas edasi praegugi, ent kindlasti hoopis leevendataval kujul. Paljud Voltaire'i ideed on tänapäev teostatud: inimliku õigluse ja vaimuvalguse suunas on märgatavalt edasi jõutud, enam maksvusele on pääsenud demokraatlik mõtlemisviis, kuigi see viimane otse meie silme all näitab siin-seal kõikumisi ning suuri kallakuid tagasi. Mitmed Vol-taire'i filosoofilised tõekspidamised ei rahulda enam meie aega. Nii näi-teks on tema kui valgustusfilosoofi liiga ühekülgne ratsionalism vajanud väga olulisi täiendamisi. Voltaire'i ilukirjanduslikus proosas aga on midagi, mis äratub kõitvat huvi ja imetlust veel praegu. Siin jõuame momendini, kus selles vaimuhiiglases filosoofi kõrval enam mõjule pää-seb suur sõnakunstnik, kelle domineerivamaks ning tunnuslikumaks stiili-elemendiks on vaimukusest sädelev iroonia. Vist põhjalikumini kui keegi

teine prantslane on Voltaire'i kooli läbi teinud Anatole France, kelle kirjanikutemperamendi ironiline primaat näib väga lähedane Voltaire'i omale.

Kõnesolevas raamatus esitatud jutustused „Zadig“, „Mikromegas“ ja „Kohtlane“ on väärtteosed, mida võib soovitada igaihele, kes tahab tunda rõõmu ühe suure vaimuinimese lakkamatuist teravmeelsuse-sähvatusist või ka muidu veidi järele mõelda selle kurja maailma üle.

A. Aspel on tõlkijana võtnud oma õige rasket ülesannet suurima tõsidusega. Ta on püüdnud võimalikult tõetriult vahendada Voltaire'i, kes nüüd eestikeelses sõnastuseski on jäänud täiesti nauditavaks ning plastiliseks. Ka selle tõlke puhul võib jälle kord rahuldustundega konstaterida meie kirjakeele jõudsat edenemist väljendusvõimelisuse suunas.

Prantsuse sõnastusele eestikeelsete vastete leidmisel on tõlkija üldiselt taotelnud täpsust. Mõned märgatud kõrvalekaldumised sellest põhimõttest on arvatavasti teadlikud. Näiteks on sõna *borne* (=ühesilmaline, poolpime) asendatud sõnaga „pime“ (lk. 24). Selle puhul võiks küsida, kas tohiks näiteks vene *krivoi* (=ühesilmaline) asemel öelda „pime“. Õige see igatahes poleks. Tuntud väljend *écraser l'infâme* on tõlgitud „k ä g i s t a d a a l a t u t“ (lk. 10). Siin nõuaks täpsus „kägistada“ asemel „h ä v i t a d a“ (purustada, lõmastada). Lauses: „Zadig koges, et esimene abielukuu, nagu on kirjutatud Zenda-raamatus, on mesikuu ja teine sapikuu“ (lk. 30) tuleb juba stiili pärast leppida vabadusega „s a p i k u u“. Ei sobiks ju tõepoolest „k o i r o h u k u u“ (*lune de l'absinth*), nagu veel vähem kõlbaks „absindikuu“.

Raamatu alguses on tõlkija sulest lühike ülevaade Voltaire'i elust ja eritlevama süvenemisega on sealsamas hinnatud tema elutöö suurust. Nimetatud kirjutus lisandab raamatule veelgi väärtust. Kasuks on tõlkele ka need rohked selgitavad märkused joone all kui ka hääldamisjuhised raamatu lõpus.

Arvustaja peab aga siingi tagasi tulema seiga juurde, et kahjuks puuduvad vähetuntud eesti omade sõnade seletused. Järjest areneva kirjakeele populariseerimise ja propageerimise mõttes on aga seda laadi sõnastik otse hädatarvilik.

Mõningaid näiteid selliseist vähetuntud sõnust: *siredus* (lk. 50, 10 a.), *t a m m e p e s s* (*gui de chène*, lk. 68 k.), *o e t i* (lk. 71 a.), *n i m m e* = puusadeala, lk. 75 ü.), *kuhtuma* (lk. 226 ü.).

Märgatud trükivigu: Voltaire'i sünniaastaks on märgitud 1794 (lk. 6 a.); õige on aga 1694. Samas reas peab olema 1718 pro 1618. Lk. 22 k. on „filosofi-“ pro „filosoofi-“. Trükivead on veel sõnus „kauguses“ (lk. 33, 11 ü.), „askeldasid“ (lk. 129, 12 ü.) ja lauses „Sooviksin, et ta töö oleks...“ (lk. 221, 5 ü.). Lk. 66 3. r. a. peab sõna *arve* asemel olema *arv*.

Lõppkokkuvõttes peab tähendama, et kahe siin vaadeldava raamatu näol on meie tõlkekirjandus tunduvalt rikastunud. Need Molière'i ja Voltaire'i eesti keeles kõige paremini esindavad teosed peaksid olema kättesaadavad igas raamatukogus ega tohiks neist mööda minna meie teadlikumad kirjanduseharrastajad.

Paul Viires.

Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX–X (1933/34). Tartu, Sihtasutus „Eesti Rahva Muuseum“, 1934. 316 lk., 84 pilti ja kaarti, 3 kriitvahvliit. Hind 4 kr. 75 s.

Eesti Rahva Muuseumi teaduslikul personaalil jätkub aastast aastasse energiat olla peale koormava muuseumi korraldamise töö loovalt tegev ka vastavil teadusaladel ja mitmel pool mujal avaldatud uurimuste kõrval veel iga aasta välja anda mahukat aastaraamatut. Tööjõudude vähesuse ja ülesannete mitmekesisuse tõttu on väljaandjail kahtlemata palju raskusi vajaliku sisumaterjali kokkusaamisega, aga seni see

on hästi õnnestunud, nii et käesolev köide kannab juba kümnendat numbrimarki, moodustades nõnda juba puhtväliseltsi tüseda uurimustekogu, mis on avalikku tunnustamist leidnud nii kodu- kui välismaal. Aga ka sisuliselt näitab seeria meie rahvateaduse kõrget taset. Aastaraamatus kirjutavad enamasti juba küpsed uurijad vajaliku teadusliku süvenemisega ja ka vahetevahel esinevad algajadki on juhitud kindlast koolist ja läbi käinud nõudlikust kontrollist. Eriti käesolevat köidet võib nimetada üheks sisukamaks terves seerias, sest E. R. Muuseumi 25 aasta juubeli väljaandena on selle juurde tõmmatud erakordselt rohkesti tüsedaid uurijaid, kes kirjutavad üsna mitmelt rahvusliku teaduse alalt.

Ühenduses juubeliga sisaldab aastaraamat mitmeid kirjutisi, mis on pühendatud otseselt Eesti Rahva Muuseumile või sellega lähedalt seotud isikutele. Teose kõige ulatuslikumas artiklis, „Eesti Rahva Muuseum 1909—1934“, annab F. L e i n b o c k (Linnus) asjaliku ülevaate asutise arengust 25 aasta kestel, iseloomustades ka selle organisatsioonilist külge ja laialdasi töösuundi tänapäevalgi. Artiklit täiendab J. M ä g i kirjutisega „Eesti Rahva Muuseum ja Eesti põllutöömuseum“.

Et ERM asutati õieti Jakob Hurda surma puhul tema rahvateadusliku töö jätkamiseks, siis on juubeli puhul loomulikult sõna võetud ka tema isiku ja tegevuse kohta. H. K o p p e l on tõlkes avaldanud ja vajalikkude kommentaaridega varustanud Hurda enda kirjutatud ülevaate tema ametiaja üle Otepääl 1872—1880, mis sisaldab rohkesti biograafilisi ja kultuuriloolisi andmeid. — „Jakob Hurda kaastöölised“ kirjutab R. V i i d e b a u m (Viidalepp), kes hoolimata vastavate eeltööde puudumisest ja küsimuse äärmiselt suurest ulatusest on suutnud kokku võtta selle tähtsamad põhjooned. See on tänuväärseks eeltööks kunagi kindlasti kirjutatavale Hurda kogumistöö suuremale monograafiale.

Rahvaluule uurimise põhiküsimusi puudutab O. L o o r i t s artiklis „Kujutelmade ja motiivide päritolust ja vanadusest“, arvustades peamiselt rahvajuttude uurimise kitsapiirilist ajaloolis-geograafilist meetodit, mis jätab kõrvale palju esmajärgulise tähtsusega probleeme. Muidugi on uudsete seisukohtade maksmapanekuks vaja ulatuslikumat uurimust kui käesolev skits, aga juba sellegi piirides jääb püsima raskekaalusilisi argumente.

Tavalise rahvalikkuse ja vähenõudlikkusega on M. J. E i s e n i kirjutis „Sator-nõiasõnad“, milles selgitatakse nõidusvormeli eri teisendeid ja saksapoolset päritolu.

H. T a m p e r e käsitleb uurimuses „Eeslauja ja koor setu rahvalaulude ettekandmisel“ tähtsat osa meie rahvalaulude olemusest, mille kohta leidub aga väga vähe andmeid meie senistes korjandustes ja uurimustes. Kuna autor tunneb hästi ka muude maakondade rahvalaulu ja -muusikat ja orienteerub naabermaade kirjanduseski, siis ta suudab usutavalt selgitada setu mitmehäälese koori ettekande laadi kujunemist põlise eesti-soome ja uuema venepoolse traditsiooni segunemisest. Uurimuses on toodud ka noodinäiteid jagamata tervikuna, mis annab kirjutisele ka ainekukogude väärtuse.

Seevastu E. P ä s s esitab artiklis „Peakatted rahvalaulus“ küll rohkesti toormaterjali, jätab aga selle väärtuse selgitamata ja igasuguse analüüsi ja kokkuvõtte tegemata. Üldse on riskantne rahvalaulude otsida tõendusmaterjale võrdlemisi eksaktset kirjeldust nõudvale etnograafiale, sest laulik painutab kõik reaalsed olukorrad ja esemed oma meeleolu, värsivormi ja stiilisunduse alla. Artikkel on ka liiaks üle koormatud tsitaatidega ja bibliograafilise aparaadiga, millel näib olevat vähe otsest ühendust käsiteldava küsimusega.

M. E r e n b e r g esitab enamasti deskriptiivselt huvitavaid näiteid Iisaku poluvertsikute mütoloogilisest terminoloogiast, mis on enamasti segu eestipoolsest sõnavarast ja vene sisukujutelmadest.

Keeleteaduse alalt analüüsib J. Mägiste kreevinite keelelist ainekku ja leiab sellest saaremaalisi elemente, millega leiab osalist kinnitust ka kreevinite vastav rahvatraditsioon nende saaremaalisest päritolust.

P. Ariste selgitab Hiiumaa naiste peakatte *peniku* (*pennik*) nimetuse alamsaksalist päritolu.

G. Ränga uurimus „Materiaalne Peko“ selgitab setu jumaluse seni väga ebamääraselt tuntud reaalselt olemust, lähtudes autori enda õnnelikult avastatud ja ERM-i toodud Peko kujust. Uurimuses viidatakse ka vastavaile paralleelidele venelaste, mordvalaste jt. idapoolsete rahvaste usukommetes, mille lähteks näib olevat kristlik püha küünla kultus. Sellega ühendab autor ka Peko algupära, eitamata muidugi skandinaaviapoolseid sidemeid ja algjuuri rahva haldjateuskumuses. Artikkel on materjalirohke, kaine ja loogilise probleemikäsitlusega ja seega kahtlemata kõige väärtuslikum senistest Peko-uurimustest.

H. Kurrik vaatleb „Tekstiiltehnilisi haruldusi E. R. Muuseumis“, mis on tihti üksikud jäänused tuhandeaastasest üldmaksvast traditsioonist.

E. Ariste kirjutab „Hiiumaa luigejahist ja veelindude pettekujudest“, mis on meie saarte ja lääneranna jahipidamise omapärasusi. Autoril on rohkesti isiklikke tähelepanekuid ja reaalseid asitõendeid koha pealt.

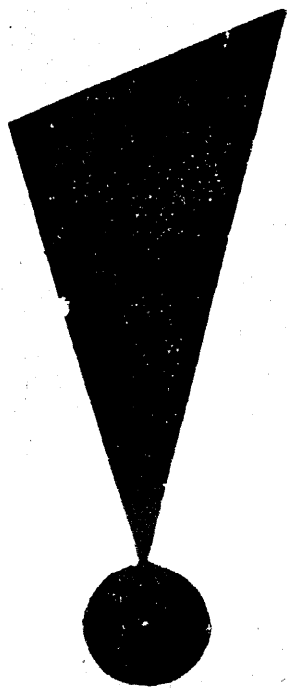
H. Sepsa artikkel „Põllumajanduse teoreetiline käsitlus Liivimaal XVII ja XVIII sajandil“ kuulub küll eeskätt majandus-ajaloo alale, on aga tähtis ka etnograafiale ja folkloristile, sest selleaegsed põllumajanduslikud teosed sisaldavad rohkesti ka rahvatarkusi.

Arheoloogia alalt analüüsib M. Schmiedehelm „Keskmise rauaaja aareleide Kambjast“, mille hulgast leiab tuntud materjali kõrval ka uusi tüüpe, mis pärinevad rohkem lõuna poolt kui teised selleaegsed aareleid.

R. Indreko artikkel „Looduse ja maastiku määrav osa Eesti muinasaegsel asustamisel“ puudutab kokkuvõtlikult arheoloogilise uurimistöe põhiküsimusi, rõhutades selle vajalikkust lähendamist loodusteadustele, mis aitavad edasi paljudes küsimustes, mida ei suuda arheoloogia üksi kuidagi selgitada.

Aastaraamatu lõpus leiduvad muukeelsed kokkuvõtted kõigist artikleist, seejuures pole ühelegi suurkeelele antud erilist ülekaalu. Lisaks uurimuste-osale antakse veel üksikasjalistes aastaraamannetes ülevaade Muuseumi eri osakondade laialdasest tegevusest, millega tutvustatakse üldsust Muuseumi ülesannete ja tegeliku tööga; pealegi levitatakse aruandeid veel äratrükkidena üsna laialdastes ringkondades. Saadaolevail andmeil ei levi aga aastaraamat ise vajalikul määral, millest on tõsiselt kahju, sest see on üheks paremaks allikaks meie rahva mineviku tundmaõppimisel. Peab kõigiti soovima, et vähemalt avalikkude ja kooliraamatukogude kaudu tehtaks see väärtuslik väljaanne kättesaadavaks kõigile, kes on huvitatud meie rahvuslikest teadusaladest ja nende parematest saavutustest.

R. Põldmäe.

„POLITSEILEHT“ on mitmekülgne ajakiri, seisab kõigi kodanike teenistuses ja toob oma sisus huvitavaid päevasündmusi käsitlevaid ja elulisi küsimusi lahendavaid kirjutisi.

„POLITSEILEHES“ leiate juhiseid õnnetuste ja kuritööde vältimiseks.

„POLITSEILEHT“ ilmub kaks korda kuus huvitava, omapärase sisu ja paljude piltidega.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Toompea loss; telef.: toimetus 471-90, talitus 448-92; jooksev arve Eesti Pangas nr. 543, posti jooksev arve nr. 377; postk. nr. 438.

Tellimishind aastas kr. 6.—, poolaastas kr. 3, üksiknumber 30 senti. Tellimisi võtavad vastu kõik postija politseiasutised.

Ilmusid

Ilmusid

M. Töldsepp

Elisabeth

Inglise esimese suure kuninganna viljakas saatus ja kahe kuninganna — Elisabeth'i ja Mary Stuart'i — võitlus trooni pärast. Suurmeeste Elulood nr. 38, 176 lk. Hind 1 kr. 50 s.

A. Kronfeld

Hüpnosis ja sugestioon

Kunstuni, hüpnosis, massisugestioon — millel põhinevad need huvitavad, vahel üleloomulikukski peetud nähtused? Mil määral neid võib tarvitada haiguste arstimiseks ja „imede tegemiseks“? Kõike seda käsitleb selles teoses prof. A. Kronfeld, sel alal tuntud asjatundja. Elav Teadus nr. 68, 112 lk., 10 pilti. Hind 1 kr.

EESTI KIRJANDUSE SELTS

AIA 19, TARTU. TEL. 6-01, POSTI JOOKSEV ARVE NR. 20-36.